

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI KIRSAL KALKINMA
UYGULAMALARI
VE ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Yusuf Mahir ÇAKAR**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Hikmet KAVRUK**

Ankara–2007

ONAY

Yusuf Mahir ÇAKAR tarafından hazırlanan “Türkiye’de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Uygulamaları ve Çorum İli Örneği” başlıklı bu çalışma, 26/12/2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliğı/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Eyüp İSBİR
Başkan

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN

Doç. Dr. Hikmet KAVRUK

ÖNSÖZ

Kırsal kalkınma, kalkınmakta olan ülkeler için son derece önemli bir kavramdır. Kırsal alanda yaşayan nüfusun dengeli bir şekilde azaltılması ve bu alanların kalkındırılması hem kentler için hem de kırsal alanlar için gereklidir. Günümüzde Türkiye’de nüfusun yaklaşık % 35’inin hala kırsal alanda yaşaması nedeniyle kırsal kalkınma konusu gündemden düşürmeyecek kadar önemlidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar köylüye yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel birçok girişimde bulunulmuştur. Tabi ki, bütün bu çalışmaların amacı Türkiye’nin çağdaş bir ülke olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaşlaşma sürecini tamamlayabilmesi için, köylerin kalkındırılması, bir anlamda kentleşmesi zorunludur. Bunu başarmanın yolu hiç kuşku yok ki, kırsal kalkınmadır. Nitekim kırsal alanları kalkındırmaya yönelik olarak bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma ile 1980 sonrası kırsal alanlara yönelik yapılan çalışmalar genel olarak incelenmiştir. Böylece Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmalarının ne derecede başarılı olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Kırsal kalkınma konusunda son derece kıymetli bilgiler öğrenmemi sağlayan, tezin bu noktaya gelmesinde büyük destek veren ve tezin her aşamasında zamanını bana ayıran Sayın Doç. Dr. Hikmet KAVRUK’a teşekkürleri sunarım.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
İçindekiler.....	ii
Kısaltmalar.....	iii
Tablolar Dizini.....	iii
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. KENT VE KIRSAL ALAN KAVRAMLARI.....	4
1.1. Kırsal Alanın Anlamı ve Tanımı.....	4
1.2. İdari Açıdan Kırsal Alan.....	5
1.3 Sosyolojik Açıdan Kırsal Alan.....	6
1.4. Ekonomik Açıdan Kırsal Alan.....	7
1.5. Kırsal Yerleşim Birimleri.....	8
1.6. Köy Çeşitleri.....	9
1.7. Kırsal Alan ve Kent Arasındaki Farklar.....	12
1.8. Kırsal Alan ve Kent Arasındaki İlişki.....	13
2. KALKINMA KAVRAMI.....	15
2.1. Kalkınma Kavramının Anlamı.....	15
2.2. Kalkınmanın Ölçütleri.....	17
2.3. Büyüme Kavramı.....	18
3. KIRSAL KALKINMA.....	20
3.1. Kırsal Kalkınmanın Anlamı ve Kapsamı.....	22
3.2. Kırsal Kalkınmanın İlkeleri.....	24
3.3. Kırsal Kalkınmanın Amaçları.....	26
3.3.1. Ekonomik Amaç.....	27
3.3.2. Sosyo – Kültürel Amaç.....	29

3.3.3. Örgütsel Amaç.....	30
3.3.4. Küçük Çapta Endüstri Merkezlerinin Kurulması.....	32
3.4. Kırsal Sanayi.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KIRSAL ALANIN SOSYO – EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

1. KIRSAL ALANDA EKONOMİK YAPI.....	35
1.1. Ekonomik Yapının Özellikleri.....	35
1.2. Kırsal Alanda Toprak – İnsan İlişkileri.....	46
1.2.1. Toprak ve Tarım Reformu.....	47
1.2.2. Türkiye’de Toprak ve Tarım Reformu Çalışmaları...	49
1.2.3. Kiracılık ve Ortakçılık.....	53
1.3. Tarım İşletmelerinin Yapısı.....	54
1.4. Tarımda Örgütlenme.....	61
1.4.1. Kredi Kurumları.....	62
1.5. Kırsal Alanda Çalışma.....	70
1.6. Verimlilik.....	74
1.7. Altyapı.....	78
2. KIRSAL ALANDA SOSYAL YAPI.....	80
2.1. Nüfus.....	82
2.2. Gelir Dağılımı.....	87
2.3. Kırsal Alanda Kadın.....	90
3. KIRSAL ALANDA KÜLTÜREL YAPI.....	92
3.1. Eğitim.....	92
3.2. Ormanlar.....	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARI

1. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI.....	97
--------------------------------------	----

1.1. Kırsal Kalkınma Politikalarının Kapsamı.....	97
1.2. Kırsal Kalkınma Mevzuatı.....	99
1.3. Kırsal Kalkınma Politikalarının Araçları.....	104
1.3.1. Kamu Sektörüne ve Özel Sektöre Yönelik Teşvikler...	104
1.3.2. Çiftçilere Yönelik Destekleme Uygulamaları.....	105
2. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ UYGULAYICILARI.....	112
2.1. Kamu Kuruluşları.....	113
2.1.1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.....	113
2.1.2. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.....	115
2.1.3. Çevre ve Orman Bakanlığı.....	115
2.1.4. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.....	116
2.1.5. İl Özel İdareleri.....	116
2.1.6. Diğer Kuruluşlar.....	116
2.2. Yerel Yönetimler.....	117
2.2.1. İl ve İlçe Genel İdareleri.....	118
2.2.2. Belediyeler ve Köy Muhtarlıkları.....	118
2.3. Sivil Toplum Kuruluşları.....	119
2.3.1. Üretici Kooperatif ve Birlikleri.....	121
2.3.2. Ziraat Odaları.....	127
2.3.3. Mahalli İdare Birlikleri.....	128
2.3.4. Dernekler.....	129
2.3.5. Diğer Kuruluşlar.....	129
3. KIRSAL KALKINMA PROJELERİ.....	130
3.1. Çorum – Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi.....	132
3.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi.....	132
3.3. Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi.....	133
3.4. Kırsal Kesime İçme Suyu Temini Projesi.....	134
3.5. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi.....	134
3.6. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi.....	135
3.7. Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi.....	135
3.8. Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı	

Özelleştirme Projesi.....	136
3.9. Sivas – Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi.....	136
3.10. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi.....	136
3.11. Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi (KÖYDES).....	137
4. KIRSAL KALKINMA MODELLERİ.....	138
4.1. Köy-Kent Modeli.....	139
4.2. Merkez Köyler Modeli.....	140
4.3. Tarım-Kent Modeli.....	141
4.4. Örnek Köyler Modeli.....	142
4.5. Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Modeli.....	142
4.6. Toplum Kalkınması Modeli.....	143
4.7. Köye Dönüş Modeli.....	143
5. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME.....	144

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇORUM İLİNİN BAZI KÖYLERİ ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI

1. ÇORUM İLİNİN MEVCUT YAPISI	146
1.1. Çorum İlinin Genel Özellikleri.....	146
1.2. Çorum İlinin Tarımsal Yapısı.....	151
2. ARAŞTIRMA ALANININ MEVCUT DURUMU.....	155
2.1. Araştırmanın Amaçları.....	155
2.2. Araştırmanın Varsayımları.....	155
2.3. Araştırmanın Örnekleme ve Yöntemi.....	156
3. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	158
3.1. Aile Reislerinin Genel Özellikleri.....	158
3.1.1. Aile Reislerinin Yaş Dağılımı.....	158
3.1.2. Aile Reislerinin Eğitim Durumu.....	158
3.1.3. Aile Reislerinin Gazete ve Dergi Okuma Durumu.....	159

3.1.4. Geçim Kaynaklarının Dağılımı.....	160
3.1.5. Yıllık Kazanç Miktarı.....	160
3.1.6. Aile Reislerinin Gelirleri Konusundaki Görüşleri.....	161
3.2. Aile Reislerinin Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Özellikleri.....	162
3.2.1. Aile Reislerinin Kullandıkları Arazi Miktarı.....	162
3.2.2. Kullanılan Arazinin Mülkiyet Durumu.....	163
3.2.3. Sahip Olunan Tarım Aletleri.....	163
3.2.4. Aile Reislerinin Gübre Kullanma Sıklığı.....	164
3.2.5. Suni Yem Kullanımı.....	165
3.3. Aile Reislerinin Sosyo - Kültürel Özellikleri.....	166
3.3.1. Aile Reislerinin Kente Gidiş Nedenleri.....	166
3.3.2. Aile Reislerine Göre Köylerin En Önemli Sorunları...	167
3.3.3. Köyün Sorunlarının Çözümü.....	167
3.3.4. Köyde Ortak Çalışmalara Katılım.....	168
3.3.5. Aile Reislerinin İşletmelerde Karşılaştıkları Önemli Sorunlar.....	169
3.3.6. Aile Reislerinin Tarım Kredisi Kullanımı.....	170
3.3.7. Aile Reislerinin Tarımsal Örgütlerle İlişkisi.....	171
3.3.8. Köyde Karar Almada Etkin Kişiler.....	171
3.3.9 Aile Reislerinin Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik Durumu.....	172
3.3.10. Tarım İşletmelerinde İşgücü Gereksiniminin Karşılanması.....	173
4. ARAŞTIRMANIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ ve ÖNERİLER.....	174
4.1. Genel Değerlendirme.....	174
4.2. Öneriler.....	174
SONUÇ.....	177
KAYNAKÇA.....	183
EK: Anket Formu.....	192
ÖZET.....	198
ABSTRACT.....	199

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE ¹	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
KHGM	(Mülga) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MPM	Milli Prodüktivite Merkezi
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ORKÖY	Orman Köy İşleri Genel Müdürlüğü
ÖİKR	Özel İhtisas Komisyon Raporu
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOPRAKSU	TOPRAKSU Genel Müdürlüğü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YSE	Yol Su Elektrik Genel Müdürlüğü

¹5429 Sayılı Türkiye İstatistik Kanunu gereğince “Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)” kurulmuştur. Ancak, kullanılan veri kaynaklarının yayımlandığı tarih dikkate alınarak Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) kaynak gösterilmektedir.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo–1. Türkiye’deki Hayvan Türleri ve Sayısı.....	37
Tablo–2. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, YTL).....	38
Tablo–3. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, YTL).....	39
Tablo–4. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, %).....	40
Tablo–5. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, %).....	41
Tablo–6. Tarım Sektörü ve Tarım Dışı Sektörlerde İstihdam (Bin Kişi).....	42
Tablo–7. Tarım Sektörü ve Tarım Dışı Sektörlerde İstihdam (%).....	42
Tablo–8. Tarım Kesiminin Gayri Safi Milli Hasıladaki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla).....	44
Tablo–9. Tarım Kesiminin Gayri Safi Milli Hasıladaki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla).....	45
Tablo–10. Arazi Kullanımı (2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre).....	55
Tablo–11. İşletme Büyüklükleri ve İşledikleri Topraklar (2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre).....	56
Tablo–12. İşletme Büyüklükleri ve İşledikleri Topraklar (2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre, %).....	57
Tablo–13. Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Arazi Parçalılık Durumları (2001).....	59
Tablo–14. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanı Olan İşletmelerin İşletme Büyüklüklerine Göre İşletme ve Hayvan Sayısı (Besicilik Hariç).....	60

Tablo–15. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Tarımsal Kredi Faiz Oranları.....	65
Tablo–16. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Sabit Faizli Traktör Kredisi Faiz Oranları.....	69
Tablo–17. İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (Bin Kişi, 15+ Yaş).....	71
Tablo–18. Kırsal Kesimde İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (Bin Kişi, 15+ Yaş).....	72
Tablo–19. Eğitim Durumuna Göre Tarım Sektöründe İstihdam Edilenler (Bin Kişi, %, 15+ Yaş) (2006).....	76
Tablo–20. Yıllara Göre Yıllık Nüfus Artış Hızı (%) Olarak.....	85
Tablo–21. Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye’de Kent ve Kırsal Alan Nüfusları.....	86
Tablo–22. 1963 ve 1995 Tarımsal Gelir Dağılımının Karşılaştırması (%).....	88
Tablo–23. Kırsal Kesimde Hanehalkının Elde Ettiği Gelir Türleri (2005).....	89
Tablo–24. Türkiye’de Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Öğretim Kurumlarına Göre Dağılımı (2001–2002 Dönemi).....	94
Tablo–25. Türkiye’de 2006–2010 Yılları Arasında Uygulanacak Destekleme Araçları ve Payları (%).....	111
Tablo–26. Türkiye’deki Üretici Örgütleri.....	120
Tablo–27. Tarımsal Örgütlenmedeki Unsurlar ve Sayıları (31.05.2007 Tarihi İtibariyle).....	124
Tablo–28. Tarımsal Örgüt Çeşitleri Unsurlar ve Sayıları (31.05.2007 Tarihi İtibariyle).....	125
Tablo–29. Çorum İli Göstergeleri.....	150
Tablo–30. Tarıma Elverişli Arazilerin Kullanım Şekli.....	151
Tablo–31. Tarıma Arazilerinin Sulanabilme Durumu.....	152
Tablo–32. İşletme Büyüklükleri ve İşletme Gruplarında Arazi Varlığı....	153
Tablo–33. Çorum İli Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Varlığı.....	154
Tablo–34. Aile Reislerinin Yaş Dağılımı.....	158

Tablo–35. Aile Reislerinin Eğitim Durumu.....	159
Tablo–36. Aile Reislerinin Gazete Okuma Durumu.....	159
Tablo–37. Aile Reislerinin Geçim Kaynakları.....	160
Tablo–38. Aile Reislerinin Yıllık Kazançları.....	161
Tablo–39. Aile Reislerinin Gelirleri Konusundaki Görüşleri.....	161
Tablo–40. Aile Reislerinin Kullandıkları Arazi Miktarı.....	162
Tablo–41. Kullanılan Arazinin Mülkiyet Durumu.....	163
Tablo–42. Tarım Aletlerinin Kullanımı.....	163
Tablo–43. Aile Reislerinin Gübre Kullanma Sıklığı.....	164
Tablo–44. Aile Reislerinin Suni Gübre Kullanma Nedenleri.....	165
Tablo–45. Aile Reislerinin Suni Yem Kullanma Oranı.....	165
Tablo–46. Suni Yem Kullanmayan Aile Reislerinin Nedenleri.....	166
Tablo–47. Aile Reislerinin Kente Gidiş Nedenleri.....	166
Tablo–48. Aile Reislerine Göre Köylerin En Önemli Sorunlar.....	167
Tablo–49. Aile Reislerine Göre Köylerinin Sorunlarının Çözümü.....	168
Tablo–50. Aile Reislerinin Ortak Çalışmalara Katılma Oranı.....	168
Tablo–51. Aile Reislerinin İşletmelerde Karşılaştıkları Önemli Sorunlar..	169
Tablo–52. Aile Reislerinin Tarım Kredisi Kullanma Oranı.....	170
Tablo–53. Tarım Kredisi Kullanmayan Aile Reislerinin Nedenleri.....	170
Tablo–54. Aile Reislerinin Tarımsal Örgütlere Üyelik Oranı.....	171
Tablo–55. Köyde Karar Almada Etkin Kişilerin Oranı.....	172
Tablo–56. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik Durumu.....	172
Tablo–57. Tarım İşletmelerinde İşgücünün Karşılanması.....	173

GİRİŞ

Kalkınmakta olan ülkelerde tarım, ekonominin en önemli sektörüdür. Milyonlarca insan geçimini doğrudan bu sektörden sağlar. Tarım teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, tarımdan geçimini sağlayan ve kırsal alanda yaşayan pek çok insanın geleceğini tehdit etmektedir. Teknolojinin tarımda kullanılması ile tarımda çalışanların büyük bir bölümü ile küçük çiftçiler, topraklarını bırakarak kente göç etmek zorunda kalmaktadır. Ancak Türkiye'deki kentler, bu insanlara istihdam sağlamaktan uzaktır. Kalkınmakta olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de kırsal kesimden kentlere göç, kentlerde kurulan yeni endüstri kuruluşlarının talebinden değil, kırsal alanların iticiliğinden kaynaklanmaktadır.

Günümüzde yerleşim birimlerinin bir ucunda köyler, bir ucunda kentler yer almaktadır. Köyler, ekonomik, sosyal, yönetsel açılardan kentlerin gerisinde kalmış birimlerdir. Tarihsel süreç içerisinde toplumların gelişmesine paralel olarak köyler kentleşme sürecine girmiş ve modern kentler doğmuştur. Kalkınmış toplumlarda kırsal alanlarda yaşayanların oranı % 3–15 arasında değişmektedir. Buna karşın, Türkiye bu oranı % 35'in altına düşürememiştir.

Bugün kırsal alanda pek çok sorun yaşanmaktadır. Türkiye'de kırsal alanda, büyük çoğunluğu okuma yazma bilen ya da ilkökul mezunu, eğitim olanakları sınırlı, üretim düzeyi düşük, yıllık gelir düzeyi hava koşullarına bağlı, pazarlama yetersizliği nedeni ile gelir kaybına uğrayan, gelir düzeyi düşük, ölüm oranı yüksek, beslenme olanakları sınırlı, altyapı olanakları yetersiz, çalışma ve kaynak kullanma olanakları sınırlı ve olumsuz sosyal ve ekonomik koşulları ile karşı karşıyadır.

Kırsal alandaki bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için, ilk kez kırsal alana yönelik kapsamlı yaklaşımlar planlı dönem ile birlikte başlamıştır. Ancak, Türkiye'de köy kalkınması bakımından bazı gelişmeler kaydedilmişse de, istenilen düzeyde bir kalkınma sağlanamamıştır.

Kırsal alandan kentlere hızlı, ancak sorunlu bir göç sürmüştür. Bu Göç ile sorunlar kentlerde çözülmemiş, aksine sorunlar kentlere taşınmış ve kentler sorunlu merkezler haline gelmiştir. Kentlerde yaşanan bütün bu olumsuz gelişmelere karşın, kentlerdeki yaşam kalitesi kırsal alanlardan yine de yüksek olmuştur.

Kente göçü önlemek ve kırsal alanları kalkındırmak için, kırsal alana yönelik kalkınma girişimlerinin, köyün ekonomik ve sosyal yapısını değiştirecek düzenlemelerden yoksun olması, bu alanların sosyal ve kültürel yönden de gelişmesini önlemiştir. Köye yönelik yaklaşımlar, yapısal değişikliği öngören temel düzeltimlerden yoksun olduğu için, sonuçta beklenen başarı elde edilememiştir.

Kent kır arasındaki bu farklılık, Türkiye'yi bu farkı kapatacak model arayışlarına itmiştir. Türkiye'de de kırsal alanların kalkındırılması için, köy-kentler, kırsal kalkınma projeleri, kırsal alanda tarıma dayalı sanayilerin oluşturulması gibi yaklaşımlar hep bu konunun getirdiği arayışlardır. Kırsal kalkınma stratejilerinin ve politikalarının temel amacı geri kalmış toplumların ya da alt toplulukların tarımsal, ekonomik ve sosyal alanlarda bir üst düzeye yükselmesini ve var olan olanaklardan daha iyi, daha akılcı bir biçimde yararlanmalarını sağlamak olmuştur.² Köy ve kent ikiliğini ortadan kaldırmak ve iki sosyal yapı arasındaki nitelik farkını azaltmak, köy kalkınmasının başlıca amacıdır. Kırsal kalkınmanın, yalnızca kentleşme için değil, ekonomik açıdan da büyük önemi vardır. Kaynak aktarılan bir tarım sektörü yerine, kaynak veren ya da kendi ayakları üzerinde duran bir tarım sektörü, doğal olarak ülke ekonomisine daha yararlı olacaktır.

Bu çalışma ile, 1980'den sonra uygulanan modellerin başarılı ve başarısız yanları incelenmiştir. Köylerin, ekonomik, kültürel ve sosyal yönden bir değerlendirmesi yapılmış; bir anlamda kırsal alanın kalkınmışlık derecesi saptanmaya çalışılmıştır.

²Gülcan Eraktan, Nurettin Yıldırak, **Kırsal Kalkınma Stratejileri ve Politikaları**, İstanbul, Frederik Ebert Vakfı Yayınları, 1989, s.3.

Bu saptama ile kırsal alana yönelik yapılabilecek çalışmalar ve yapılan çalışmaların aksayan yanları daha net bir şekilde görülecek; böylece bundan sonraki yapılacak çalışmalara bir fikir verecektir.

Türkiye’de 1980’den bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma çalışmalarının ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları incelenmiştir. Kırsal kalkınma çalışmalarının planlı dönem ile 1980 arası dönemi genel olarak ele alınmıştır. 1980’li yılların başından günümüze kadar olan kırsal kalkınma modellerinin uygulanması, başarılı ve başarısız yanları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tez teorik ve uygulama olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kırsal kalkınmanın bugünkü derecesinin belirlenmesi için, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) yayınları başta olmak üzere konu ile ilgili kitap ve makaleler taranmıştır. Kırsal kalkınma konusu incelendikten sonra, belirtilen varsayımlar doğrultusunda, işlenen konuya bir örneklik etmesi için Çorum İlinde bulunan üç köyün bugünkü ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarını saptamak üzere anket düzenlenmiştir. Böylece kırsal kalkınma konusunda genelden özele doğru bir inceleme yapılmıştır. Anketle ilgili çalışmalar dördüncü bölümde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. KENT VE KIRSAL ALAN KAVRAMLARI

1.1. Kırsal Alanın Anlamı ve Tanımı

Köy ve kırsal alan çeşitli yönleri ile çeşitli bilim dallarınca pek çok tanımı yapılmış bir yerleşim birimidir. Bu tanımlarda her bilim dalına özgü bir yaklaşım bulunur. Bunun bir sonucu olarak, ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal açılardan köyün farklı farklı tanımları ortaya çıkmaktadır.

Türk Dil Kurumunun yayımladığı Türkçe sözlükte kırsal alan, üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan, kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan olarak tanımlanmaktadır.³ Kırsal alan; bu tanımı ile yalnızca köyleri kapsamakla kalmayıp, henüz köy olmamış küçük yerlerle, kent sayılmayan kasabaları da kapsamaktadır. Yine aynı sözlükte köy, "Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışılan, konutları ve öteki yapıları bu hayata uygun yerleşim birimi" olarak tanımlanmaktadır.

Genellikle antropologlar köyün tarımsal bir topluluk olduğunu ileri sürerken, kırsal alan-kent ayrımında mesleki farklılaşma yerine yapı ve ilişkilere yönelme gereğini vurgulamaktadırlar.⁴

Türkiye'de kent-kır ayrımında nüfus, yönetsel birim, ekonomik yapı ve toplumbilimsel ölçütler kullanılmaktadır. Yönetim organları köy ve kent ayrımında kesin bir ölçüt tespit etmemiş olup, her kuruluş kendi ölçütüne göre belirlemiştir.

Kırsal alana hizmet götüren, çeşitli çalışmalar yapan kamu

³Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005, s.1567.

⁴Birsan Gökçe ve Diğerleri, **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlarda Dönüşümü**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, 1993, s.9.

kuruluşlarının da kırsal alan kent ayrımında kullandıkları ortak bir ölçüt yoktur. Bu durum ister istemez köy ve kent ayrımında kimi zorluklara neden olmaktadır.

1.2. İdari Açından Kırsal Alan

Köy Yasasının 1. maddesinde, nüfusu 2.000'den aşağı olan yerlerin köy, nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olanların kasaba ve 20.000'den çok nüfuslu olanların kent sayılacağı belirtilmektedir. Nüfusu 2.000'den aşağı olsa dahi, belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur ve Belediye Yasasına tabidir."

Yine Köy Yasasının 2. maddesi, "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köyü oluşturduğunu belirtmektedir."⁵ demektedir. "Toplu ve dağınık evlerde oturan insanların yanı sıra orta malları ve geniş anlamda tarım için gerekli bir ortam köyün teşkili için bir arada bulunmaktadır."⁶ Geniş anlamli tanımın içinde otlak ve yaylak kelimelerin işaret ettiği hayvancılık, baltalık kelimesinin işaret ettiği ormancılık, bağ, bahçe ve tarla ziraatı bir arada yer almaktadır.⁷

Kalkınma planında köy, ekonomik yapısı büyük ağırlıkla tarıma dayalı, kendine özgü toplumsal ilişkileri olan, belirli bir yerleşme yerine sahip, en küçük yönetsel birime sahip, nüfusu iki bine kadar olan yerleşim birimleri olarak tanımlanmaktadır.⁸

Devlet Planlama Teşkilatı da, tıpkı Köy Yasası'nda olduğu gibi, kent ile kırsal alan ayrımında nüfusu dikkate almaktadır. 1980 öncesi kalkınma planlarında 10 binin üstünde yerleri kent kabul eden kurum, 1980 sonrası, 20 binden fazla nüfuslu yerleri kent sayma eğilimine girmiştir.⁹ Öte yandan

⁵Cavit Orhan Tütengil, "Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye'de Köy ve Meseleleri", **Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı**, der. Oğuz Arı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1985, s.124.

⁶Tütengil, **a.g.m.**, s.124.

⁷Tütengil, **a.g.m.**, s.125.

⁸Ekrem Ceyhun, **Kalkınmada Köy Problemleri**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1975, s.19.

⁹Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Yayınları, 2000, s.74.

eski adı Devlet İstatistik Kurumu olan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kent ve kırsal alan ayrımında yönetsel ölçü kullanmakta, il ve ilçe merkezlerini kentli nüfus saymaktadır.¹⁰

1.3. Sosyolojik Açıdan Kırsal Alan

Toplumbilimciler, kent kır ayrımında belli bir nüfus yoğunluğu, işbölümü, uzmanlaşma ve türdeş olmama gibi özellikleri dikkate almaktadırlar. Kırsal alan denince, yüz yüze ilişkilerin görece daha yaygın olduğu; yaşam kurallarının büyük ölçüde gelenek ve göreneklere göre biçimlendiği, teknik ve teknolojik gelişmeler ile ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerin görece olarak yavaş ve dolayısıyla gecikmeli olarak gerçekleştiği ortamların "kırsal alan" olduğu kabul edilmektedir.¹¹ F.Tonnies'in insan topluluklarını "Cemaat-Cemiyet, Topluluk- Toplum" olmak üzere iki kategoride toplaması kırsal alan ve kent ayrımının ikili sınıflama içinde tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Durkheim, Cooley Levy ve Lemer'in kırsal alan kent ayrımları birbirleri ile paralellik göstermektedir.¹²

Geray'a göre köy, işbölümünün gelişmediği, ekonomisi tarıma dayalı, geniş aile tipinin ve yüz yüze ilişkilerin yaşandığı bir yerleşme türüdür. Bu nedenle köy adı verilen topluluklar, kent adı verilen topluluklardan ayrılır. Köy, ayrı bir coğrafi ve ekolojik noktada yerleşmiş olan, kendine özgü çalışma, sosyal örgütü, kültürü bulunan, genellikle az nüfuslu insan topluluğudur.¹³

Özer Ozankaya ise köyü, genellikle tarımla uğraşan, içinde bulundukları geniş toplumla az ve sınırlı ölçüde eşgüdüm içinde bulunan, birbirleri karşısında güçlü özerklik eğilimi gösteren, yani toplumsal çevreden

¹⁰Keleş, a.g.e., s.74.

¹¹Devlet Planlama Teşkilatı(DPT), **Kırsal Sanayi**, Ankara, 7 .BYKP ÖİKR, 1994, s.19.

¹²Birsen Gökçe ve Diğerleri, a.g.e., s.9.

¹³Cevat Geray, "Türkiye'de Dağ ve Orman Köylerinin Yerleşme Sorunları", **V. İskan ve Şehircilik 13 Haftası Konferansları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968, s.2.

çok doğal çevreye yakın olan, belirli ve özenle korunan sınırları olan topluluk olarak tanımlamaktadır.¹⁴

Kırsal alanda yaşayan insanlar gerek birbirleri ile gerekse doğa ile olan ilişkilerinde karşılaştıkları sorunların çözümünde gelenek, görenek ve törelerce kurumsallaştırılmış mekanizmalardan yararlanırlar. Bu mekanizmalar nedeni ile kırsal kesim nispeten statik bir görünüm içinde geleneksel bir yaşam tarzı sürdürürler. Kentsel yaşam tarzı ise, kırsal alanla kıyaslanamayacak kadar değişken, dinamik ve yeniliklere açıktır.¹⁵

1.4. Ekonomik Açıdan Kırsal Alan

Kır ve kent ayrımının kullanılmasında ekonomistler, kenti, mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı ve tüketimi sürecinde toplumun gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizma olarak kabul etmektedirler. Boran köy-kent karşıtlığı olmasa da, köy-kent ayrımının temellerini şöyle ortaya koymaktadır. Kentle köy asıl olarak birbirinden nüfusa göre değil, işlevsel farklılıklara göre ayrılır. Köy geçiminin başlıca kaynağı tarımsal üretim olan topluluktur; kentin geçimi ise, tarımsal üretim dışındaki ekonomik faaliyetlerdir.

"Köylü, temel uğraşımın tarımsal üretim olduğu yerleşim yerlerini kuran, çoğunlukla buralarda yaşayan, birbirleri ile ve çevresi ile çeşitli nitelikte ilişkiler kuran, farklı sınıf ve katmanlardan oluşmuş topluluklardır."¹⁶ Kenti ve köyü asıl olarak birbirinden ayıran, kent ve köyde yapılan uğraşlar ve geçim kaynaklarıdır. Köy, başlıca geçim kaynağı tarımsal üretim olan bir topluluktur; kentin başlıca geçim dayanağı ise, tarım dışı üretim olup bunlar özellikle, sanayi ve tarımdır.¹⁷ Ancak köylülerin her bulunduğu yer, ya da

¹⁴Özer Ozankaya, "Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür", **Amme İdaresi Dergisi**, C.4, S.1, Ankara, 1971, s.32.

¹⁵Birsen Gökçe ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.6.

¹⁶Yücel Çağlar, **Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu**, Ankara, Ziraat Dergisi Yayınları, 1986, s.29.

¹⁷Behice Boran, **Toplumsal Yapı Araştırmaları**, Ankara, Sarmal Yayınları, 1992, s.12.

tarımsal üretimin yapıldığı her yerleşme köy olmadığı gibi; temel uğraşısı tarım olan her topluluk da köylü olmayabilir.

Bugün yerleşim biriminin bir ucunda kır, diğer ucunda kent bulunmaktadır. Bu tanımlar ile köy ve kentin ne olduğunu saptamak amaçlanmıştır. Böylece devletin hizmet götüreceği birimler de bir anlamda saptanmıştır.

1.5. Kırsal Yerleşim Birimleri

Kırsal alanda yerleşim birimleri çok çeşitli ve dağınıktır. Eğer nüfus temel alınarak bir sınıflamaya gidersek başlıca şu yerleşim birimleri ile karşılaşırız.

Köy: Ekonomik yapısı büyük bir ağırlıkla tarıma dayalı, kendine özgü toplumsal ilişkileri olan belirli bir yerleşme sınırına sahip, en küçük yönetsel birim olan ve nüfusu iki bine kadar olan yerlerdir.¹⁸

Mahalle: Sosyo-ekonomik yapıda etkin bir birlik kurabilmiş, karşılıklı dayanışma içinde olan, belli bir ölçüde birbirleri ile kaynaşmış toplulukların yaşadığı yerlerdir. 5–10 hanenin birleşmesinden meydana geldiği gibi, 20–30 haneye ulaşan mahalleler de bulunmaktadır.¹⁹

Oba: Yaylacılık faaliyeti içinde kalan bir yerleşim biçimidir. Aşiret birliğine dayalı obalar, geçen yüzyıla kadar göçebe olarak yaşamakta olup, ekonomileri hayvancılığa dayanıyordu. Göçebeliliğin önemini yitirmesi sonucu yerleşik hayata geçmiş olan topluluktur.²⁰

Kom: Doğu Anadolu'ya özgü bir yerleşme biçimi olup, köy ve kasaba sınırları dışında kalan ve hayvan yetiştirme çiftliği konumunda olan yerlerdir. Komların mülkiyeti genelde köylerde ve kasabalarda yaşayan varlıklı kişilere aittir.²¹

Mezra: Ülkenin Doğu ve Güney bölgelerinde yer alan bir yerleşim

¹⁸Filiz Doğanay, **Kırsal Kalkınma**, Ankara, DPT Yayınları, 1993, s.15.

¹⁹Doğanay, **a.g.e.**, s.15.

²⁰Doğanay, **a.g.e.**, s.15.

²¹Doğanay, **a.g.e.**, s.15.

şeklidir. Komlara benzerler, ancak onlardan daha geniş bir alanı oluştururlar ve bu yerlerde tarla ziraatı da yapılır. Mezralar da komlar gibi varlıklı kişilerin olup yörenin çiftliği konumundadır.²²

Divan: Divan Osmanlı Devletinin kuruluşu ile yaşıt, eski bir kır yerleşme örgütü olup, birkaç yerleşme biriminin birliğinden doğmuştur. Bu hali ile muhtarlık sistemine benzerler. Divanların pek çoğu köye dönüşerek sayıları azalmıştır. Bugün bilinen divanlarda yerleşme birimleri mahalle düzeyinde olup, bu mahalleler toplu haldedir.²³

1.6. Köy Çeşitleri

Kır kavramının içine nasıl ki köyün yanında oba, mezra gibi köyden daha küçük bazı yerleşim birimleri ve henüz kent olma aşamasına ulaşamamış kimi yerleşim birimleri de giriyorsa, köy kavramı içine de, az çok birbirinden farklı köy türleri girmektedir. Bütün köy çeşitlerinin birçok ortak özelliği yanında bazı farklılıklara sahip olduğu da bilinmektedir. Köyleri, ekonomik yapısı, nüfus büyüklüğü, toplumsal yapı, yaşam düzeyi, tarihsel kökleri, kuruluş yeri gibi çeşitli yönlerden sınıflandırmak olanaklıdır ve sınıflandıranlar olmuştur. Bu özellik ve ölçütlerin çoğu zaman birbiriyle ilişkili ve iç içe olduğu da ilk bakışta dikkati çekmektedir. Örneğin, bir köyün "dağ köyü" olduğunu söylemek, bu yerleşim biriminin kuruluş yeri yanında ekonomik yapısı, yaşam düzeyi, kentler ve dış dünyayla ilişkileri hakkında bazı ipuçlarını da bize vermektedir. Köy tiplerini sınıflandırırken en çok kullanılan ölçütlerden biri kuruluş yeridir.

Kuruluş yerlerine göre köyleri sınıflandıranların çoğu iki ana köy tipini kabul etmektedirler ve köyleri ova köyleri ve dağ köyleri olarak iki ana gruba ayırmaktadırlar. Behice Boran, bu iki ana köy çeşidine dağların ovalara bakan cephelerinde, dağların hemen eteklerinde olan ve önlerinde uzanan ovalarda arazileri olan üçüncü bir köy tipi ekleyerek coğrafi olarak

²²Doğanay, a.g.e., s.16.

²³Doğanay, a.g.e., s.16.

kuruldukları yer açısından "bu üç çeşit köy esas köy tipleridir"der. Bunun, yerleşme yeri yanında köylerin diğer özelliklerini de yansıttığını söyler. Ona göre, "Çünkü bu ayrılış yaşama şartlarına, sosyal teşkilat farklarına göre bir ayrılıştır. Bu ayrılış ilk bakışta coğrafi şartlara göre gibi görünür; gerçekte böyle değildir. Sosyal farklar coğrafi farklarla müvazi gittiği için bu üçleme tasnif coğrafi gibi görünüyor."²⁴

Tankut, Türkiye'nin kendine özgü yapısından dolayı köy tiplerinin çok çeşitli olduğunu belirterek, bunları, coğrafya ve iklim tabi olmaksızın çeşitli gruplar altında toplayabileceğimizi söyler. Tankut'a göre, beş on haneden oluşan köycükler, bir anayolun iki yanında yol boyunca yayılmış olan cadde köyleri; geniş bir çayırılığın etrafında hilal veya daire biçiminde kurulmuş, genellikle hayvancılık yapan köyler; nehir kıyısında kurulan, su boyu köyleri; sebzeçilikle uğraşan bostanlı köyler; orman veya çıplak dağ eteklerinde kurulmuş olan etek köyleri ve bir tür kasaba taslağı olan kümeleme köyleri, olarak ayırır. "Fakat muhitin icapları bütün bu tipleri iklim icaplarına ve yapı malzemesi vaziyetine göre tadil edebilir." diyerek bu köy tiplerinin değişik karma tiplerinin olabileceğini belirtir.²⁵

Köyleri, fiziksel yerleşme özellikleri bakımından da sınıflandırmak olanaklıdır. Bu yönden köyler, toplu köyler, dağınık köyler, seyrek köyler olarak ayrılabilir.²⁶

Toplu Köyler; konutlarla, köyün meydanı, cami, okul, çeşme vb. gibi birimler arasındaki uzaklığın az olduğu, bu birimlerin belli bir alanda sıkıca toplandığı, köyün oturma alanıyla tarla gibi işletmeler arasındaki uzaklığın görece büyük olduğu toplu yerleşmelerdir.²⁷

Dağınık Köyler; konutlarla tarlaların bir arada bulunduğu, buna karşın konutlarla okul, cami, çeşme gibi hizmet birimleri arasındaki uzaklığın büyük olduğu yerleşmelerdir. Bu tür köylerde, konutlar, köye ait tarlalar üzerine

²⁴Behice Boran, **Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1992, s.30.

²⁵Hasan Reşit Tankut, **Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır**, Kenan Basımevi, Ankara, 1939, s.59-60.

²⁶Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri**, İstanbul, Ant Yayınları, 1971, s.41.

²⁷Sencer, **a.g.e.**, s.41.

dağılmış durumdadır.²⁸

Seyrek köyler ise, konut ve eklentileriyle tarla arasındaki uzaklığın toplu köylere göre; konutlarla okul, cami, çeşme, köy meydanı gibi hizmet birimleri uzaklığının da dağınık köylere göre görece daha az olduğu köylerdir.²⁹

Köyleri, köylünün toprak üzerindeki mülkiyeti bağlamında sınıflandırma olanağı da vardır. Köylünün, köyün arazisine sahip olması ya da bu arazi üzerinde kiracı, yarıcı durumunda bulunmasına göre yapılan sınıflandırma Ziya Gökalp'tan bu yana yapılmaktadır. Gökalp, 1923 yılında köyleri ağa köyü ve ahali köyü olarak ikiye ayırmıştır. Bunlardan, "yalnız ahali köyleri, iktisadi feodalizmden azadedirler. Diğerleri, umumiyetle feodal bir mahiyettedirler. Fakat bu feodalizm, kanundan doğmuş değildir. Bilakis kanunun tamamıyla muhalifidir. Kanun nazarında milli saltanatı hissedar olan hür fertler iktisaden 'serf' menzilesine indirilmiştir."³⁰

Ziya Gökalp'ın tasnifinden yola çıkarak Tütengil Halk Köyleri, Ağa (Kişi) Köyleri yanında bunlara bir de Karma Köyleri eklemektedir.

Halk Köyleri; köy sınırları içindeki toprağa, köydeki ailelerin, aralarında çok büyük farklılıklar olmaksızın sahip oldukları, aileler arasındaki ilişkilerin köklü ve geleneksel komşuluk temeline dayandığı köylerdir.³¹

Ağa (Kişi) Köyleri; köydeki toprak mülkiyetinin bir şahıs, aile veya sülaleye ait olduğu, toprağın köyde çiftçilik yapan, fakat ağanın kural ve emirlerine sıkıca bağlı olan topraksız köylüler tarafından işletildiği köylerdir.³²

Karma Köyler; bir veya birkaç şahıs veya ailenin toprağın çok büyük bölümüne sahip olduğu, geri kalan köylülerin ya topraksız yada çok az toprağa sahip olduğu, bu nedenle toprak sahibi kişilerin topraklarını da büyük ölçüde işlettikleri köylerdir.³³

²⁸Sencer, a.g.e., s.41.

²⁹Sencer, a.g.e., s.41.

³⁰Cavit Orhan Tütengil, **100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979, s.101.

³¹Tütengil, a.g.e., s.101.

³²Tütengil, a.g.e., s.102.

³³Tütengil, a.g.e., s.102.

Tankut, köyleri, tuttukları geçim yolu ve uğraşı alanına göre de aynı bir tasnife tabi tutmuştur. Buna göre, köyler, kuru ziraat yapanlar, sulu ziraat yapanlar, sanayi ziraatı yapanlar, meyveci, sebzeçi ve bostancı köyler, bağcılar, çerçi köyler, gezginci sanatkarlar, gurbetçiler, büyük ziraat yarıcılar, maden işçileri, davarcı köyler, orman içi köyleri, nakliyeciler köyler biçiminde on üç gruba ayrılmaktadır.³⁴

Boran, köyleri kuruluş tarihi bakımından da ayırmaktadır. Anadolu'daki köyleri bu bakımdan "(1) Yerinden hiç kıpırdamamış en eski köyler, (2) Selçuklular zamanında kurulan köyler, (3) Osmanlılar zamanında kurulmuş köyler" olarak üçe ayırmaktadır. Köylerin, yerli köyler, aşiret köyleri, göçmen köyleri olarak bir tasnifi de yine Boran tarafından yapılmaktadır.³⁵

1.7. Kırsal Alan ve Kent Arasındaki Farklar

Bir yerleşim biriminin "kent ya da köy" olması; bir topluluğa göre daha çok köysel ya da kentsel olarak nitelendirilmesi olanaklıdır. Kent ve köy yaşamı arasındaki fark tek bir özellik ya da etmenin sonucu olmayıp, birbirine sıkıca bağlı, işlevsel bağlantıları olan bir takım özelliklerin ürünüdür.³⁶ Kır ve kent arasında şöyle farklar bulunmaktadır;³⁷

Mesleki Farklar: Köylünün asıl uğraşı tarım ve hayvancılıktır. Köylü yaptığı işin özelliği gereği tabiat ile iç içedir.

Toplunun Büyüklüğü: Tarımın özelliği gereği çok büyük nüfusun köylerde toplanması olanaksızdır. Çünkü tarımda üretim, kısa bir süre içinde, biri diğerini takip eden üretim safhalarına rastlanmaz. Yani tarımsal uğraş, sınırlı bir nüfusu barındırabilir.

Sosyal Hareketlilik: Kent ve köy nüfusu arasındaki diğer bir fark da, kent nüfusunun daha hareketli bir yapıya sahip olmasıdır. Felaketler bir

³⁴Tankut, **a.g.e.**, s.49-52.

³⁵Boran, **a.g.e.**, s.31-32.

³⁶Keleş, **a.g.e.**, s.75.

³⁷Amiran Kurtkan, **Köy Sosyolojisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968, s.76.

yana bırakılırsa, göç her zaman için köyden kente doğru olmuştur. Diğer yandan köy nüfusu homojen bir yapıya sahip olmasına karşın, kent nüfusu heterojendir.

Sosyal Farklılaşma ve Tabakalaşma: Kente hemen hemen her faaliyet dalının birçok yan kolu olup, çalışanlar arasında yaptığı işin özelliği gereği bilgi bakımından farklılaşma vardır. Tarım sektöründe ise, fertler mesleki bilgi bakımından uzmanlaşma ve farklılaşmaya sahip değillerdir; üretimin her safhasında çalışmalar benzerdir. Bunun bir sonucu olarak da köyde tabakalaşma azdır; genel olarak en zengin köylü ile kentli arasında aşırı bir gelir farkı yoktur.

Sosyal İlişkilerde Farklılık: Kentte nüfusun yüksek olması ve teknolojik olanaklar, insanların birbiri ile olan ilişkilerini artırmaktadır. Ancak ilişkilerin özelliği köyden tamamen farklıdır.

1.8. Kırsal Alan ve Kent Arasındaki İlişki

Türkçe sözlükte kent şöyle tanımlanmaktadır: "Çarşı, lokanta, otel, eğlence yerleri gibi kuruluşları bulunan geniş ev topluluğudur." Kentleşme ise, dar anlamda kent sayısının artması anlamına gelmektedir. Kentleşme olgusu bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden doğar; bu nedenle kentleşmeyi tanımlarken nüfus hareketini yaratan ekonomik ve toplumsal değişimlere de yer vermek gerekir.

Bu durumda kentleşmeyi şu şekilde tanımlamak mümkündür.³⁸ Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir."³⁹

Kentler bilindiği gibi, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha

³⁸Kurtkan, a.g.e., s.19.

³⁹Kurtkan, a.g.e., s.20.

önemlisi hem tarımsal hem de tarımsal üretimin dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme biçimleridir. Bu özellikleri ile yalnız başlarına var olamazlar; çevrelerindeki diğer yerleşmelerle etkileşim içerisindeyler. Dolayısı ile nerede ve hangi devrede olursa olsun, bir kentin zaman içinde oluşumunun en önemli ve anlamlı yönleri, sözünü ettiğimiz fonksiyonlar bunların yerleştiği kent merkezinin çevre yerleşmeleri ile kurduğu ilişki ve bu ilişkinin değişimidir.⁴⁰

Türkiye’de tarıma egemen olan koşullar özellikle son otuz yılda büyük değişimlere uğramış ve bu değişimler sonucunda köylü tarım kesiminin dışına itilmiştir. Tarımda verimin düşüklüğü, tarımsal gelirin azlığı, gelirin ve toprak iyeliğinin dengesiz dağılması, tarım topraklarının çok parçalanmış olması ve tarımda makineleşme 1950’den beri Türk tarımının belirgin özelliği olmuştur.⁴¹

Tarımsal üretim ile sanayiye dayalı üretimin doğası gereği yol açtığı ilişkilerin niteliği, bir anlamda köy-kent karşıtlığının da temellerini oluşturmaktadır. Tarım sektörü ile endüstri sektörü arasındaki, ikincisi lehine olan gelişme farkı, toplumun kentli kesimi ile köylü kesimi arasında bir dengesizlik yaratmaktadır.

Bütün ülkeler için geçerli olan bu oluşum, Türkiye gibi sosyal ve ekonomik bir yapıya sahip ülkelerde de köylüyü, içinde bulunduğu kötü şartlarda yaşamak zorunda bırakmaktadır. Kentlilerin gıda maddelerine yaptıkları harcamalar artsa bile, bundan daha çok kent ekonomisi yararlanmaktadır. Bu dengesizlik sonucu köyler geri kalmakta ve köylerle kentlerle arasındaki fark git gide büyümektedir.

Sanayileşme, ulaşım ve iletişimin gelişmesi, kentlerin önemini daha da artırmıştır. Sanayi üretimi, tarımdan daha önemli bir hale gelecek kadar gelişince, nüfusun daha büyük bir bölümü buralarda toplanmıştır. Fakat Türkiye’de kentleşme, "sahte kentleşme" diye nitelendirebileceğimiz

⁴⁰Mübeccel Kıray, “Türkiye’de Köy ve Köylü Sorunlarına Kalkınma Planlarının Yaklaşımı”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Ankara, Tarih Kurumu Basımevi, 1971, s.238.

⁴¹Keleş, **a.g.e.**, s.47.

oluşuma neden olmuştur.⁴²

Kent belli bir noktadan sonra hızla büyüme sürecine girmekte; öyle ki, köy dünyası kısa sürede çok gerilerde kalmaktadır. Köylerin itici, kentlerin çekici özelliği nedeni ile köylerden kentlere bir akın oluşmaktadır. Ancak bu göçün planlı bir şekilde yapılmaması bu göçlere toplumsal ve ekonomik bir erozyon kazandırmaktadır. Böylece kentlere yalnızca bir insan akımı olmamakta, aynı zamanda kırsal alanları kalkındırabilecek sermaye ve insan gücünün de kentlere göç etmesi ile sonuçlanmaktadır. Hızlı sanayileşme ve toprak insan ilişkilerindeki uyumsuzluk, köy-kent bütünleşmesini olumsuz yönde etkilemek suretiyle, köylülük duygusunu yoksulluk kültürüne dönüştürmektedir. Bu nedenle bir tarafta kırsallaşma, bir tarafta kentleşme çözüm bekleyen ulusal nitelikte iki sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³

2. KALKINMA KAVRAMI

2.1. Kalkınma Kavramının Anlamı

Bugüne kadar ekonomik kalkınmanın herkes tarafından kabul edilen bir tanımı yapılamamıştır. Çünkü kalkınma kavramı içinde hem sübjektif hem de objektif faktörler yer almaktadır. Her ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapıları, doğal kaynakları, eğitim düzeyi vb. unsurlar farklı olduğu için, kalkınmayı değişmez bir ölçüye dayandırmak, bütün ülkeleri aynı biçimde varsaymak olanaksızdır.⁴⁴ Bu nedenle kalkınma konusunda çeşitli

⁴²Mübeccel Kıray, **Toplumbilim Yazıları**, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1982, s.127.

⁴³Orhan Türkoğlu, “Köy-Kent Farklılaşması”, Erzurum, **Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, C.1, S.3, 1975, s.130.

⁴⁴Ali Özgüven, **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Planlama ve Japon Kalkınması**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1988, s.99.

iktisatçılar değişik faktörleri öne çıkaran tanımlar yapmışlardır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir.⁴⁵

"Kalkınma kişi başına düşük gelir düzeyinden, daha yüksek bir gelir düzeyine veya negatif olan bir büyümeden daha yüksek bir büyüme hızına geçiştir. Reel gelirden bir artıştır."

"Kalkınma verim artışıdır; alışkanlıklarda, davranışlarda, inançlarda değişmedir; eğitim anlayışında değişmedir."

"Kalkınma, bir ekonomide yapılmakta olan, toplam yatırımların Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) olan oranının artırılması, kişi başına düşen milli gelirdeki reel artışın devamlılık kazanması, ekonomide tarım dışı sektörün büyümesidir."

"Ekonomide kalkınmanın tanımı, endüstri öncesi toplumdan, sanayileşmeyi başarmış günümüz toplum türlerine doğru gelişmedir."

Kalkınmış bir ülkede de genel olarak şunlar görülür.⁴⁶ Tarımda çalışanların oranı %15'in altındadır. Kişi başına enerji tüketimi yüksektir. Okur-yazar oranının, toplam nüfusa oranı yüksektir. Çocuk ölümleri, kişi başına düşen doktor sayısı, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin GSMH'dan aldığı pay, sosyo-kültürel yapı gibi, daha pek çok faktör toplumların kalkınmışlık derecesini belirlemede kullanılmaktadır.

Bütün ülkeler için geçerli olmamakla birlikte, kalkınmakta olan ülkelerde ise, genellikle şu özellikler görülmektedir.⁴⁷

- 1- Ülke genel olarak fakirdir.
- 2- Tarım kesimindeki nüfus toplam nüfusun %65'ini ve daha çoğuna kapsar.
- 3- Nüfus artışı yüksektir.
- 4- Sermaye emek oranı düşüktür.
- 5- Orta sınıfın varlığı tartışılmaktadır.
- 6- Eğitim ve okur-yazarlık oranı düşüktür.
- 7- Siyasi yönetimleri geleneksel ve otoriterdir.

⁴⁵Çağlar, a.g.e., s.29.

⁴⁶Ercan Dülgeroğlu, **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1988, s.10.

⁴⁷Dülgeroğlu, a.g.e., s.11.

8- Doğal kaynaklar işlenmemiştir.

9- Milli gelirin ihracata oranı düşüktür. İhraç edilen malların büyük çoğunluğu tarımsal ve geleneksel mallardır.

Yukarıda görüldüğü gibi kalkınmanın ölçütü çok sayıda olup, bunlardan birkaçı ya da daha çoğu, pek çok ülke için geçerli olabilir. Bu nedenle, kalkınmayı yukarıdaki tanımlardan yalnızca birisinin açıklaması olanaksızdır. Kalkınma kavramını anlamak için, içinde bulunduğumuz zamanı ve yeri dikkate almalıyız. Kalkınma, ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarının birbirleri ile karşılaştırılması ile ortaya çıkan bir kavramdır. Yalnızca üretimin ve kişi başına gelirin artması değil; aynı zamanda ekonomik kültürel sosyal yapının da değişmesi anlamına gelen geniş bir alanı kapsamaktadır.

2.2. Kalkınmanın Ölçütleri

Kalkınmakta olan ülkelerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış ve geri kalmış ülkelerin bir tipolojisi çıkarılmaya çalışılmıştır. Geri kalmanın ölçütleri kırsal bir bölge olsun ya da ülke olsun büyük ölçüde birbirine benzemektedir. Bu nedenle geri kalmış olan ülkeler için kullanılan ölçütleri, kırsal alanlar için de kullanılmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri veya bölgeleri birbirinden özellikleri başlıca sosyo-kültürel, ekonomik ve sosyal yapı ayırmak olasıdır.⁴⁸

Sosyo-Kültürel Ölçütler: *Beslenme Yetersizliği*, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan bölgeler ya da ülkeler arasında kişi başına tüketilen kalori miktarı arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. *Okumaz-Yazmazlık*, kalkınmakta olan bölgelerde okuryazar oranı düşüktür. Bu konuda benzer bir sorun da, kırsal alanda zaten kısıtlı olan okuryazar oranının, beyin göçü şeklinde kentlere göçmesidir. *Kadının Statüsünün Farklı Olması*, teorik olarak kadın-erkek eşitliği olsa bile, uygulamada kendini

⁴⁸Cavir Orhan Tütengil, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1970, s.34.

gösterememektedir. *Çocukların Çalıştırılması*, özellikle kırsal alanlarda ve kalkınmakta olan ülkelerde çocuk işçiler aşırı şekilde çalıştırılmaktadır. *Sağlık Sorunları*, geri kalmış alanlarda sağlığı koruma ve hastalıkları önleyici önlemler alma bakımından gelişmiş bölgelerden daha kötü durumdadırlar. *Dayanışma Duygusunun Zayıflığı*, milli bütünlüğün, dayanışmanın ve kaynaşmanın meydana gelmesinde büyük yeri olan dayanışma duygusu, ekonomik çıkarlarda birlikte hareket etmek gibi özellikler yeterince gelişmemiştir. *Bilinçlenme*, geri kalmış yerlerde genel olarak kendiliğinden kalkınma yönünde bir çalışma pek görülmez.

Ekonomik Açıdan Ölçütler: *Gizli ve Açık İşsizlik*, modernleşme, kırsal alanda temel geçim kaynağının tarım olması, bir yandan kentlerde açık işsizliğe, diğer yandan da kırsal alanlarda gizli işsizliğe neden olmaktadır. *Enerji Tüketiminin Az Olması*, geri kalmış bölgelerde ekonomik faaliyet yoğun olarak insan ve hayvan gücüne dayanır, bu nedenle mekanik enerjiden yararlanma sınırlıdır. *Ortalama Gelirin Düşüklüğü*, kırsal alanda toprak dağılımının dengesizliği, toprakların parçalanmış olması, fazla nüfus, gibi nedenler gelirin düşmesine neden olmaktadır. *Sınırlı Sanayileşme*, kalkınmakta olan ülkelerde, kırsal alan dışında da sanayi yeterli bir gelişme gösterememiş olup, ekonomi daha çok gelişmiş ülkelere bağlıdır.

Sosyal Yapı Bakımından Ölçütler: *Nüfusun Özellikleri*, kırsal alanda gelişmiş bölgelere oranla, hem bebek ölüm hızı hem doğurganlık oranı yüksektir. *Tarımda Çalışanların Fazlalığı*, tarımda çalışanların fazla olması ve verim düşüklüğü gelirin düşük olmasına neden olmaktadır. *Orta Sınıfın Zayıflığı*, gelişmiş ülkelerde orta sınıf, geniş bir yer tutarken; az gelişmiş ülkelerde küçük bir yer tutar. *Demokratik Kurumların Yokluğu*, gerek kalkınmakta olan gerekse geri kalmış ülkelerde demokratik kurumlar ya yoktur ya da gelişmemiştir.

2.3. Büyüme Kavramı

Büyüme konusuna ilk olarak Klasik İktisatçılar ve A.Smith

değınmişlerdir. Ancak büyüme ve kalkınma konularının ön plana geçişı 1940'lı yıllara rastlar. Bu dönemden itibaren büyüme ve kalkınma konusunda yapılan çalışmalar ve araştırmalar sayılmayacak kadar çoktur. Bu çalışmalar bağılı olarak büyüme ve kalkınma kavramları ekonomi dünyasında en fazla yer alan kavramların başında yer almıştır.

Büyüme, bir ülkede bir yılda üretilen mal ve hizmetlerin toplam değeri olan GSMH'de veya milli gelirden meydana gelen reel artış hızıdır. Bir başka deyişle büyüme, bir ülkede toplam veya kişi başına üretilen mal ve hizmetlerin miktarındaki reel artışı ifade eder.⁴⁹ Reel GSMH'deki değışmeler yüzde olarak ifade edildiğinde ise, reel ekonomik büyüme oranı elde edilir.

Bir ülkenin üretim kapasitesi; doğal kaynaklarının miktar ve kalitesine, ulaştığı teknolojiye bağılı olduğundan, bu kaynaklar ve teknolojinin geliştirilmesi süreci önemlidir. Yani gerçek büyüme yalnız ekonominin üretimindeki artışa değil, aynı zamanda üretim kapasitesinin ne ölçüde kullanıldığına da bağılıdır. Kısacası iktisadi büyüme, zamanla mal ve hizmet üretimindeki fiili artışla birlikte, ekonominin mal ve hizmet üretme gücündeki artışını da içermektedir. Ayrıca, fertlerin maddi refahını artırmak amaç olduğundan, iktisadi büyümede sadece üretimdeki artışı değil, kişi başına üretimdeki artışın hesaba alınması da gerektirmektedir. Gerçekten de bir kişinin refahının artması demek, o kişinin hizmetindeki mal ve hizmet çıktısının zamanla artması demektir. Genelde iktisatçılar iktisadi büyümeyi, belli bir dönemde kişi başına gerçek GSMH veya gerçek milli gelire ait verilerle ölçmektedirler; buna rağmen maddi refah veya hayat standardının anlamlı bir değerlendirilmesi kişi başına tüketim karşılaştırılarak yapılabilir.

Kalkınma ise sadece üretimin ve fert başına düşen milli gelirin arttırılmasından ibaret olmayıp, ekonomik ve sosyo – kültürel yapının değıştirilmesi ve yenileştirilmesi anlamına gelir.⁵⁰ Büyüme bir diğer anlatımla, iktisadi hayatın temel unsurlarında meydana gelen miktar artışlarıdır. Oysa ki kalkınma, sadece iktisadi alanda meydana gelen bir gelişme olmayıp; toplumun sosyal, siyasal, kültürel ve diğer kurumlarındaki

⁴⁹Mustafa Özer, **İktisada Giriş**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:825, 1995, s.488

⁵⁰Savaş Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım Dağıtım A.Ş., 1986, s.5

niteliksel ve niceliksel bütün değişme ve gelişmeleri içerir. Bu yüzden kalkınma, *yataylamasına*, büyüme ise *dikeylemesine* bir gelişme olarak kabul edilir.⁵¹ Diğer taraftan literatürde, büyüme modelleri daha çok kalkınmış ekonomilerin; kalkınma teorileri ise kalkınmakta olan ülkelerin sorunları ile ilgili görülmüş ve çoğu zaman bu farkı vurgulamak için kullanılmıştır.

Bütün bunlara rağmen, büyüme ve kalkınma her zaman birbirinden kolayca ayırt edilebilen olgular değildir. Zira teorik ölçülerle ayırma mümkün görünse de, iki kavra pratikte iç içedir. Ayrıca kalkınmakta olan ülkeler için öngörülen kalkınma olayı, kalkınmış ülkelerde ekonomik büyümeye bağlı olarak daha hızlı gerçekleştiği görülmüştür. Bu nedenle, kalkınmış Batı ekonomileri, sanayi toplumundan bilgi toplumuna yeni bir dönüşümü gerçekleştirirken kalkınmakta olan ülkeler böyle bir değişim sürecinden uzak kalmışlardır.⁵² Kalkınmakta olan ülkelerin çoğu, bilgi toplumuna dönüşüm bir yana, henüz sanayi toplumuna yönelik dönüşümü bile gerçekleştirememişlerdir. Bu da onların büyük ölçüde, yapısal özelliklerinin bir sonucudur.

3. KIRSAL KALKINMA

Kalkınmakta olan ülkelerde ekonominin temel sektörü genel olarak tarımdır. Sanayi sektörü ya gelişmemiştir ya da gelişmiş ülkelerin gerisindedir. Böyle bir ekonomik yapı içinde, ülke ekonomisi nasıl kalkındırılabilir sorusu ortaya çıkmaktadır. Nasıl bir kalkınma olmalı konusunda net bir görüş olmasa da, yaygın görüş, kalkınmanın yalnızca sanayi veya tarıma dayalı olarak gerçekleştirilemeyeceğidir. Kalkınmakta olan ülkelerde tarımın büyük bir paya sahip olması, başlangıç aşamasında bulunan ekonomik gelişme için, itici bir rol oynamaktadır. Çünkü tarım sektöründe gelirler arttıkça, sanayi malları üretimi uyarılmaktadır. Böylece

⁵¹Savaş Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım Dağıtım A.Ş., 1986, s.15

⁵²Savaş Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım Dağıtım A.Ş., 1986, s.32

sanayi ve tarım sektörleri birbirlerini besleyen iki pazar durumuna gelmektedir. Bu nedenle sektörlerin birinde ortaya çıkacak bir kriz, diğerini de etkilemektedir.⁵³ Bunun sonucu olarak kalkınmada artık sanayi mi, tarım mı tartışması değil; ne kadar tarım, ne kadar sanayi olmalı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın başlangıç aşamasında, tarım sektörü, ekonomik kalkınmaya önemli katkıda bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler, önce tarım sektörünün gelişmesini sağlamışlar ve buradan elde ettikleri kaynak birikimini sanayileşmede kullanmışlardır. Nitekim Fransa, İngiltere, Rusya, Japonya gibi ülkeler sanayileşmenin finansmanını büyük ölçüde tarım kesiminden aktarılan kaynaklarla sağlamışlardır.⁵⁴

Tarımın kalkınmakta olan ülkeler için, bu kadar önemli olması, devletleri tarımın gelişmesi konusunda çeşitli girişimlerde bulunmaya itmektedir. Türkiye'de de tarımın gelişmesi konusunda devlet, doğrudan ya da dolaylı olarak çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye'de devletin bu konuda yaptığı çalışmalar iki bölüme ayırabiliriz.⁵⁵ *Birincisi*, tarımsal üretime ve tarımın geliştirilmesine yönelik girişimlerdir. Bunlar, kırsal alanın kalkınmasına dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Bu girişimler: Destekleme alımları, tarım kredileri, sübvansiyonlar, Toprak-Su hizmetleri, tarımsal mücadele, tarımsal girdi sağlanması, tarımsal araştırma ve eğitimidir. *İkincisi ise*, köylerin kalkınmasına yöneliktir. Bunlar toprak ve tarım reformu, kırsal yerleşimin düzenlenmesi, kooperatifleşme, kredi ve sosyal güvenlik kuruluşları, altyapı ve eğitim çalışmaları şeklinde sayabiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri artan sanayileşme hamlesi ile yüzyıllardan beri en önemli çalışma ve gelir alanı olan tarım, sanayiye göre daha az önemli olmuştur. Her ne kadar tarımın ulusal ekonomi içindeki göreceli payı diğer ekonomik sektörlerin hızlı gelişmesi sonucu gerilediyse de,

⁵³Yusuf Tuna, **Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme**, Ankara, MPM Yayınları No:487, 1993, s.43.

⁵⁴Tuna, **a.g.e.**, s.42.

⁵⁵Gülcan Eraktan, Selahattin Eraktan, **Devlet Tarafından Köye Götürülen Hizmetler**, Ankara, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1985, s.3.

tarımın ekonomideki değeri, mutlak olarak artmıştır. Bugün, ekonomik göstergeler tarımın Türkiye ekonomisindeki ağırlığını koruduğunu göstermektedir.

3.1. Kırsal Kalkınmanın Anlamı ve Kapsamı

Sanayileşme ve kentleşme sürecine bağlı olarak, temelde kır ve kent olmak üzere iki yerleşim biriminin oluşmasına yol açmıştır. Bu oluşumun bir ucunda gelişmiş bir birim olan kent yer alırken, diğer ucunda da kırsal yerleşim birimleri yer almaktadır. Bunun sonucu olarak da genel kalkınmanın yanı sıra bir de "köy kalkınması daha genel bir deyişle kırsal kalkınma" sorunu gündeme gelmiştir.⁵⁶

Kırsal kalkınma, genel olarak kırsal toplulukların kendi girişim ve çabalarını kamu kesiminin işbirliği ile kalkınma yönünde harekete geçirmek anlamına gelir.

Köy kalkınması, toprağın iyeliğine ve kullanılmasına ilişkin gelişmeyi önleyici, çağ dışı ilişkilerin aşılması dışında, temel uğraşının tarımsal üretim olması özelliğini koruyarak, bu birimlerin köy sayılmasına yol açan özelliklerinin hemen hemen tümünün değişmesini, bir anlamda kentleşmesini öngörmektedir. Köy kalkınması, kırsal alanda yaşamın bütün yönünü, kapsayacak bir iyileştirme olup topraktan göçü, her şeyden önce de belli bir yerde nüfusun yığılmasını önleyecek hizmetleri içermektedir. Ancak, kırsal kalkınma kapsamı içinde ele alınacak toplulukların sınırları, kırsal kalkınma çabalarındaki ülkenin gelişmişlik düzeyine göre değişiklik gösterir. Örneğin kalkınmış ülkelerde köy toplumuna ek olarak kent ve benzeri yerleşim yerlerinin yakınındaki toplulukların da ele alınmasına karşılık, kalkınmakta olan ülkelerde kırsal kalkınma ile ilgili etkinlikler köy toplumu ile sınırlı kalmaktadır.⁵⁷

⁵⁶Devlet Planlama Teşkilatı, **Kırsal Sanayi**, s.48.

⁵⁷Nurettin Yıldırak, **Kırsal Kalkınma**, Ankara, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1991, s.5.

Kırsal kalkınma ve toplum kalkınması, amaçlarının aynı olması nedeni ile çoğu zaman kırsal kalkınma tanımı, yerine toplum kalkınması tanımı kullanılmıştır. Nitekim G. Eraktan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün (BM) toplum kalkınması için yapmış olduğu tanımı aynı zamanda kırsal kalkınma olarak kullanmıştır. Bu açıdan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne göre kırsal kalkınma şu şekildedir: "Küçük toplulukların içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacı ile giriştikleri çabaların, devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusal bütünle kaynaştırılması, ulusal kalkınma çabalarına gerekli katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir."⁵⁸

Kalkınma Planlarında kırsal kalkınma, "Toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını geliştirmek, toplulukları ulusun bütünü ile kaynaştırmak ve ulusal kalkınmaya tam olarak katılmalarını sağlamak için, halkın çabalarını devletin çabaları ile birleştirme süreci" olarak tanımlanmıştır.⁵⁹

Bütün bu tanımların amacı kırsal kalkınma çalışmalarının yapılacağı birimin saptanmasıdır. Bu çalışmaların sonucunda, hem tarımın ulusal ekonomiye daha çok katkısı sağlanacak hem de çalışanların geliri artmış olacak. Bu yönde yapılan çalışmalarla kırsal alanda arazi ve gelir dağılımı düzenlenecek; ekonomik, toplumsal ve kültürel altyapının kurulması ile kırsal nüfusun yaşam ve çalışma koşulları iyileştirilecektir. Görüldüğü üzere kırsal kalkınma, köylüye yönelik olarak yapılan ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmaların tümünü kapsamaktadır.

Tüm dünyada uygulanan kırsal kalkınma programları genel olarak köy ve benzeri yerleri hedef almaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha çok geri kalmış kentlerdeki ve köylerdeki altyapıyı iyileştirmek ve tarihi değerleri korumak olan köy kalkınması kalkınmakta olan ülkelere göre farklılık göstermektedir. Türkiye'de ise, kırsal kalkınma çalışmalarının başlıca amacı, köy topluluklarını kalkındırmak olmuştur.

⁵⁸Gülcan Eraktan ve Nurettin Yıldırak, **Türkiye'de Kırsal kalkınma Politikaları ve Stratejileri**, İstanbul, Friderich Ebert Vakfı Yayınları, 1989, s.6.

⁵⁹Eraktan ve Yıldırak, **a.g.e.**, s.6.

3.2. Kırsal Kalkınmanın İlkeleri

Kalkınmanın her cephesinde birinci şart, köylünün kalkınma davasını kavramasını ve kendilerine yardım etmek isteyenlerden uzak durmamasını sağlamaktır. Köy kalkınması, köyde oturan vatandaşa kendi kendine kalkınma girişiminin benimsetilmesi ile başlar. Yerel gereksinimlerin planlanması programlanması ve uygulanması, halkın kalkınmaya her yıl daha geniş bir şekilde ve istekle katılmalarını sağlayacak şekilde yapılmalıdır.⁶⁰ Yani her şeyden önce köylüyü kalkınma girişimlerine hazırlamak ve köylülere gelir getirecek girişimleri, onların temel hedefi haline getirmek gerekir. Yerel topluluklar kendilerinin kalkınmaları gereğine inanmadıkça ve bunun için belirli bir çabayı göze almadıkça; dışarıdan destekleme ile kırsal kalkınma gerçekleştirilemez.

Kalkınmada en önemli unsur toplumun kendisi olduğuna göre, bunların sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarının araştırılması gerekir. Sosyo-kültürel yapıyı dikkate almayan bir köy kalkınması girişiminin başarısız olma olasılığı büyüktür. Kalkınma planlarının uygulanmasında, bir ziraatçı uzmanın, köylüye tavsiye ettikleri yenilikler, köylünün ilgisizliği ile karşılaşabilmektedir. Çünkü kalkınmakta olan ülkelerde birçok topluluk değişmeyi kabul etmekte isteksizdir. İlkelerin uygulanması toplum yapısına göre değişiklik gösterebilir. Bu ilkeler:⁶¹

1. Kalkınma programları köy toplumuna uygun olmalıdır.
2. Kırsal kalkınmayı sağlayacak programlar kademeli olmalıdır.
3. Kırsal kalkınmada yöre halkının çıkarları ön planda tutulmalıdır.
4. Kalkınma girişimlerinde demokratik yöntemler kullanılmalıdır.
5. Kırsal kalkınma etkinlikleri halkı kapsamalıdır.
6. Programları esnek olmalı ve gerektiğinde değiştirilebilmelidir.
7. Yörenin kültürel yapısı göz önünde bulundurulmalıdır.

⁶⁰Başbakanlık, **Köy İşleri Bakanlığı Kuruluş Çalışmaları**, Ankara, Devlet Matbaası, 1964, s.33.

⁶¹Yıldırak, a.g.e., s.20.

8. Köydeki yerel önderlerden ve kurumlardan yararlanılmalıdır.

9. Kırsal kalkınma girişimleri ulusal politika ilkelerine ters düşmemelidir.

Köy kalkınmasında bu ilkelerin uygulanabilmesi için, tarımda bazı düzenlemelere gitmek gerekir. Başlıca yapılması gereken düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz.⁶²

A- Tarımsal yapıyı iyileştirici düzenlemeler:

1. Toprak mülkiyetinin kullanımı ve yerleşim düzenlenmeli,
2. Tarım topraklarından en yüksek verimin alınabilmesi için, gerekli şartlar sağlanmalı,
3. Köylerde altyapı iyileştirilmeli,
4. Tarım ürünlerine yönelik bir fiyat politikası olmalı,
5. Köylünün ürünlerinin pazarlanması için gerekli olanakların yaratılması,
6. Çiftçinin gereksinim duyduğu temel maddeler karşılanmalı.

B- Üretimi artırıcı düzenlemeler:

1. Köylü gerekli bilgi ile donatılmalı,
2. Tarımsal üretim için gereksinim duyulan maddeler sağlanmalı
3. Köylünün üretim ve diğer sorunları için gereken kredi sağlanmalı,
4. Köyde üretimi artırıcı yatırımlar teşvik edilmeli.

Görüldüğü gibi, köy kalkınması çok yönlü bir çalışmayı gerektirmektedir. Ancak bunlardan en önemlisi hiç kuşku yok ki, tarım topraklarının gerek yapı gerekse mülkiyet açısından en iyi şekilde düzenlenmesidir. Çünkü kırsal alanda yaşayan insanların temel geçim kaynağı topraktır. Bu da çalışmaların önce buradan başlanmasını gerekli kılmaktadır.

Köy kalkınmasının diğer bir önemli şartı da, kalkınma hamlesini destekleyecek veya gerçekleştirecek ve bütün bunlar arasında eşgüdümü sağlayacak olan yönetimin de kalkınma girişimine hazırlanmasıdır. Ancak köylü ve yönetim kalkınmaya hazır olması ve bunların işbirliği yapmaları

⁶²Başbakanlık, a.g.e., s.34-39.

halinde bu alandaki yapılan çalışmaların başarıya ulaşma şansı vardır. Aksi halde birbirinden bağımsız, işbirliğinden uzak yönetimlerin girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdır.

3.3. Kırsal Kalkınmanın Amaçları

Bir toplumun ekonomik ve sosyal refah düzeyinin yükseltilmesi için, kalkınma süreci boyunca uygulanması gerekli görülen politikaların tümüne, kalkınma stratejisi denir. Tarım toplumunda genellikle tarım reformu denen, çok defa vergi reformu, kooperatifleşme gibi yan politikalarla desteklenen kalkınma stratejisi, ülkelerin ideolojik, siyasi, sosyal ve kültürel şartlarına göre ayrılıklar göstermekle beraber, özde aşağı yukarı aynı hedeflere yönelmektedirler. Bu hedeflerin başlıca şunlardır:

1. Tarımda verimi yükseltmek
2. Tarımdaki işgücü fazlasının değerlendirilmek
3. Sanayileşme girişimlerini artırmak
4. Tarım toplumunun sanayi toplumuna geçişi için gerekli ortamı hazırlamak.⁶³

Yukarıda belirtilen ekonomik ve sosyal hedeflere varabilmek için, kalkınmakta olan her ülke şunları amaçlamaktadır:

1. Kişisel reel geliri artırmak,
2. Büyüme hızını artırmak,
3. Ekonomik bağımsızlığı sağlamak,
4. Gelişmiş ülkeler karşısında toplumdaki ezilmişlik duygusunu yok etmek,
5. Teknolojik gelişmelerden yararlanmak,
6. Kültür değerlerini korumak.⁶⁴

Köy kalkınmasında başarıya ulaşabilmek için, toplumun kalkınmasına

⁶³Kamil Turan, **Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından “Merkez Köyler” Projesi Uygulama Olanakları**, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1975, s.163–165.

⁶⁴Turan, a.g.e., s.163-165.

olanak sağlayacak ortamın sağlanması gerekir. Kalkınma insana yönelik bir harekettir. Bu nedenle kalkınmada ilk amaç, insan olmalıdır. İnsan hayatının daha iyi koşullarda yaşamasının sağlanması ve değişimi temel amaç olmalıdır. Devletler ancak bu amacı göz önünde bulundurur ve gerekli ortamı yaratırsa köy kalkınması arzu edilen başarıya ulaşabilir.

Devlet tarafından uygulanan kırsal alanda kalkınma girişimleri, kaçınılmaz olarak ek bir yatırım gerektirir. Ancak kırsal kalkınmayı sağlayacak tek koşul da devletin sağladığı bu yatırım değildir. Her ne kadar önemli sorun üretimin artırılması ve kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi ise de, yatırım çoğu zaman tek başına yeterli olmamaktadır. Yatırımlarla birlikte diğer koşulların da sağlanması ve yerine getirilmesi gerekir.⁶⁵

Çünkü kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşanabilir bir ortam hazırlamak ve bunu sürekli ileriye götürmek; kent ve köy arasındaki farklılığı gidermek, kentlerin çekiciliğini azaltmakla ilgili tüm koşulları kapsar. Bunun gerçekleştirilmesi, bireysel gelirleri artırmak, sosyal ve ekonomik yatırımlar yapmak, kırsal kesimdeki fazla nüfusu başka alanlara kaydırmak ve kısacası kırsal alanları uygar yaşamır alanlar haline getirmekle olanaklıdır.⁶⁶

3.3.1. Ekonomik Amaç

Toplumların kalkınmışlık derecelerinin tespitinde kullanılan ölçütlerden birisi de ekonomik verilerdir. Ülkenin ihracatı, ithalatı, milli geliri toplumların refah düzeyine doğrudan etki eden faktörlerdir. Kırsal kalkınma da insanların gereksinimlerinin daha iyi karşılanmasını sağlayacak ve refah düzeyini yükseltecek tedbirler alır. Bu ise işsizlik sorununun çözümünden, gelir dağılımının düzeltilmesine kadar geniş bir alanı kapsar.

Kırsal kesimde ekonomik amaç, sınırlı bulunan üretim olanakları karşısında üretimi en iyi biçimde sağlamaktır. Bunu yapabilmek için, sermaye ve emek karşılığında elde edilen üretimi artırmak temel amaçtır.

⁶⁵Yıldırak, a.g.e., s.51.

⁶⁶Yıldırak, a.g.e., s.61.

Tarımsal kalkınmanın ekonomik hedefleri, tarım toplumunun genel kalkınma hareketine ve ekonomik gösterge olan milli gelire katkısı açısından tespit edilmiş hedeflerdir.⁶⁷

Kalkınmada başlıca amaç toplumun refah düzeyini yüksek tutmaktır. Bunu sağlamak için yapılacak çalışma şudur:

1.GSMH artırılmalıdır. Çünkü refah düzeyinin yükselmesini sağlayan ve üretime dolaylı olarak katkıda bulunan sağlık, eğitim, beslenme gibi yatırımların finansmanını sağlayacak olan milli hasıladır.

2.Üretimin artışının refah düzeyinin yükselmesine yardımcı olabilmesi için, üretimin bütün faaliyet dallarında marjinal verimliliğinin eşit olması gerekir.

3.Refah düzeyini, sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkesine göre yükseltmek için, tüketim mallarının ve hizmetlerin dağılımının marjinal faydası da bütün fertler için birbirine yakın derecede olmalıdır.⁶⁸

Kalkınmanın somut göstergelerinden birisi de hiç kuşku yok ki, bireysel gelirin artmasıdır. Çünkü toplumun refah düzeyini gösteren en önemli göstergelerden biri gelirdir. Gelirin bütün topluma yayılması için, hem ekonomik hem de sosyal tedbirlerin birlikte ele alınması gerekir. Bireysel gelirin hızla artırılabilmesi için, eldeki olanakların iyi bir şekilde organize edilmesi ve yeni üretim teknikleri ve olanaklarının devreye sokulması gerekir. Üretim teknikleri ve kaynakların devreye girmesi yerel topluluklara yeni iş ve gelir olanağı sağlayacaktır. Bu durum yeni iş sahalarının kurulmasını yani bir anlamda küçük sanayi tesislerinin kurulmasını gündeme getirmektedir.⁶⁹

Kalkınmanın nimetlerinden toplumun her kesiminin, özellikle de yoksulların yararlanabilmesi için, alışlagelmiş uygulamalar dışında yeni stratejilerin uygulanması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, 1979 yılında yapılan Tarım Reformu ve Kırsal Kalkınma Dünya Konferansında, kırsal kalkınmanın temel amacı, yoksulluğun ve kötü beslenmenin yok

⁶⁷Turan, **a.g.e.**, s.157.

⁶⁸Turan, **a.g.e.**, s.161-163.

⁶⁹Yıldırak, **a.g.e.**, s.52.

edilmesi ve toplumun daha iyi bir yaşam standardına kavuşturulması olarak belirtilmiştir.⁷⁰

Kırsal alanda yoksulluğun yok edilmesi ve yaşam yükseltilebilmesi için, gelir artışının sağlanması yeterli değildir. Aynı zamanda sağlanan bu gelirin, adaletli bir biçimde dağıtılmasını sağlayacak politikaların da oluşturulması gerekir. Kırsal alanda kalkınmanın sağlanabilmesi ve kırsal alandan kente göçün dengeli bir şekilde olması için, gelir artışından özellikle dar gelirli insanların yararlanması gerekir. Ancak gelir artışının sağlanması ve topluma yayılması hiç de kolay gözüküyor.

3.3.2. Sosyo – Kültürel Amaç

Kırsal alanda, gelir düzeyinin diğer sektörlere göre düşük olması, sosyal hizmetlerin kent merkezlerinde toplanması, eğitimsizlik gibi pek çok faktör, tarım toplumu ile kent toplumu arasında büyük bir farkların oluşmasına neden olmaktadır. Bu farkları ekonomik, sosyal ve kültürel alanda görmek olasıdır. Kalkınma bir bütün olmakla birlikte, sosyal kalkınma denince daha çok, kişiler arasında dengeli bir gelir ilişkisinin sağlanması anlaşılmaktadır. Kişilerin gelirlerinde artış sağlamak, kişiler arasındaki gelir farklılıklarını gidermek ya da makul bir noktaya çekmek sosyal kalkınmada temel hedeflerden biridir. Yine kişilere daha iyi bir yaşam olanağı sağlamak, kişilerin temel gereksinimlerini giderecek olanaklar hazırlamak sosyal kalkınmanın amaçlarındandır.⁷¹

Kırsal kalkınmada sosyal amaçlar ekonomik amaçlar kadar belirgin değildir.⁷² Kırsal kalkınmada önde gelen amaç çoğunlukla kırsal alanın maddi, yani bir anlamda ekonomik olarak kalkındırılması olmuştur. Tarım toplumunun kalkınması, sağlanan mal ve hizmetlerden toplumun payına düşeni almasında, ekonomik hedefler kadar, hatta onlardan daha çok,

⁷⁰DPT, a.g.e., s.21.

⁷¹Özgüven, a.g.e., s.154.

⁷²Yıldırak, a.g.e., s.53.

sosyal hedeflerin belirlenmesinin önemi vardır.⁷³ Sosyal alanda kalkınma olmadan, sağlanan ekonomik gelişmenin devamlı olması zordur. Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikalarının sosyal hedefleri yeterince gözetmediği söylenemez.

Kırsal alanda ve görece olarak kalakınmakta olan toplumlarda, sosyal açıdan da geri kalmış olmanın özelliklerini görmek olasıdır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Köylünün yönetime katılması hala sınırlıdır.
2. Kaderci bir anlayış ağırlığını korumaktadır.
3. Köy toplumu, yetki ve sorumluluk yüklenmiş, kendine inanan etkin bir insan haline gelememiştir.
4. Geleneksel yapı devam etmektedir.
5. Bilim ve teknoloji mistik düşüncenin yerini tam olarak alamamıştır. Doğaüstü güçlere olan inanç çok güçlüdür.
6. Kırsal alandaki feodal yapı bir türlü kırılmamıştır.

Kırsal kalkınma girişimlerinde başarıya ulaşılabilmesi için, toplumun sosyokültürel yapısı dikkate alınmalıdır. Kalkınmanın, toplumu bütün yönleri ile kalkındırmayı amaçlaması nedeni ile devletin nüfus, eğitim, gelir yapısı ve dağılımı gibi özellikleri göz önünde bulundurması ve gerekirse uzun vadede bunları düzenleyici tedbirler alması gerekir.

3.3.3. Örgütsel Amaç

Tarım toplumlarının diğer toplumlardan daha kötü durumda olmasının bir nedeni de tarım toplumlarının kötü bir şekilde örgütlenmesidir. İyi bir örgütlenme ve yasal bir düzenlemelerin gelişmiş toplumlarla doğrudan ilgisi olduğu bir gerçektir. Kırsal alanın tümü göz önünde bulundurulduğu zaman, Türkiye'de güçlü örgütlenme örneklerine rastlanmaz. Köy düzeyinde halkın çeşitli sorunlarını çözmek için, kurulan örgütlerin başından kooperatifler

⁷³Turan, a.g.e., s.159.

gelmektedir. Ancak, Türkiye'de devletin önderliğinde kooperatiflerin kurulması yeterli olmamış ve kooperatifler istenilen amaçlar doğrultusunda yaygınlık kazanamamıştır.

Kırsal kalkınmada gözetilen üçüncü amaç, kırsal düzeyde örgütlenme ve organizasyondur. Burada ağırlığı olan konu örgütlü veya örgütsüz işbirliği, yardımlaşma ve dayanışmadır.⁷⁴ Kırsal kesimde önemli sorunlardan birisi toplumda yeterli örgütlenmenin olmamasıdır. Çünkü örgütler, insanları planlı programlı hareket ettiren ve onlara belirgin bir davranış kazandıran yapılardır. Kırsal alanda örgütlerin yaygınlık kazanması yalnızca onların ortak sorunlarını çözmelerine yardımcı olmayacak, aynı zamanda ülkedeki demokratik kurumların da yerleşmesine katkıda bulunacaktır. Her şeyden önce yerel toplumlara ortak sorunların çözümü için bir araya gelme, örgütlenme bilincinin yerleştirilmesi gerekir.

Kırsal alanda kurulan örgütler sayesinde köylüler kendilerini ilgilendiren konularda daha çabuk bilinçlenmekte ve özellikle tarımsal eğitim konusunda köylüye ulaşmak, kredi, tarımsal mücadele gibi konularda onları aydınlatmak daha kolay olmaktadır. Kırsal alana götürülen hizmetlerin etkinliği, bu hizmete muhatap olanların belli bir teşkilat içinde disiplin altına alınmaları ile artırılabilir. Bu amaç için kırsal alanda yaşayanların, belli meslek grupları itibarı ile genel olarak bütünleşmeleri zorunludur. Kırsal alanın en önemli unsurlarını oluşturan çiftçilerinin, tarım işçilerinin teşkilatlanması önem arz etmektedir.⁷⁵

Türkiye'de genel olarak sivil örgütlenme düzeyi düşük olduğu gibi, özellikle kırsal kesim, örgütlenmeye en çok gereksinimi olan bir kesim olduğu halde yabancı kalmıştır. Özellikle mevsim ve piyasa dalgalanmalarından geniş ölçüde etkilenen tarım kesimi üretim, pazarlama, kredi gibi konularda kooperatif eliyle örgütlenme gereksinimi göstermektedir.⁷⁶

⁷⁴Yıldırak, **a.g.e.**, s.54.

⁷⁵Devlet Planlama Teşkilatı(DPT), **Kırsal Kalkınma**, Ankara, V. BKP. ÖİKR., 1984, s.73.

⁷⁶Muzaffer Sencer, **Osmanlı Toplum Yapısı**, İstanbul, May Yayınları, 1982, s.9.

3.3.4. Küçük Çapta Endüstri Merkezlerinin Kurulması

Kırsal alandan kente yönelen hızlı göçü azaltmanın bir yolu da kırsal alanda tarım dışında iş olanakları yaratmaktır. Bunun için küçük çaplı atölyeler, işletmeler kurulmaktadır. Kurulan işletmeler, küçük çaplı olmak zorundadır. Çünkü sanayi tesislerinin bir yerde kurulabilmesi için bazı koşulların sağlanması gerekir. Özellikle büyük çaplı endüstriler elektrik, su, hammadde, kaynak ve işgücü sağlaması bakımından kentlerde, hatta büyük kentlerde kurulmaktadır. Kurulan bu endüstriler, gereksinim duydukları işgücünü köylerden karşıladıkları için, köylere dolaylı bir katkıda bulunurlar ve köylerin kente yönelik göçünü azaltırlar.⁷⁷

Köylünün kente göçüne neden olan bu durum, tarımsal alanların boş kalmasına yada istenilen düzeyde yararlanılmasını önleyebilir.⁷⁸ Kentleşme sanayileşmeye dayanan bir yapıda olmadığı için, ortaya çıkan bu göçler aynı zamanda kentlerde de büyük sorunlara neden olmaktadır. Bir anlamda tarımda gizli işsiz durumunda bulunan insanlar bu göç ile kentlerde açık işsiz durumuna gelmektedir. Sorunu temelde yani yerinde çözmek anlayışı bazı endüstriyel birimlerin kırsal alanlarda kurulması düşüncesini gündeme getirmiştir.

Köylerin gereksinim duyduğu gerekli bazı parçaları üreten sanayi işletmelerinin köyde kurulması, köy nüfusuna iş sağlar, topraklar üzerindeki aşırı nüfus baskısını azaltır ve son olarak da köylü nüfusu yerinde tutmuş olur. Bunun için kırsal sanayi konusunun ayrıca incelenmesi gerekir.

3.4. Kırsal Sanayi

Kırsal sanayi, daha çok kırsal alanda kurulan ve daha çok bitkisel ve hayvansal ürünleri işleyen "sanayi işletmeleri" olarak algılanmaktadır. Kırsal

⁷⁷Yıldırak, a.g.e., s.63.

⁷⁸Yıldırak, a.g.e., s.63.

sanayi, şu şekilde tanımlanabilir: "Ekonomik, toplumsal ve kültürel yapının iyileştirilmesi amacı ile kırsal sayılan ortamlarda kurulan ya da kurulacak olan sanayi işletmeleridir."⁷⁹

Kırsal sanayi, kır-kent arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların en az düzeye indirilmesini ve kırsal nüfusu, yerinde tutmayı, kırsal sorunları yerinde çözümlemeyi amaçlayan bir kalkınma yaklaşımıdır. Kırsal sanayilerin temel işlevi, kırsal kalkınma çabalarına süreklilik kazandırmak ve kır-kent arasındaki toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktır.

Kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması, kırsal kesimde tarıma dayalı sanayinin oluşturulması, el sanatlarının canlandırılması, ev veya atölye üretiminin desteklenmesi gibi düşüncelerin temel amacı kır ve kent arasındaki farkın azaltılmasıdır. Kırsal sanayilerin gelişmesinde iki doğal faktörün büyük rol oynadığı görülmektedir. *Birinci* tarımın sanayileşmesi; *İkinci kırsal* kesimin, sanayi yerleşim yeri olarak nispi cazibesini artırmasıdır.⁸⁰

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk yarısı boyunca kentsel alanlar sanayi yerleşimi açısından kırsal alanlara oranla net bir üstünlüğüne sahiptir. Bu üstünlük fizik ve sosyal altyapı, ucuz ve eğitilmiş işgücü, pazara yakınlık, hammadde ve girdi sağlamanın kolaylığı gibi tüm konularda kendisini göstermiştir.⁸¹ Ancak günümüzde kentler, sanayi yatırımları için, artan maliyet ve yasal zorluklar nedeni ile giderek cazibe merkezi olmaktan uzaklaşmıştır. Çünkü;

1.Kent merkezlerinde ve çevresinde sanayi faaliyetlerine ya izin verilmemekte ya da çok zor izin verilmektedir.

2.Kentlerin çevresindeki tesislere sınırlayıcı ve maliyeti artırıcı tedbirler uygulanmaktadır.

3.Kentteki yaşamın pahalı olması ve bunun işgücü maliyetine yansımaları.

4.Kentlerde arsa spekülasyonu nedeni ile arsa fiyatlarının yüksek

⁷⁹DPT, a.g.e., s.24.

⁸⁰Erdal Türkkan, "Kırsal Sanayinin Doğal ve Yapay Dinamikleri ve Türkiye", **Kırsal Sanayi Sempozyumu**, Ankara, DPT Yayınları 6-8 Nisan 1993, s.9.

⁸¹Türkkan, a.g.e., s.9.

olması gibi nedenler sanayi tesislerinin kırsal alanda kurulmasını cazip hale getirmektedir.⁸² Ancak her sanayi için bu avantajlar geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü (UNIDO) "Sanayileşme ve Kırsal Gelişme" yayımında kırsal sanayi şöyle özetlenmektedir: Kalkınmakta olan ülkelerde ek ve gelir getirici iş olanakları yaratmak kırsal nüfusun temel gereksinimlerini karşılamak kırsal sanayinin temel amacıdır. Tarımın, kırsal ekonominin temelini oluşturması ve nüfusun büyük bir bölümünün geçimini buradan sağlaması nedeni ile tarım kesiminin kırsal gelişme için başlama noktası olarak ele alınmasını gerektirmektedir.⁸³

Kırsal alanda kurulabilecek sanayi yatırımlarını üçe ayırabiliriz.

A- İmalat Sanayi: Eğer imalat sanayi üretim alanı içerisinde kurulursa, tarım işletmesi ile fabrika arasındaki birçok işletme ortadan kalkmış olacaktır. Bu sayede bir yandan çiftçilerin katma değeri artarken, diğer yandan ulaşım masrafları da azalacaktır.

B- İlişkili Sanayi: Tarımsal üretim mevsimin yeteri kadar uzun olmadığı bilinmektedir. Tarım kesimine yeterli geliri sağlayabilmek için, ölü mevsimde kırsal alana iş olanakları sağlayacak olan sanayidir. Bu sanayi türüne tütün üretiminin yapıldığı alanlar örnek gösterilebilir. Örneğin, tütün üreticileri üretim mevsimi dışında tütünün ayrılması, sınıflandırılması ve fermantasyonu işlerinin yaparak, yıl itibarı ile çalışma zamanlarını ve gelirlerini artırma olanağına kavuşmuş olurlar. Böylece çiftçiler sanayi üretimini boş zamanlarda ve tarımsal üretim mevsimi dışında gerçekleştirebilmektedirler.

C- Yardımcı (Tamamlayıcı) Sanayi: Bu tür sanayi yerel özelliklere bağlı olmaksızın kurulan sanayidir. Yani tarımsal üretimden tamamen bağımsız olarak kurulan sanayidir. Bu sanayinin amacı kırsal alandaki işgücüne istihdam olanağı sağlamaktır.

⁸²Türkkan, a.g.e., s.11.

⁸³DPT, a.g.e., s.1.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL ALANIN SOSYO – EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

1. KIRSAL ALANDA EKONOMİK YAPI

1.1. Ekonomik Yapının Özellikleri

Kırsal sektör, diğer bir deyişle tarımsal ve doğal kaynaklar sektörü, ekonomideki mal ve hizmet ile istihdamın, toprağın işlenmesine, dolaylı ya da dolaysız olarak bağlı bulunan sektördür. Böyle bir tanımla hayvancılık, ormancılık dahil tarımsal üretimin bütün türleri ile madencilik, balıkçılık ve turizmin bir çok bölümü bu sektöre girmektedir.⁸⁴ Tarım sektörünün ve tarımsal faaliyetlerin geniş anlamda tanımlanması milli muhasebe çalışmalarında da kabul edilmekte ve böylece milli gelir tablolarında tarım, üç alt sektörün toplamı olarak yer almaktadır. Bu alt sektörler ve onların başlıca bölümleri şu şekilde gösterilebilir;⁸⁵

1. Çiftçilik

1.1. Bitkisel Üretim,

1.2. Hayvansal Üretim,

1.3. Ziraat Sanatları,

2. Ormancılık

3. Kara Avcılığı ve Su Ürünleri

Tarım sektörünün içinde en büyük payı çiftçilik almaktadır. 2006 yılında tarımsal üretimin yaklaşık % 65'i bitkisel, % 25'i hayvancılık, % 3-4'ü

⁸⁴ Aydın Tuğ, **Kırsal Kalkınma Stratejileri**, Ankara, DPT. Yayın No: 1428, 1975, s.45.

⁸⁵ Çelik Aruoba, "Tarım Sektörü", **Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler**, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, 1992, s.30.

orman ürünleri ve % 5-6'sı da su ürünlerinden oluşmaktadır.⁸⁶ Ancak tarımın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYİH) olan katkısındaki devamlı bir azalma görülmektedir. Hayvancılık gelirleri toplam tarım içinde yalnızca % 22-25'lik bir paya sahiptir. Bu oran, 1980'lerin ortasına kadar önemli bir hayvan stoku olan bir ülke için, sektörün gerilemesi anlamına gelmektedir.⁸⁷

Türkiye genelinde bir değerlendirme yaptığımız zaman, şu sonuçlar çıkmaktadır. Türkiye'de bölgenin değişik özelliğinden dolayı, değişik tarım ürünleri elde edilmekte; farklı iklim yapısına göre değişik tarımsal yöntemler kullanılmaktadır. Sulama daha çok kıyı kesimleri ile İç Anadolu'nun kuzey ve güney kesimlerinde yapılmaktadır. Ekili ve dikili alan 1940 yılında 14,8 milyon hektar iken, 1990 yılında 28 milyon hektara yükselmiş olup⁸⁸; 2000'li yılların başından itibaren düşmeye başlamıştır. 2006 verilerine göre ekili ve dikili alan 25,2 milyon hektardır.⁸⁹ İşlenen arazilerin 5–6 milyon hektarında sulu tarım yapılmaktadır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne, 2006 yılı başı itibariyle, toplam 1.393.622 hektar alana sulama (152.465 hektar göletlerden, 885.066 hektar yer üstü sulardan, 356.091 hektar yeraltı sulardan), 397.302 hektar alana toprak muhafaza, 1.046.555 hektar alana tarla içi geliştirme, 340.980 hektar alana drenaj ve toplu ıslah hizmetleri götürülmüştür.⁹⁰ Diğer yandan 1950 yılında 2,2 milyon olan tarım işletmesi, 1990 yılında 4 milyona yükselmiştir.⁹¹ 2000'li yıllarda da tarım işletmelerinin sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Küçük işletme sayısının görece fazla olması veraset yasalarından ve nüfusun artmasından kaynaklanmaktadır.

Hayvancılık da genellikle ekstantif bir karakter göstermekte olup hayvanların karkas ağırlıkları ve süt verimleri düşüktür. Hayvan sayısı, 1962 yılında 71 milyon baş iken, 1991 yılında 65,2 milyon başa gerilemiştir.⁹²

⁸⁶Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3063, Mayıs 2007, s.323.

⁸⁷Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1994, s.302.

⁸⁸Doğanay, **a.g.e.**, s.18.

⁸⁹Türkiye İstatistik Kurumu **a.g.e.**, s.178.

⁹⁰(Erişim) http://www.khgm.gov.tr/ENVANTER/EN_GENEL.HTM., 05 Mayıs 2007.

⁹¹Doğanay, **a.g.e.**, s.18.

⁹²Suat Aksoy, Gülcan Eraktan, **Türkiye'de Toprak İnsan İlişkileri Gelişme Sürecinde Tarımsal Yapı- Adana ve Adıyaman Örneği**, Ankara, Aklar Matbaası, 1988, s.2.

2000’li yıllarda da hayvan sayısı gerilemeye devam etmiştir. Türkiye’deki tarımsal üretim yapısında hayvancılığın istenilen düzeyde olmadığı ve bitkisel üretime oranla gittikçe azalmakta olduğu gözlenmektedir.

Tablo–1. Türkiye’deki Hayvan Türleri ve Sayısı

CİNSİ	YILLARA GÖRE SAYISI				
	2001	2002	2003	2004	2005
Sığır	10.548.000	9.803.498	9.788.102	10.069.346	10.526.440
Manda	138.000	121.077	113.356	103.900	104.965
Koyun	26.972.000	25.173.706	25.431.539	25.201.155	25.304.325
Kıl Keçi	6.676.000	6.519.332	6.516.088	6.379.900	6.284.498
Tiftik Keçi	346.000	260.762	255.587	230.037	232.966
TOPLAM	44.680.000	41.878.375	42.104.672	41.984.338	42.453.194

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3063, Mayıs 2007, s.190.

1987 yılı fiyatları ile 1968 yılında 10,4 milyar YTL olan tarım katma değeri, 1980 yılında 12,3 milyar YTL, 2000 yılında 15,6 milyar YTL ve 2005 yılında 16,6 milyar YTL’ye yükselmiştir. Böylece 37 yılda tarımdaki katma değer 1,5 kat artmıştır. Ancak tarımdaki bu gelişmelere karşın kalkınma planlarındaki hedeflere istisnai dönemler hariç ulaşamamıştır. Nitekim 1987 yılı sabit fiyatları ile 1968–1980 yılları arası GSMH % 60 oranında artmışken, tarımsal gelir ancak % 18 oranında artmıştır. Halbuki aynı dönemde sanayi % 92 ve hizmetler % 78 seviyesinde artış sağlamıştır. 1980–2005 yılları arası 1987 sabit fiyatları ile yapılan ölçümlere göre ise, gayrisafi milli hasıla % 186 ve tarım % 26 sanayi % 303 ve hizmetler % 208 seviyelerini bulmuştur.⁹³

⁹³Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler (1923–2005)**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3047, Aralık 2006, s.618–630.

Tablo–2. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, YTL)

YIL	GSMH	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1995	99.028.241,00	14.230.305,00	27.475.756,00	57.322.180,00
1996	106.079.777,00	14.878.622,00	29.335.160,00	61.865.995,00
1997	114.874.198,00	14.549.630,00	32.336.972,00	67.987.596,00
1998	119.303.117,00	15.952.685,00	32.922.163,00	70.428.269,00
1999	112.043.830,00	15.064.386,00	31.247.893,00	65.731.551,00
2000	119.144.472,00	15.641.800,00	33.170.615,00	70.332.057,00
2001	107.783.063,00	14.710.538,00	30.721.579,00	62.350.947,00
2002	116.337.624,00	15.808.470,00	33.502.214,00	67.026.940,00
2003	123.164.990,00	15.422.217,00	36.100.528,00	71.642.245,00
2004	135.308.023,00	15.733.558,00	39.488.536,00	80.085.929,00
2005	145.650.603,00	16.625.493,00	42.107.627,00	86.917.485,00

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler (1923–2005)**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3047, Aralık 2006, s.618.

Tarım, sanayi ve hizmet sektörünün sabit fiyatlarla GSMH'daki yerine baktığımızda şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 4'de de görüldüğü gibi, tarımın GSMH'daki payının giderek azaldığı görülmektedir. 1968 yılında tarımın GSMH'daki payı % 33 iken, bu oran 1993 yılında % 14,5'e düşmüş; 2005 yılında ise % 11,4'e kadar düşmüştür. Sanayileşme sürecindeki bir ekonomide tarımın milli gelir içindeki payı, sanayi lehine azalmaktadır. Tarımın GSMH'daki oranı sanayileşmiş ülkelerde % 10'nun altındadır. Ama Türkiye 2007 yılına gelmesine rağmen tarımın GSMH'daki oranını % 10'nun altına çekmemiştir. Fakat Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerde 1986 verilerine göre bile tarımın milli gelir içindeki payı % 10'nun altındadır. Almanya'da % 2, Fransa'da % 4, İspanya'da % 5 ve Portekiz'de % 9'dur.⁹⁴

⁹⁴Mehmet Ali Tesbi, "Türk Tarımındaki Gelişmelerin Bir Değerlendirilmesi" **3. İzmir İktisat Kongresi, Sektör Gelişme Stratejileri**, 4- 7 Haziran 1992, s.164.

Tablo–3. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, YTL)

YIL	GSMH	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1968	31.635.197,40	10.451.336,40	5.420.243,90	15.763.617,10
1969	33.002.579,20	10.309.628,50	6.071.703,50	16.621.274,20
1970	34.468.624,10	10.595.792,40	6.039.971,30	17.832.860,40
1971	36.897.377,00	11.134.244,50	6.576.655,40	19.186.477,00
1972	40.278.247,90	11.250.327,00	7.274.533,20	21.754.387,70
1973	42.255.004,20	10.343.381,80	8.148.177,10	23.763.445,30
1974	43.633.171,70	10.985.447,00	8.723.337,40	23.924.387,30
1975	46.275.413,50	11.315.683,60	9.514.812,80	25.444.917,10
1976	50.437.967,70	12.098.337,50	10.357.193,90	27.982.436,30
1977	51.944.339,30	11.838.640,50	11.040.984,20	29.064.714,60
1978	52.582.170,90	12.155.103,30	11.385.280,90	29.041.786,70
1979	52.324.175,60	12.135.878,50	10.818.216,80	29.370.080,30
1980	50.869.915,20	12.287.950,90	10.424.177,60	28.157.786,70
1981	53.316.849,30	12.066.632,80	11.453.641,00	29.796.575,50
1982	54.963.215,70	12.463.165,00	12.032.940,30	30.467.110,40
1983	57.279.000,10	12.359.288,80	12.837.432,90	32.082.278,40
1984	61.349.829,90	12.438.263,00	14.187.936,70	34.723.630,20
1985	63.989.098,60	12.396.027,50	15.116.140,80	36.476.930,30
1986	68.314.878,20	12.836.767,70	17.099.707,30	38.378.403,20
1987	75.019.388,00	12.882.700,40	18.679.588,80	43.457.098,80
1988	76.108.142,60	13.911.021,40	19.073.839,70	43.123.281,50
1989	77.347.305,00	12.845.404,00	20.007.946,10	44.493.955,10
1990	84.591.716,90	13.746.286,60	21.872.602,60	48.972.827,70
1991	84.887.074,00	13.662.907,00	22.504.221,00	48.719.946,00
1992	90.322.516,30	14.248.581,40	23.910.621,90	52.163.313,00
1993	97.676.585,60	14.129.023,20	25.897.717,80	57.649.844,60
1994	91.733.010,00	14.044.544,00	24.432.971,00	53.255.495,00

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler (1923–2005)**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3047, Aralık 2006, s.618.

Tablo–4. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, %)

YIL	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1968	33,0	17,1	49,8
1969	31,2	18,4	50,4
1970	30,7	17,5	51,7
1971	30,2	17,8	52,0
1972	27,9	18,1	54,0
1973	24,5	19,3	56,2
1974	25,2	20,0	54,8
1975	24,5	20,6	55,0
1976	24,0	20,5	55,5
1977	22,8	21,3	56,0
1978	23,1	21,7	55,2
1979	23,2	20,7	56,1
1980	24,2	20,5	55,4
1981	22,6	21,5	55,9
1982	22,7	21,9	55,4
1983	21,6	22,4	56,0
1984	20,3	23,1	56,6
1985	19,4	23,6	57,0
1986	18,8	25,0	56,2
1987	17,2	24,9	57,9
1988	18,3	25,1	56,7
1989	16,6	25,9	57,5
1990	16,3	25,9	57,9
1991	16,1	26,5	57,4
1992	15,8	26,5	57,8

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler (1923–2005)**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3047, Aralık 2006, s.648.

Tablo–5. Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla İçerisindeki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla, %)

YIL	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1993	14,5	26,5	59,0
1994	15,3	26,6	58,1
1995	14,4	27,7	57,9
1996	14,0	27,7	58,3
1997	12,7	28,1	59,2
1998	13,4	27,6	59,0
1999	13,4	27,9	58,7
2000	13,1	27,8	59,0
2001	13,6	28,5	57,9
2002	13,6	28,8	57,6
2003	12,5	29,3	58,2
2004	11,6	29,2	59,2
2005	11,4	28,9	59,7

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler (1923–2005)**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3047, Aralık 2006, s.648.

Yıllar itibarı ile tarımdaki bu gerilemeye karşın, kırsal alandaki nüfus aynı oranda azalmamıştır. 1990 yılı hane halkı işgücü anketine göre toplam çalışanların % 46,9'sı yani 8,7 milyon insan tarım sektöründe çalışmaktadır. 2004 yılı hane halkı işgücü anketine göre toplam çalışanların % 34'ü yani 7,4 milyon insan tarım sektöründe çalışmaktadır. Görüldüğü gibi tarımın GSMH'ya yaptığı katkı ile tarımda çalışan nüfus arasında büyük bir dengesizlik bulunmaktadır.

Tablo–6. Tarım Sektörü ve Tarım Dışı Sektörlerde İstihdam (Bin Kişi)

YILLAR	TÜRKİYE			KIR		
	Tarım	Tarım Dışı	Toplam	Tarım	Tarım Dışı	Toplam
1990	8.691	9.848	18.539	8.308	2.515	10.823
1995	9.080	11.506	20.586	8.635	2.559	11.194
2000	7.769	13.811	21.580	7.349	3.128	10.477
2004	7.400	14.391	21.791	6.716	3.233	9.949

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Ulusal Kalkınma Stratejisi**,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/strateji/UKKS.pdf>, 8 Mart 2007, s.7.

Tablo–7. Tarım Sektörü ve Tarım Dışı Sektörlerde İstihdam (%)

YILLAR	TÜRKİYE			KIR		
	Tarım	Tarım Dışı	Toplam	Tarım	Tarım Dışı	Toplam
1990	46,9	53,1	100,0	76,8	23,2	100,0
1995	44,1	55,9	100,0	77,1	22,9	100,0
2000	36,0	64,0	100,0	70,1	29,9	100,0
2004	34,0	66,0	100,0	67,5	32,5	100,0

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Ulusal Kalkınma Stratejisi**,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/strateji/UKKS.pdf>, 8 Mart 2007, s.7.

Tablo 8 ve 9’da da görüldüğü gibi, tarım sektörünün asıl itici gücü olan çiftçilik yıllar itibariyle baktığımızda düzensiz bir seyir izlemiştir. Tarımda 1987 yılı fiyatları ile bazı yıllar gerileme yaşamış, bazı yıllar ise yükselme yaşanmıştır.

Tarım ürünlerinin görece olarak ucuzlaması, tarım dışı sermaye birikimi için elverişli koşulların oluşması anlamına gelir. Tarih boyunca sanayi sermayesinin ana sloganlarından birisini oluşturan, "tarım ürünlerinde ucuzluk" bir yandan gıdayı, dolayısıyla ücreti ucuzlatacak,

böylece sanayide parasal ücretlerin düşük tutulmasına olanak verecek; öte yandan sanayinin tarımsal girdi maliyetini düşürerek veri fiyatlarda, kar marjını yükseltecekti.⁹⁵ Ancak ekonomide dengeli bir kalkınmanın başarıya ulaşabilmesi için, sanayi ve tarım arasındaki girdi ve çıktı ilişkisi, birbirini destekleyici ve tamamlayıcı olmalıdır. Tarım sektörünü ihmal eden bir kalkınma anlayışı gelecekte ülkenin ekonomik olarak daha ağır bir bedel ödemesine neden olabilir. Nitekim tarım kesimini ihmal eden Latin Amerika ülkeleri, gıda fiyatlarının aşırı yükselmesi sonucu ekonomik kalkınmada istedikleri başarıyı yakalayamamışlardır.⁹⁶

⁹⁵Boratav, **a.g.e.**, s.169.

⁹⁶Boratav, **a.g.e.**, s.170.

Tablo-8. Tarım Kesiminin Gayri Safi Milli Hasıladaki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla)

YIL	TARIM			A. ÇİFTÇİLİK VE HAYVANCILIK			B.ORMANCILIK			C.BALIKÇILIK		
	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %
1980	12 636 075,8	24,8	1,1	11 480 250,4	22,6	1,1	943 478,4	1,9	0,9	212 347,0	0,4	4,9
1981	12 398 475,1	23,3	-1,9	11 189 583,6	21,0	-2,5	965 480,4	1,8	2,3	243 411,1	0,5	14,6
1982	12 786 158,5	23,3	3,1	11 686 316,8	21,3	4,4	830 026,0	1,5	-14,0	269 815,7	0,5	10,8
1983	12 666 920,5	22,1	-0,9	11 514 664,9	20,1	-1,5	849 876,2	1,5	2,4	302 379,4	0,5	12,1
1984	12 727 499,2	20,7	0,5	11 596 623,0	18,9	0,7	866 755,3	1,4	2,0	264 120,9	0,4	-12,7
1985	12 669 498,2	19,8	-0,5	11 530 710,0	18,0	-0,6	844 951,4	1,3	-2,5	293 836,8	0,5	11,3
1986	13 254 659,7	19,4	4,6	12 171 328,7	17,8	5,6	821 082,7	1,2	-2,8	262 248,3	0,4	-10,8
1987	13 314 271,3	17,7	0,4	12 235 734,7	16,3	0,5	801 765,1	1,1	-2,4	276 771,5	0,4	5,5
1988	14 356 431,9	18,9	7,8	13 209 418,5	17,4	8,0	798 150,5	1,0	-0,5	348 862,9	0,5	26,0
1989	13 272 219,6	17,2	-7,6	12 166 288,9	15,7	-7,9	790 838,1	1,0	-0,9	315 092,6	0,4	-9,7
1990	14 176 792,5	16,8	6,8	13 136 987,1	15,5	8,0	774 157,4	0,9	-2,1	265 648,0	0,3	-15,7
1991	14 048 842,6	16,6	-0,9	13 051 789,3	15,4	-0,6	730 278,8	0,9	-5,7	266 774,5	0,3	0,4
1992	14 651 065,7	16,2	4,3	13 488 633,8	14,9	3,3	900 139,3	1,0	23,3	262 292,6	0,3	-1,7
1993	14 462 970,0	14,8	-1,3	13 391 418,0	13,7	-0,7	732 763,0	0,8	-18,6	338 789,0	0,3	29,2
1994	14 358 229,0	15,7	-0,7	13 265 809,0	14,5	-0,9	751 866,0	0,8	2,6	340 554,0	0,4	0,5

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=525, 15 Mart 2007.

Tablo–9. Tarım Kesiminin Gayri Safi Milli Hasıladaki Payı (1987 Yılı Sabit Fiyatlarla)

YIL	TARIM			A. ÇİFTÇİLİK VE HAYVANCILIK			B.ORMANCILIK			C.BALIKÇILIK		
	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %	TOPLAM	SEKTÖR PAYLARI %	GELİŞME HIZI %
1995	14 640 222,0	14,8	2,0	13 490 393,0	13,6	1,7	831 701,0	0,8	10,6	318 128,0	0,3	-6,6
1996	15 284 401,0	14,4	4,4	14 175 826,0	13,4	5,1	792 098,0	0,7	-4,8	316 477,0	0,3	-0,5
1997	14 927 152,0	13,0	-2,3	13 883 628,0	12,1	-2,1	729 636,0	0,6	-7,9	313 888,0	0,3	-0,8
1998	16 176 447,0	13,6	8,4	15 079 664,0	12,6	8,6	724 935,0	0,6	-0,6	371 848,0	0,3	18,5
1999	15 369 020,0	13,7	-5,0	14 306 127,0	12,8	-5,1	694 708,0	0,6	-4,2	368 185,0	0,3	-1,0
2000	15 961 788,0	13,4	3,9	14 888 229,0	12,5	4,1	713 645,0	0,6	2,7	359 914,0	0,3	-2,2
2001	14 923 100,0	13,8	-6,5	13 898 347,0	12,9	-6,6	655 708,0	0,6	-8,1	369 045,0	0,3	2,5
2002	15 947 584,0	13,7	6,9	14 837 137,0	12,8	6,8	756 384,0	0,7	15,4	354 063,0	0,3	-4,1
2003	15 548 759,0	12,6	-2,5	14 500 780,0	11,8	-2,3	689 090,0	0,6	-8,9	358 889,0	0,3	1,4
2004	15 862 555,0	11,7	2,0	14 682 646,0	10,9	1,3	793 339,0	0,6	15,1	386 570,0	0,3	7,7
2005	16 755 642,0	11,5	5,6	15 624 245,0	10,7	6,4	734 638,0	0,5	-7,4	396 759,0	0,3	2,6
2006	17 241 028,0	11,2	2,9	16 001 848,0	10,4	2,4	802 594,0	0,5	9,3	436 586,0	0,3	10,0

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=525, 15 Mart 2007.

1.2. Kırsal Alanda Toprak – İnsan İlişkileri

Tarım teknolojisinde yaşanan gelişmeler, kırsal alandaki tarım işletmelerini doğrudan etkilemiştir. Ölüm oranının düşmesi ile nüfus toprak ilişkilerinin etkileri yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu etkinin birincisi gizli işsizlik, diğeri gelir düşüklüğü ya da artan fakirliktir. Büyük arazi sahipleri, modern bir işletmeye geçtikleri anda artık önceki kadar işgücüne gereksinim duymamaktadır.

Küçük aile işletmelerinin bulunduğu yerlerde nüfus arttıkça, toprak daha çok işlenmiş ve toprağın verimliliği hızla azalmıştır. Küçük işletme sahipleri daha fazla üretebilmek için borçlanmış ve zamanla toprağını kaybetmiştir. Tarımsal alanda gerçekleşen modernleşme ile toprak insan ilişkileri daha az emek isteyen bir düzeye inmekte ve bunun sonucunda kırsal alandan kente göç başlamaktadır.⁹⁷

Köylü için son derece önemli olan toprak insan ilişkilerinin temeli Osmanlı dönemine kadar uzanır. Bu nedenle bugünkü toprak insan ilişkilerini anlayabilmek için, Osmanlı Devletinin son dönemindeki gelişmeleri bilmek gerekir.

Tımar düzeninin 1839 yılında kaldırılması ile tarım topraklarının düzenlenmesi konusunda bir boşluk ortaya çıkmıştır. Bu boşluk, çıkarılan Arazi Yasası ile doldurulmaya çalışılmıştır.⁹⁸ 1274 tarihli Arazi Yasası ile, küçük çiftçiyi işlediği arazinin sahibi yapmak; bağımsız küçük işletmelerin yaşamasını sağlamak ve köylünün proleterleşmesini önlenmek istenmiştir. 17 Ancak, küçük çiftçilerin lehine olan olumlu maddelere karşın uygulamada büyük toprak sahiplerinin lehine işlemiş ve sonuçta söz konusu yasa toprağın vergilendirilmesinden öte geçememiştir.⁹⁹

1858 Toprak rejimi ise, toprakta özel mülkiyeti tanımış ve bunun

⁹⁷Kıray, *Toplumbilim Yazıları*, s.22.

⁹⁸Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, s.341.

⁹⁹Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1969, s.113.

sonucunda toprak alım satımı artmıştır. Bu durum, bir yandan toprakta tekelleşmeyi hızlandırırken diğer yandan da topraksızlaşma sürecini artırmıştır. Tımar sisteminin çöküşünden sonra mültezimler, vergi toplamak için yürüttükleri zorbalıkla, devlet gücünden yararlanma ve borçlandırma gibi yollarla, tarım topraklarının önemli bir bölümünü ellerine geçirmişlerdir.

Geleneksel Osmanlı toprak düzeninin dışında tutulan Doğu ve Güney Doğu Anadolu illerinde derebeylik eskisi gibi sürüp gitmiştir. Bu bölgede toprak ve köylünün üretim araçları, aşiret reislerinin, beylerin ve ağların mülkiyeti altında kalmış ve bu durum günümüze kadar gelmiştir.

Kırsal alanda yaşayanların büyük çoğunluğu geçimini topraktan sağlar; toprak köylü için bir anlamda var olma olayıdır. Bu nedenle toprak köylü için ayrı bir anlam ifade eder. Bu nedenle, bütün ülkeler toprağı şöyle ya da böyle bir düzenlemeden geçirme gereği duymuştur. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde sanayinin kente yönelen göçü istihdam edememesi, toprakların en uygun bir şekilde düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Köy kalkınması için, parçalanmış arazilerin düzenlenmesi, köylere verilen teşvikler ve kalkınma tedbirlerinin birleştirilmesi köy kalkınması sürecinde önemlidir.

1.2.1. Toprak ve Tarım Reformu

Bir köyde toprağın dağılımı ne kadar eşitse, orada topluluğun oluşması ve ortak hareket edebilme olasılığı, o kadar yüksektir. Toprak mülkiyetinin eşit dağılımı köy içi ilişkilerde çekişme olasılığını, her ailenin diğerine bağımlılığını azalttığı ölçüde ortadan kaldırmaktadır.¹⁰⁰ Buna karşılık, bir ülkede bulunan toprak yapısındaki bozukluk, toplumsal yapıda huzursuzluklara neden olabilir; hatta bütün ulusun kalkınmasına engel olabilir. Bu bozukluklar, aşırı zengin uçlarla, aşırı fakir uçların yan yana bulunduğu tarım sektöründe, gelirler arasında büyük bir eşitsizliğe yol

¹⁰⁰İlter Turan, **Kırsal Kalkınma Sürecinde Köyler, Köy Örgütleri ve Devlet**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1989, s.21.

açmakta ve köylüyü toprak sahibine bir anlamda kul-köle yapmaktadır.

Tarım, eşitsizlikten verimsizliğe kadar bütün nitelikleri ile toplumun gelir dağılımından, siyasal çerçevesine; ekonomik tercihlerinden, dengesiz kentleşmesine yansımakta ve toprak geri kalmışlığın kilit noktalarından biri haline gelmektedir.¹⁰¹ Bu yapısal bozuklukların düzeltilmesi ancak kırsal alanda geniş bir tarım reformu ile olasıdır.

Reform, bir değer yargısını ifade etmekle beraber, kelime anlamı, daha önceki bir şeyi daha iyiye dönüştürmek, var olan eksiklikleri gidermek anlamına gelmektedir. Tarım reformu, tarımsal verimin yükseltilmesini amaç edinmişken; toprak reformu kişilerin toprak mülkiyet ve toprak dağılımını üzerinde değişiklik yapılmasını öngörür. Bu nedenle toprak reformu, tarıma dayalı ekonomilerde servet ve gelirin, toplumsal itibarın ve siyasal gücün, toplum üyeleri arasında yeniden dağılmasını sağlar ve toplumsal yapıda değişmelere yol açar.

Toprak ve tarım reformu farklı iki kavram olmasına karşın, kesin hatları ile birbirinden ayrılması olanaksızdır. Tarım reformunda tarımsal verimin yükseltilmesi amacının ağır basmasına karşın; toprak reformunda, toprak mülkiyetinin toplum üyeleri arasında dağılımında değişiklik yapılması amaçlanmaktadır.¹⁰² Bu nedenle, en dar anlamı ile toprak reformu, büyük toprakları parçalamak, ufalanmış toprakları tapulaştırmak yoluyla, toprak mülkiyeti sisteminde değişiklik yapmaktır. Geniş anlamı ile toprak reformu, çiftçiyi topraklandırmanın ötesinde, tarımsal uğraşların ekonomik ve toplumsal açıdan en elverişli koşullar içerisinde, yapılmasını sağlayacak çeşitli önlemleri içermektedir.¹⁰³

Toprak reformu, biri ekonomik, diğeri sosyal olmak üzere iki temel amaca yöneliktir. Ekonomik bakımdan, topraksız ya da yeterli toprağı olmayan çiftçiyi, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacak kadar toprak sahibi yapmaktır. Sosyal bakımdan toprak reformu ise, çiftçinin toprakla olan ilişkisinde, mülkiyetin teminata bağlanması; eşit olmayan mülkiyet ve gelir

¹⁰¹İsmail Cem, **Türkiye’de Geri kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınları, 1970, s.432.

¹⁰²Cevat Geray, **Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1974, s.359.

¹⁰³Cevat Geray, **Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar**, s.359.

dağılımının sosyal adalet ilkesine göre yeniden ayarlanmasıdır.¹⁰⁴ Toprak reformu tarımsal bölgelerle kentsel bölgeler arasında işçilerin zamansız ve aşırı hareketlerinin bir sonucu doğan zorlukların hafifletilmesine katkıda bulunur. Yapılan toprak reformu sayesinde birçok köylü kentte iş aramak yerine, tarımsal kabiliyetini değerlendirebileceği bir olanağa kavuşabilir. Ancak, toprak üzerindeki mülkiyetin toplum üyeleri arasında dengesiz dağılımı durumunda, toprak reformu yapmaksızın girişilecek bir tarım reformu, adaletsiz olan gelir dağılımının daha da kötüleşmesine yol açar.¹⁰⁵ Bu nedenle toprak yapısının gerek adaletli bir gelir dağılımına yardımcı olması gerekse verim artışını sağlaması nedeni ile toprak reformu yapmak zorunludur.

Türkiye’de tarım topraklarının çiftçiler arasındaki dağılımı çok dengesizdir. Bugün aile işletmelerinin önemli bir bölümü toprağı olmadığı için kiracılık, ortakçılık ve benzeri yollarla başkalarının toprağını işlemektedir. Diğer yandan çiftçilerin büyük bir kısmı parçalanmış, çok küçük topraklarda üretim yapmaktadır. Bu dengesiz yapı ancak bir toprak reformu ile giderilebilir. Toprak reformu ile Türkiye’deki dengesiz toprak dağılımını gidermek ve toprağı işleyenin sahibi yapmak mümkün olabilecektir. Toprak reformu ile kırsal kalkınma konusunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Aksi halde toprak reformu yapılmadan girişilen bir kırsal kalkınma girişiminin, köylüler tarafından ilgisiz karşılanması kaçınılmazdır. Şu halde köy problemlerinin çözümünde her şeyden önce insan toprak ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

1.2.2. Türkiye’de Toprak ve Tarım Reformu Çalışmaları

Atatürk, 1929 yılında TBMM’nin açılış konuşmasında, çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek, memleketin üretimini

¹⁰⁴Cevat Geray, “Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, No:3, Eylül 1966, s.53.

¹⁰⁵Gürkan Çelebican, “İktisadi Açıdan Toprak Reformu”, **Türkiye’de Toprak Reformu Semineri (6–8 Haziran 1968)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.14.

zenginleştirecek başlıca çarelerden biri olduğunu belirtmekte ve toprak yasasının bir an önce sonuçlanmasını istemektedir. 1 Kasım 1937 günü ise, TBMM'nin açılış konuşmasında, ülkede topraksız çiftçi bırakılmaması gerektiğini, belirtmiştir.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte toprak insan ilişkilerini düzenleyen 22.11.2001 tarihinde kabul edilen 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile mülga olan 743 sayılı Medeni Yasa 1926 yılında kabul edilmiştir. Medeni Yasanın, kişilere sahip oldukları topraklar üzerinde her türlü tasarruf ve mülkiyet haklarını tanımakla birlikte, kamu yararı için mülkiyet haklarına sınır konabileceğini kabul etmişti.

Türkiye'de tarımın önemli sorunlarından birisi de tarım topraklarının aşırı küçülmesidir. Toprakların işlenebilirlik niteliğinden uzaklaşmasında en etkin faktör hiç kuşku yok ki, Türk veraset ve intikal mevzuatıdır. Gerçi 22.11.2001 tarihinde kabul edilen 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile mülga olan 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin 597 ve 602. maddelerinde ekonomik bakımdan bir bütün teşkil eden tarımsal malların mirasçılardan birine tahsis edilebileceğini öngörmekte ve bu konu ile ilgili hukuki sorunları düzenlemekteydi. Ancak ilgili hükümlerin, emredici nitelikte olmaması nedeni ile eski Medeni Yasanın bu hükümleri yeterli gelmemiştir.¹⁰⁶ Eski Medeni Yasanın 678. maddesine göre, "Toprağın ve su yollarının ıslahı, bataklıkların kurutulması, orman yetiştirilmesi, yol açılması, orman ve köy arazisinin birleştirilmesi gibi şeyler ancak müteaddit maliklerin iştirakleri ile yapılır. Bunun için arsaların yarısından fazlasına malik bulunan ve adetçe maliklerin 2/3'sini teşkil eden kimseler tarafından karar vermek lazım gelir."denmektedir. Medeni Yasanın 678. maddesi esas itibarı ile ekonomik bakımdan küçülmüş arazilerin birleştirilmesini sağlamaktan uzak kalmıştır.¹⁰⁷ 22.11.2001 tarihinde kabul edilen 4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu'nda da aynı düzenlemeler (659–667 ve 755. maddeler) korunmuştur.

¹⁰⁶İlhan Öztrak, "Toprak Reformu ve Hukuk Politikası", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:22, No:1, 1967, s.72.

¹⁰⁷Öztrak, **a.g.m.**, s.79.

Tarım topraklarının miras yolu ile bölünmesini önlemek amacı güden bir hüküm de 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıdır. Ancak bu madde hükümleri de yalnızca bu yasaya dayanılarak dağıtılan toprakları kapsadığı için yetersiz kalmıştır.¹⁰⁸

1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, bir yanda büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmak, diğer yandan da toprak mülkiyetini, tarımsal üretimi artıracak şekilde, yeniden düzenlemek amacını gütmüştür. Çiftçiyi topraklandırma yasasına toprak üzerinde menfaatleri bulunan milletvekilleri şiddetle karşı çıkmışlardır.¹⁰⁹ 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası 1945 yılında TBMM tarafından kabul edilmiş; fakat bu yasanın uygulanması sırasında büyük toprak sahiplerinin elinde bulunan topraklara dokunulmamıştır.¹¹⁰ Gerek 1950 seçimlerinden önce gerekse sonra, büyük toprak sahiplerinin gönlünü hoş tutma kaygısı, hükümetlerin devlet topraklarını çiftçilere dağıtmasıyla sonuçlanmıştır.

1947 -1972 yılları arasındaki 26 yıllık sürede, topraklandırılan çiftçi ailelerine verilen ortalama işletme genişliği ülke çapında 51,64 dönümdür. Topraklandırılan tüm çiftçi ailelerinin sayısının Türkiye'deki çiftçi ailesi sayısına oranı %10,47; topraklı çiftçi ailesi sayısına oranı ise, %15,12'dir. Başka bir deyişle, 26 yıllık sürede her 10 çiftçiden biri, Çiftçi Topraklandırma Yasasının uygulanmasından yararlanmıştır. Yasanın uygulandığı bölgeler incelendiğinde bir takım dengesiz uygulamaların varlığı görülür. Bu nedenle Yasa basit bir tapulama yasası şeklinde uygulandığı ve bozuk olan toprak ve insan ilişkilerini düzeltmeye yetmediği söylenebilir.¹¹¹

1961 Anayasası'nın 37. maddesi toprak reformu için temel bir dayanaktır. 1961 Anayasasının 37. maddesinde, "... Devlet topraksız olan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amacıyla gereken tedbiri alır." demektedir. Yine Anayasanın 38. maddesi de kamulaştırmaya

¹⁰⁸Öztrak, **a.g.m.**, s.73.

¹⁰⁹Çelebican, **a.g.m.**, s.39.

¹¹⁰Adnan Gürüz, "Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu", **Türkiye'de Toprak Reformu Semineri (6-8 Haziran 1968)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.96.

¹¹¹Duran Taraklı, **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları**, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1976, s.277.

ilişkin hükümler taşımaktaydı; ancak kamulaştırma karşılığında ödenecek bedele ilişkin hükümler 1972 yılında, rayiç bedel yerine vergi bildirimi ilkesi ile değiştirilmiştir.

26 Temmuz 1972 yılında yayımlanan 1617 sayılı "Toprak ve Tarım Öntedbirleri Yasası" çıkarılmış ve bunu takiben de 1757 sayılı yasa yürürlüğe girdi. 2 Mart 1971 yılında kurulan Erim Hükümeti, toprak reformu konusunu ele almıştır. Bu yasa üç amacı gerçekleştirmeye yönelmiştir.¹¹²

Ekonomik Amaç: Toprağın verimli bir şekilde işletilmesini sağlayarak tarım üretimini sürekli olarak artırmak, artan üretimin değerlendirilmesini sağlamak ve kalkınma için zorunlu olan sanayinin geliştirilmesine ortam hazırlamaktır.

Sosyal Amaç: Tarım kesiminde toprak ve gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, istihdam olanağı mülk emniyetini sağlamaktır.

Siyasi Amaç: Çalışanlara Anayasanın öngördüğü hakları, özgür olarak kullanma olanağı sağlamaktır.

1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası, Anayasa Mahkemesi'nin 10 Mayıs 1978 tarih ve 15933 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kararı ile şekil yönünden iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin, yeni bir tasarının hazırlanıp TBMM'den geçmesi için tanımış olduğu bir yıllık süre içerisinde, yeni yasa çıkarılmamıştır. 1757 sayılı yasaya dayanılarak, 1978 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilene kadar, ilk uygulama bölgesi olarak Şanlıurfa'da kamulaştırılan 1.693 milyon dekar ve tapulanan 1.208 milyon dekar arazi, Toprak ve Tarım Müsteşarlığı'nın emrine verilmiştir. Uygulama alanında 1230 çiftçiye toplam 180.750 dekar arazi dağıtılmış; ancak yasanın iptali ile diğer topraklar kiraya verilmiştir.¹¹³

Arazi düzenlenmesi ile ilgili son olarak, 1984 yılında 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Yasa" çıkarılmıştır. Yasa ile tarım reformu bölgesindeki uygulamalar Tarım Reformu Genel

¹¹²Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Yayın No:1960, Ankara, 1984, s.16.

¹¹³Doğanay, a.g.e., s.27.

Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bu yasa ile toprağın verimli bir şekilde işletilmesini, korunmasını, yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilerin zirai aile işletmeleri kurabilmeleri için devletin sahip olduğu topraklarla desteklenmesini, eğitilmesini, parçalanmış toprakların tapulaştırılmasını amaçlanmıştır. 1986 yılında bu yasaya göre Şanlıurfa yeniden uygulama bölgesi ilan edilmiştir.¹¹⁴

Yukarıda görüldüğü gibi, toprak reformu konusunda yapılan çalışmalar sınırlı kalmış ve istenilen hedeflere bir türlü ulaşılammıştır. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde toprak yapısının büyük bir bozukluk göstermesi ve toprakların büyük bir kısmının yönetici sınıfın elinde bulunması toprak reformunu zora sokmaktadır. Toprak reformu konusunda yapılan çalışmalar, büyük toprak sahipleri tarafından saptırılmakta; çoğu zamanda anlamsız çalışmalar haline getirilmektedir. Ancak, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde gelir dağılımının bozukluğu göz önünde bulundurulursa, bütün bu olumsuzluklara karşın bu konudaki çalışmaların sürdürülmesi gerekir. Aksi halde ülkedeki toplumsal barışın sürdürülmesi olanaksızdır.

1.2.3. Kiracılık ve Ortakçılık

Kırsal alanda, bir yandan kimi aile *işletmeleri* çok küçük toprakları işlemek zorunda kalırken diğer yandan da fazla toprağı olan aileler, çeşitli nedenlerle toprağını işlemeyen köylüler topraklarını başka bir çiftçinin tasarrufuna geçici bir süre için vermektedir. Toprağın gerçek sahibinin dışında işlenmesi genel olarak ya kiracılık ya da ortakçılık şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kiracılık: Ürün miktarına bağlı olmaksızın, üretim giderlerine katılmayan toprak sahibine götürü bir kira bedeli ödenmesine dayalı bir

¹¹⁴Doğanay, a.g.e., s.27.

işletme biçimidir.¹¹⁵

Ortakçılık: Ürünü kaldırdıktan sonra, toprak sahibi ile ortakçı (yarıcı, maraba vb.) arasında önceden belirlenmiş, bir oranda ve aynı olarak paylaşılmasını öngören bir işletme biçimidir.¹¹⁶

Kiracılığın belirleyici özelliği kiranın nakit olarak ödenmesi değil, ürüne bağlı olmadan, götürü olarak ödenmesidir. Bu nedenle ürünle tanımlanan bir kiranın ortakçılıktan çok kiracılığa yakın olduğu söylenebilir. Kiracılığın tamamen değilse bile, çoğunlukla parasal; ortakçılığın ise, aynı bir kira ilişkisine dayanması ve genel olarak kiracı-işletmeci ortakçıdan daha etkin bir üretim gerçekleştirdiğine dair kanı, kiracılığın ortakçılığa oranla daha ileri bir işletme biçimi olarak sayılmasına neden olmuştur.¹¹⁷

Çeşitli teknolojik ve ekonomik değişkenlerin, toprak sahipleri ile işletmecilerin, ortakçılık ve kiracılık arasındaki tercihlerini belirlediği söylenebilir.¹¹⁸ Örneğin girdi piyasasında belirsizlikler ve aksaklıklar ve kiralayanın üretim giderlerinin tümünün karşılama gibi zorluklar karşısında, küçük işletmecinin ortakçılığı tercih etmesi olasıdır. Piyasa ilişkilerinin çok gelişmiş olduğu tarım yapılarında, özellikle kira şartlarının her yıl yenilenmesi olağan değilse, hızlı enflasyon dönemlerinde, toprak sahibinin kira bedelinin ürüne dayalı olarak alması gerçekçi bir seçenektir.

1.3. Tarım İşletmelerinin Yapısı

Tablo 10'da da gösterildiği gibi, Türkiye'nin tarımsal toprak varlığı 2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre yaklaşık 211.568.000 dekadır. Bu topraklar, ülke topraklarının % 33,13'ünü oluşturmaktadır. Koruluk ve ormanlıklar alanların toplamı oranı % 27,64; sürekli çayır ve otlaklar %21,85'i; tarıma elverişsiz topraklar % 14,47 ve kalan % 2,91 de tarıma

¹¹⁵Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1981, s.24.

¹¹⁶Boratav, **a.g.e.**, s.24.

¹¹⁷Boratav, **a.g.e.**, s.25.

¹¹⁸Boratav, **a.g.e.**, s.25.

elverişli olmasına karşın kullanılmayan topraklardır.

Tablo–10. Arazi Kullanımı (2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre)

KULLANIM ÇEŞİDİ	TOPLAM DEKAR	%
Ekilen Tarla Arazisi	152.376.000	22,78
Sebze ve Çiçek Bahçeleri	5.867.000	0,88
Meyve ve Diğer Uzun Ömürlü Bitkilerin Kapladığı Alan	25.865.000	3,87
Nadas	37.460.000	5,60
Tarıma Elverişli Olduğu Halde Kullanılmayan Arazi	19.443.000	2,91
Daimi Çayır ve Otlak Arazisi	146.167.000	21,85
Koruluk ve Orman Arazisi	184.846.000	27,64
Tarıma Elverişsiz Arazi	96.796.000	14,47
TOPLAM	668.820.000	100,00

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3063, Mayıs 2007, s.186.

2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre, tarımla doğrudan uğraşan işletme sayısı 3.022.127 olmuştur. 1990 tarım sayımı sonuçlarında tarımla doğrudan uğraşan işletme sayısı 4.090.000'di. İki sonuç birbiriyle karşılaştırıldığı zaman % 26'lık bir düşüş olduğu görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak hane halkı başına düşen ortalama toprak miktarı, 1991'de 51,6 dekar iken, 2001'de 61 dekara yükselmiştir.

İşletmelerin % 64,8'i 50 dekardan küçük ve işletme alanlarının %

21,3'ünü işlemektedirler. Halbuki dünyadaki genel eğilim küçük tarım işletmelerinin azalması yönündedir. 1950–1960 yılları arasında tarım işletmelerinin sayısı hızla artarken, bu işletmelerin işledikleri toprak oranı da azalmıştır. 1970 yılından sonra küçük işletmelerin sayısında bir gerileme görülmekte ise de 1980 sonrası bu gerileme ortadan kalkmıştır. Bu tarihler arasında küçük işletmelerin sayısının azalması ve sonra tekrar sayılarının çoğalmasında köylülere dağıtılan toprakların etkisi olmuştur. Bir yandan hızlı nüfus artışı, bir yandan da geleneksel veraset yöntemi, işletmelerin daha da küçülmesine neden olmaktadır. Ortalama işletme büyüklüğünün düşmesi, daha çok 500 dekardan büyük işletmelerin sayıca ve alan itibarı ile yarı yarıya azalmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo–11. İşletme Büyüklükleri ve İşledikleri Topraklar (2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre)

İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ (Dekar)	TOPLAM İŞLETME SAYISI	TOPLAM ARAZİ (Dekar)
Arazisi Olmayan	54.523	-----
0–4	178.006	481.987
5–9	290.461	1.952.471
10–19	539.816	7.378.022
20–49	950.840	29.531.619
50–99	560.049	38.127.032
100–199	327.363	43.884.395
200–499	153.685	42.075.497
500–999	17.429	11.218.554
1000–2499	4.199	5.476.930
2500–4999	222	695.541
5000+	57	3.526.175
TOPLAM	3.076.650	184.348.223

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistik Yılı 2006**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3063, Mayıs 2007, s.188.

Tablo–12. İşletme Büyüklükleri ve İşledikleri Topraklar (2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre, %)

İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ (Dekar)	TOPLAM İŞLETME SAYISI	TOPLAM ARAZİ (Dekar)
0–4	5,890	0,26
5–9	9,611	1,06
10–19	17,863	4,02
20–49	31,464	16,01
50–99	18,533	20,68
100–199	10,832	23,81
200–499	5,085	22,82
500–999	0,576	6,08
1000–2499	0,138	2,97
2500–4999	0,007	0,38
5000+	0,001	1,91
TOPLAM	100,000	100,00

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3063, Mayıs 2007, s.188.

Sınırlı bir artık değer ve düşük bir gelire, modern tarıma geçmeye çalışan küçük işletme sahiplerinin birçoğu, belirli bir devre sonunda topraklarını yitirmekte ve büyük gruplar halinde topraksızlaşmaktadır. Bu dengesiz bir toprak yapısının doğal sonucu olarak, topraksız ve yeterli toprağı olmayan köylüler üretimi, verimi, geliri artırmak amacıyla köye yönelik girişimleri benimsemede ve uygulamada bir yarar görmemektedir. Bunun doğal sonucu olarak köylüler, kırsal alanla ilgili çalışmalara isteksiz katılmakta, çoğu zamanda tamamen girişimlerin dışında kalmaktadır.

Toplam işletme sayısının % 99,77'si tek bir hanehalkı işletmesinden oluşmakta; toplam arazinin % 97,63'ü de bu hanehalkı işletmeleri tarafından

kullanılmaktadır. İşletmelerin % 0,23'ünün ise birden fazla ortağı bulunmakta ve bunlar toplam arazinin de % 2,37'sini işlemektedir.¹¹⁹

Türkiye'de tarımsal işletmelerde mülk arazi oranı oldukça yüksektir. 2001 Yılı Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre yalnız kendi arazisini işleyen işletmelerin oranı % 81,34, bu işletmelerin işledikleri arazi ise toplam tarım arazilerinin % 73,96'sıdır.

Yine 2001 Yılı Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre tarımsal işletmelerin % 67,43'ünde hem bitkisel, hem de hayvansal üretim birlikte yapılmakta, % 30,21'inde yalnız bitkisel, % 2,36'sında ise yalnız hayvansal üretim yapılmaktadır. Hem bitkisel, hem de hayvansal üretim yapan işletmeler toplam arazinin % 72,38'ini, yalnız bitkisel üretim yapan işletmeler % 27,38'ini, yalnız hayvansal üretim yapan işletmeler ise % 0,24'ünü işlemektedir.¹²⁰

Türkiye'deki tarımsal işletmelerin en önemli sorunlarından birisi de, arazilerin çok parçalı oluşudur. İşletme başına düşen ortalama parsel sayısı 4,08 adet ve ortalama parsel genişliği ise 14,96 dekadır.¹²¹ Tablo-13'de 2001 yılı itibariyle arazilerin parçalılık durumları görülmektedir. İşletmelerin küçük ve parçalı oluşları, teknoloji, bilgi, sermaye kullanımını olumsuz etkilemekte, işletme maliyetlerini yükseltmekte ve verimliliğin düşmesine neden olmaktadır.

¹¹⁹Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı)**, Ankara, DİE Matbaası, Kasım 2004, s. 27-32.

¹²⁰DİE, **a.g.e.**, s.30-31.

¹²¹DİE, **a.g.e.**, s.79.

Tablo–13. Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Arazi Parçalılık Durumları (2001)

İşletmelerde Arazi Parça Sayısı	İşletme Sayısı	%	Toplam Parça Sayısı (1000)	%
1	588.766	19,48	588.766	4,78
2	634.141	20,98	1.268.285	10,29
3	485.352	16,06	1.456.054	11,82
4–5	615.316	20,36	2.722.080	22,09
6–9	484.520	16,03	3.499.713	27,99
10–15	170.497	5,66	1.973.418	16,01
16 ve Üzeri	43.088	1,43	865.094	7,02

Kaynak: DİE, 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı), Ankara, DİE Matbaası, Kasım 2004, s. 208–209

2001 Yılı Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre Türkiye’de 11.147.438 büyükbaş (besicilik dâhil), 27.551.003 küçükbaş (besicilik dâhil) hayvan olduğu tespit edilmiştir. Tablo-14’de de görüldüğü gibi büyükbaş hayvanı olan (besicilik hariç) tarımsal işletmelerin, büyükbaş hayvan sayılarına göre işletme gruplarına bakıldığında, toplam işletmelerin % 59,71’i 1–4 adet hayvan grubunda, hayvan sayısının ise % 28,91 oranı ile 5–9 adet hayvan grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Küçükbaş hayvanı olan (besicilik hariç) tarımsal işletmelerin, küçükbaş hayvan sayılarına göre işletme gruplarına bakıldığında, toplam işletmelerin % 29,28’i, 20–49 adet

hayvan grubunda, hayvan sayısının ise yüzde 41,71 oranı ile 50–149 adet hayvan grubunda yoğunlaştığı görülmektedir.¹²²

Tablo–14. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanı Olan İşletmelerin İşletme Büyüklüklerine Göre İşletme ve Hayvan Sayısı (Besicilik Hariç)

İşletme Büyüklüğü (Baş)	K.Baş Hayvan Sayısı	İşletme Sayısı	B.Baş Hayvan Sayısı	İşletme Sayısı
1–4	180.424	64.744	2.763.708	1.043.022
5–9	394.431	58.400	2.884.064	447.078
10–19	1.185.628	88.192	2.509.716	196.193
20–49	4.832.232	155.231	1.463.583	55.598
50–149	10.342.914	130.048	319.650	4.936
150–299	5.206.186	27.250	16.349	76
300'den çok	2.654.200	6.286	17.615	24
TOPLAM	24.796.015	530.151	9.974.685	1.746.927

Kaynak: DİE, 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı), Ankara, DİE Matbaası, Kasım 2004, s. 342–349

Türkiye’de kırsal alanlarda yaşayan insanların en önemli ekonomik faaliyetini oluşturan tarım sektörünün, çok önemli ve kısa sürede çözümü zorunlu problemleri bulunmaktadır. Bu problemlerin en önemlileri arasında işletme başına düşen tarım arazisinin küçüklüğü ve çok parçalı oluşu, miras hukukunda bu parçalanmanın engellenmesine yönelik etkili önlemlerin alınmamış olması nedeniyle bu durumun her geçen gün daha da kötüleşmesi, buna bağlı olarak işletmelerin ekonomik üretim için yeterli büyüklüğe ulaşamamaları, ayrıca yine aynı sebeple işletme sayısının fazlalığı, tarım arazilerinin başka amaçlarla kullanılmasının yaygın oluşu, çiftçilerin örgütlenme durumlarının ve eğitimlerinin yetersiz oluşu, işletmelerin üretim planlamalarının bulunmaması sayılabilir. Bunlara ilave

¹²²DİE, a.g.e., s.329.

olarak mekanizasyonun gereken düzeyde gelişmemiş olması, işletmelerin yeterli sermaye birikimini sağlayamamaları, hayvan sağlığı, bakımı ve beslenmesi konularında hatalar bulunması, üretim ve pazarlama organizasyonlarının yeterince kurulamamış olması, tarımsal yayım ve eğitim hizmetlerinin etkin olarak yapılamaması, girdi temininde güçlüklerin aşılamaması, doğal kaynakların ve su havzalarının hızla kirlenmesi ve bütün bunlara bağlı olarak da üretim ve verim düzeylerinin düşük olması da sayılabilmektedir. İşletme ölçeğinin küçüklüğü yanında, işletmelerin sahip oldukları hayvanların genetik olarak düşük kapasitede ve sayı olarak az olması da diğer bir önemli sorundur. Türkiye’de büyükbaş hayvancılık işletmelerinin % 71,9’unda 5 başın altında, küçükbaş hayvancılık işletmelerinin ise % 31,6’sında 20 başın altında hayvan bulunmaktadır.¹²³

1.4. Tarımda Örgütlenme

Tarım kesimindeki koşullar, köylü nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan küçük üreticinin emeklerini ve ürünlerini değerlendirmesini önlemektedir. Aracı, tefeci adı altında birtakım kişiler, köylülerin elde ettiği artı ürünü bir şekilde ele geçirmektedirler.¹²⁴ Günümüzde tarım üreticilerinin ürünlerini satın alan kişiler örgütlenmişlerdir. Buna karşılık örgütlenemeyen küçük çiftçiler, bu örgütlü gücün önerdiği fiyattan malını satmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, küçük üreticilerin kırsal alanda örgütlenmesi, ürünlerini değerlendirebilmeleri için son derece önemlidir.

Kırsal alanda örgütlenmeyi zorunlu kılan bir başka neden de, tarımda modern girdilerin elde edilmesi için çiftçilerin tek başlarına yetersiz kalmalarıdır. Traktör, suni gübre ve benzeri birtakım girdilerin sağlanmasında çiftçilerin tek tek piyasaya girmesi de çiftçilerin durumlarını

¹²³Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu. (2003), **Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu**, Ankara, (Erişim) 21 Mart 2006, http://213.139.233.100/arayuz/6/icerik.asp?fl=sanal_kutuphane2/kırsal_kalkınma_raporu_9-07-2003.zip, s.14-15.

¹²⁴Cevat Geray, “Toplum Kalkınması, Kooperatifçilik ve Birkaç Örnek Olay”, **Amme İdaresi Dergisi**, Ankara, Cilt:4, Sayfa:3, 1971, s.6.

zayıflatan bir etkidir.¹²⁵ Bu tür sorunları çiftçilerin tek başlarına çözmeleri yerine örgütlenerek çözmeleri onların çıkarlarına en uygun davranış olacaktır.

Köylerde üç tür örgütlenme göze çarpmaktadır. Birinci örgütlenme, muhtar ve ihtiyar heyetinden oluşan köyün idari teşkilatıdır. İkincisi, gönüllü kuruluşlardır. Bu tür kuruluşlar çeşitli ve değişik amaçları gerçekleştirmek için kurulmuş örgütlerdir. Üçüncü örgütler ise, köyde devlet hizmetleri gören ya da köyler arası kuruluşların şubesi niteliğinde olan örgütlerdir.

Kırsal alana yönelik örgütleri hizmet açısından iki bölüme ayırabiliriz. Birincisi köylülerin yerel bazda sorunlarını çözmek amacı ile kurdukları kooperatifler şeklindeki örgütler ikincisi ülke genelinde kırsal alana ve tarımla uğraşanlara yönelik olarak kurulan örgütlerdir. Bu örgütler, kamu kuruluşlarının hizmetlerinin daha kolay ulaşmasını ve bunların etkinliğinin artmasını sağlayan kuruluşlardır.

Kırsal alanda yaşayan ailelerin Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Sendikalar, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur gibi bazı mesleki, ekonomik ve sosyal örgütlere üye oldukları bilinmektedir. Ülke genelinde 12.473 tarımsal amaçlı kooperatif ve 140 kooperatifler birliğine toplam 4.635.837 çiftçi ortaktır.¹²⁶

1.4.1. Kredi Kurumları

Türkiye'de tarımsal üretimi ekstantif yollarla artırma olanağı artık tamamen ortadan kalkmıştır. Ekilebilir arazilerin sınırına varıldığı için, tarım arazilerini genişleterek tarımsal üretimi artırmak mümkün değildir. Bu durumda tarımsal üretimi artırmak için, tarımda sermaye artırımını sulama, gübreleme, makine kullanımı, tohum ıslahı gibi yöntemlere başvurmak gerekiyor.

¹²⁵Geray, "Toplum Kalkınması," s.6.

¹²⁶Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.tedgem.gov.tr/takooperatif.htm>, 1 Temmuz 2007.

Küçük işletmeler için üretimde en önemli sorun bilindiği gibi, kredi ve pazarlamadır. Kredi mekanizması içinde örgün kredi kurumlarından daha çok büyük işletmelerin yararlanması sonucu, küçük işletmeler gereksinim duydukları krediyi, yüksek faizle ve kendi satış şartlarını empoze eden kişilerden almaktadır.¹²⁷ Köylüler için diğer bir sorun da pazar ekonomisine geçişte ürünlerini en uygun maliyetle üretmek ve en iyi şekilde satabilmektir. Bu durum ise, kredi ve pazarlama ilişkilerini ön plana çıkartmaktadır.¹²⁸ Ancak bu tür girişimlerde bulunabilmek için belli bir yatırımın yapılması; çalışmaları destekleyecek çeşitli kredi kurumlarının bulunması gerekir. Bugün tarım sektörü bu girişimler için gerekli desteği üç şekilde sağlamaktadır:¹²⁹

1. Çiftçilerin kendi tasarrufları,
2. Teşkilatsız kredi piyasası,
3. Teşkilatlı kredi piyasası.

DPT tarafından yapılan bir çalışmaya göre, kırsal alanda 23.625 milyon kişi yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Bu kırsal alanda yaşayanların büyük bir bölümünün tasarruf olanaklarının olmadığı anlamına gelmektedir. Tarım sektörü yatırımlarının finansmanın da kullanılan kaynakların en önemli ve sistemli teşkilatlanmış tarım kredileridir. Teşkilatlanmış piyasada tarıma yönelik olarak doğrudan açılan kredileri başlıca iki bölüme ayrılmaktadır: Birincisi, Merkez Bankası destekli Ziraat Bankası kredileri. İkincisi mevduat bankalarınca açılan krediler.

Ziraat Bankası tarafından verilen kredilerde, 2006/11201 ve 2007/12012 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararları gereğince, tarımsal üretim konularına göre değişken olmak üzere Ziraat Bankası cari tarımsal kredi faiz oranı üzerinden %25–60 oranında indirim yapılmaktadır. Ziraat Bankası tarafından çiftçilere verilen kredi ve oranları tablo 15–16'da gösterilmiştir.

Bankanın verdiği kredilerin büyük bir bölüme bir yıl ve daha az vadeli kredilerdir. Ziraat Bankası ve Zirai Donatım Kurumu, tarımsal kredilerle

¹²⁷Kıray, "Türkiye'de Köy ve Köylü Sorunlarına Kalkınma Planlarının Yaklaşımı," s.65.

¹²⁸Kıray, **Toplumbilim Yazıları**, s.123.

¹²⁹Çelik Aruoba, "Türkiye'de Tarım Kredileri ve Tarımsal Yatırım İlişkileri", **Siyasal Bilgiler Dergisi**, Ankara, Cilt:24, No:2-3, 1996, s.5.

çiftçiler arasında alet ve makinelerin yayılmasına; tarım aletlerinin ithaline, yapımına ve çeşitli şekillerde bunların çiftçiye ulaşmasına olanak sağlamaktadır.

Ziraat Bankası dışında çiftçilere ucuz krediler hatta sübvansiyonlar devlet tarafından sağlanmaktadır. Ancak, krediler arazi miktarı ve değeri üzerinden verildiği için, pek çok yerde tapulama sorununun bulunması nedeni ile çiftçinin tapuya dayalı kredi alma şansı daha baştan ortadan kalkmaktadır. Bunun sonucunda kredi almaya elverişli toprağa sahip çiftçi sayısı, toplam çiftçi sayısına göre çok sınırlı kalmaktadır. Diğer yandan, alınan kredilerin çok büyük bir kısmı küçük paylar halindedir.

Kredi konusunda bir başka sorun da alınan bu kredilerin yerinde kullanılmamasıdır. Çiftçilerin büyük bir oranının, alınan kredileri üretimi artırmak için değil, tüketim kredisi olarak kullandığı biliniyor. Bu durumu önlemek için, çiftçilere kredilerin aynı olarak verilmesi yoluna gidilmişse de bazı çevrelere haksız kazanç sağlamaktan öte bir işe yaramamıştır.

Tablo–15. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Tarımsal Kredi Faiz Oranları

Kredi Konuları	Cari Tarımsal Kredi Faiz Oranı (%)	Uygulanacak İndirim Oranı (%)	İndirimli Faiz Oranı (%)
İYİ TARIM UYGULAMALARI			
İyi tarım uygulamaları (işletme-yatırım)	17,50	60	7,00
ORGANİK TARIM			
Organik tarım (işletme-yatırım)	17,50	60	7,00
Organik girdi üretimi (işletme-yatırım)	17,50	60	7,00
SERTİFİKALI TOHUM KULLANIMI/SERTİFİKALI TOHUM, FİDE VE MEYVE FİDANI ÜRETİMİ/KULLANIMI			
Sertifikalı tohum ve fide kullanımı (işletme)	17,50	60	7,00
Sertifikalı tohum ve fide üretimi (işletme-yatırım)	17,50	50	8,75
Sertifikalı meyve fidanı üretimi/kullanımı (işletme-yatırım)	17,50	50	8,75
ARGE			
Tarımsal AR-GE (yatırım)	17,50	40	10,50

Kredi Konuları	Cari Tarımsal Kredi Faiz Oranı (%)	Uygulanacak İndirim Oranı (%)	İndirimli Faiz Oranı (%)
İYİ TARIM UYGULAMALARI			
HAYVANSAL ÜRETİM			
Süt sığırcılığı (işletme-yatırım)	17,50	60	7,00
Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği	17,50	40	10,50
(sığır-manda) (işletme-yatırım)			
Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği (koyun-keçi) (işletme-yatırım)	17,50	40	10,50
Kanatlı sektörüne yönelik bio güvenlik (işletme)	17,50	60	7,00
Arıcılık (işletme)	17,50	40	10,50
TARIMA DAYALI İHTİSAS ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE YAPILACAK HAYVANSAL ÜRETİM FAALİYETİ			
Besicilik (işletme-yatırım)	17,50	60	7,00
Süt hayvancılığı (işletme-yatırım)	17,50	60	7,00
SU ÜRÜNLERİ			
Su ürünleri yetiştiriciliği (işletme-yatırım)	17,50	50	8,75

Kredi Konuları	Cari Tarımsal Kredi Faiz Oranı (%)	Uygulanacak İndirim Oranı (%)	İndirimli Faiz Oranı (%)
İYİ TARIM UYGULAMALARI			
TARIMSAL SULAMA			
Tarımsal sulama (yatırım)	17,50	60	7,00
TARIMSAL MEKANİZASYON			
Tarımsal mekanizasyon (traktör-biçerdöver hariç)	17,50	30	12,25
KONTROLLÜ ÖRTÜALTI TARIMI			
Kontrollü örtüaltı yetiştiriciliği (işletme-yatırım)	17,50	40	10,50
İHRACATI YAPILAN DOĞAL ÇİÇEK SOĞANLARININ ÜRETİMİ			
İhracatı yapılan doğal çiçek soğanlarının üretimi (işletme- yatırım)	17,50	50	8,75
TIBBİ AROMATİK BİTKİ YETİŞTİRİCİLİĞİ			
Tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği (işletme-yatırım)	17,50	40	10,50
DİĞER İŞLETME VE YATIRIM KREDİLERİ	17,50	25	13,13

Kredi Konuları	Cari Tarımsal Kredi Faiz Oranı (%)	Uygulanacak İndirim Oranı (%)	İndirimli Faiz Oranı (%)
İYİ TARIM UYGULAMALARI			
TARIMSAL SULAMA (Münhasıran T.C.Ziraat Bankası A.Ş. tarafından kullanılacaktır.)			
Tarla içi modern basınçlı sulama sistemleri (damla / yağmurlama sulama - yatırım)	17,50	100	0
Diğer sulama sistemleri	17,50	60	7,00

KAYNAK: T.C. Ziraat Bankası, (Erişim) 15 Haziran 2007, <http://www.ziraat.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal-kredi/tarimsal-kredi-urunlerimiz.aspx&anagrup=tarimsal>.

Tablo–16. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Sabit Faizli Traktör Kredisi Faiz Oranları

Vade	Ödeme Dönemi	Aylık Faiz Oranı	İndirimli Faiz Aralığı
12	3	%1,65	%1,05 - %1,49
12	6	%1,65	%1,14 - %1,38
12	12	%1,70	%1,30
18	3	%1,65	%1,02 - %1,53
18	6	%1,65	%1,09 - %1,45
24	3	%1,65	%1,01 - %1,56
24	6	%1,65	%1,07 - %1,48
24	12	%1,70	%1,19 - %1,42
36	3	%1,65	%1,02 - %1,58
36	6	%1,65	%1,06 - %1,53
36	12	%1,70	%1,15 - %1,48
48	3	%1,65	%1,03 - %1,60
48	6	%1,65	%1,06 - %1,55
48	12	%1,70	%1,14 - %1,52
60	3	%1,65	%1,05 - %1,61
60	6	%1,65	%1,07 - %1,57
60	12	%1,70	%1,14 - %1,54

KAYNAK: T.C. Ziraat Bankası, (Erişim) 15 Haziran 2007, <http://www.ziraat.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal-kredi/tarimsal-kredi-urunlerimiz.aspx&anagrup=tarimsal>.

1.5. Kırsal Alanda Çalışma

Türkiye'de planlı dönemin başından bu yana, sanayileşme ile birlikte tarımın ekonomide ve istihdamdaki yeri, önemli ölçüde azalırken; tarımda çalışanların sayısı mutlak olarak artmıştır. Türkiye'de istihdamın yaklaşık % 34'ü hala tarım kesiminde olmasına rağmen; bu oranın, gelişmiş ülkelerdeki tarım sektöründe çalışan nüfusun oranı ile karşılaştırıldığı zaman oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ancak ülke ekonomisinin gelişmesine paralel olarak, tarım kesiminde çalışanların oranı azalma göstermektedir. Nitekim Türkiye'de bu oran Cumhuriyetin ilk yıllarında yaklaşık % 80'lerde olmasına karşın bugün % 30'lar düzeyine inmiştir. Türkiye'de sektörler itibarı ile çalışanların durumu tablo 17'de görülmektedir. Ülke genelinde tarım sektöründe çalışanlar, toplam çalışanlar üzerindeki ağırlığını hala devam ettirmektedir.

Tablo 18'de görüldüğü gibi, 2007 yılında kırsal alanda tarım dışında 3.669.000 kişi çeşitli işlerde çalışmaktadır.

Tarımsal işgücü 1980–2000 periyotunda çok fazla bir değişim yaşamamıştır. Ancak 2000'li yıllardan sonra hızlı bir azalma trendine girdiği görülmektedir. Bu hızlı azalma trendinin nedenleri arasında göç hareketi en başı çekmektedir. Tarımsal işgücü 2007 yılında yaklaşık 5 milyon civarındadır.

Kırsal alanda Mart 2007 yılı verilerine göre, 15 ve üstü yaşta toplam 18,87 milyon civarında çalışabilecek nüfus bulunmaktadır; ancak bunlardan 10,08 milyonu işgücüne dahil değildir. Kırsal kesimde işgücüne katılma oranı, erkeklerde % 71,2, kadınlarda % 31,1 olmak üzere toplam % 50,5'dir.

130

¹³⁰Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=589, 15 Nisan 2007.

Tablo–17. İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (Bin Kişi, 15+ Yaş)

YILLAR	TOPLAM	TARIM	SANAYİ			İNŞAAT	HİZMETLER			
			Madencilik ve taş ocaklığı	İmalat Sanayi	Elektrik, gaz ve su		Toptan, perakende ve ticaret	Ulaştırma, haberleşme ve depolama	Mali kurumlar ve sigorta	Toplum, sosyal ve kişisel hizmetler
1988	17.755	8.249	229	2.550	27	1.012	2.029	778	428	2.452
1989	18.223	8.596	158	2.736	32	985	2.056	828	449	2.381
1990	19.030	8.735	214	2.805	13	926	2.230	848	432	2.827
1991	19.209	9.078	222	2.626	31	1.023	2.234	819	436	2.740
1992	19.561	8.690	192	3.142	74	1.114	2.452	853	468	2.575
1993	18.679	7.606	155	2.834	107	1.211	2.526	969	474	2.795
1994	20.026	8.416	164	3.020	99	1.274	2.708	948	493	2.904
1995	20.912	9.205	137	3.051	121	1.291	2.752	898	516	2.940
1996	21.548	9.526	147	3.248	80	1.386	2.768	940	473	2.981
1997	21.082	8.321	184	3.682	113	1.374	2.921	944	522	3.021
1998	22.334	9.388	158	3.432	109	1.391	3.030	982	559	3.285
1999	22.589	9.817	134	3.361	76	1.276	3.137	907	563	3.318
2007	21.997	5.668	142	4.144	107	1.119	4.725	1.211	1.080	3.800

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=546, 15 Nisan 2007.

Tablo–18. Kırsal Kesimde İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (Bin Kişi, 15+ Yaş)

YILLAR	TOPLAM	TARIM	SANAYİ			İNŞAAT	HİZMETLER			
			Madencilik ve taş ocaklığı	İmalat Sanayi	Elektrik, gaz ve su		Toptan, perakende ve ticaret	Ulaştırma, haberleşme ve depolama	Mali kurumlar ve sigorta	Toplum, sosyal ve kişisel hizmetler
1988	10.519	7.831	121	542	4	374	544	273	90	741
1989	10.930	8.296	115	521	3	299	470	304	80	840
1990	10.680	8.291	96	438	19	306	443	251	63	773
1991	11.372	8.960	55	598	6	290	365	233	45	819
1992	10.914	8.289	30	514	1	307	462	294	67	949
1993	9.931	7.762	45	392	22	397	407	252	42	612
1994	11.049	8.702	75	528	29	347	448	231	61	628
1995	11.076	8.518	102	513	38	352	562	252	62	675
1996	11.226	8.539	120	589	36	349	551	262	55	725
1997	11.467	8.850	81	594	32	350	555	242	59	703
1998	10.991	8.230	86	592	32	325	635	264	69	758
1999	11.904	9.230	77	539	28	352	636	248	69	748
2007	8.793	5.124	76	807	26	286	1.072	346	154	902

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=546, 15 Nisan 2007.

Tarımda işgücünün bu noktada kalmasında makineleşmenin rolü büyüktür. Makineleşmenin işgücü talebini azaltması, kırsal alanda gizli işsizliği çoğaltmakla kalmayıp, aynı zamanda kentlerde de açık işsizliğe kaynak oluşturmaktadır.¹³¹

Türkiye'de küçük işletmeler genelde aile işgücü ile işlenirken, büyük işletmeler, yalnızca yabancı işgücü, hatta sürekli istihdam edilen işgücü ile üretimde bulunmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma süreleri yörelere ve yetiştirilen bitki türüne göre değişmekle birlikte çoğu zaman gün doğumundan batımına kadardır.

Tarımda ortaya çıkan gelişmeler, hem tarım kesiminde hem de kentlerde çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Tarım kesimi hemen hemen geri kalmış bütün ülkelerde toplam nüfusun ve işgücünün büyük bir yüzdesini oluşturmaktadır. Kalkınmakta olan ülkeler için buradaki işgücünün kentlere aktarılması büyük önem taşımaktadır. Kırsal kesimden kentlere göç nedeni ile kentlerde emek arzı yüksek oranlara ulaşmaktadır. Tarımsal kesimdeki işsizlik, eksik istihdam ve gizli işsizlik gibi, geleneksel sorunlar sanayileşme hareketinin başlaması ile birlikte, kentlerde de benzer sorunlara yol açmaktadır.

Kırsal alanlarda tarım sektöründe çalışanlar, mülk sahibi ve onun üyeleri, kiracı ve ortakçılar ile ücretli tarım işçilerinden oluşmaktadır. Tarımda çalışan işgücünün çoğunu, aile içinde çalışan ücretsiz işgücü oluşturur. Ancak işletmeler büyüdükçe gereksinim duyulan işgücü açığı, dışarıdan tutulan ücretli tarım işçileri ile giderilmektedir.¹³² Tarımda çalışanları şu şekilde sınıflandırılmaktadır:¹³³

1. Ücret karşılığı çalışanlar,
2. Kendi hesabına çalışanlar,
3. Ücretsiz aile işçileri ya da bireyleri,

¹³¹Tütengil, a.g.e., s.196.

¹³²Suat Aksoy, "Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu", **Tarım ve Orman İşçilerinin Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri Semineri**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No:262, 1982, s.72.

¹³³Tuğrul Ağar, "Tarım Kesiminin Sosyal Güvenliği", **Tarım ve Orman İşçilerinin Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri Semineri**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No:262, 1982, s.219.

4. İşveren durumunda olanlar.

Türkiye'de tarım işçileri diğer ülkelerde görüldüğü gibi özel bir sınıf oluşturmazlar. Bunların çoğunun küçük de olsa bir arazi varlıkları bulunmaktadır. Bu kişiler yalnızca yılın belli dönemlerinde iş ararlar. Bütün bunların sonucu olarak bu kesimlerde sosyal haklar yönünden de hemen hemen hiç gelişme kaydedilmemiştir.

Bugün kırsal alanda çalışanların büyük bir kısmı, hastalık, iş kazası ve malullük karşısında güvencesizdir. Bu sorunları giderici çözümler en kısa zamanda alınmalıdır. Kırsal alanda çalışan işçileri güvenli bir çalışma düzenine kavuşturulmalıdır.

1.6. Verimlilik

Tarımın ekonomik gelişmeye katkısını sağlamak, sektörde en uygun teknolojileri kullanarak, üretimin mümkün olan en üst düzeyde gerçekleştirilmesi ile olur. Ancak, tarımda üretim artışını sağlayacak teknoloji, başta sanayi sektörü olmak üzere diğer sektörlerden karşılanmaktadır. Bu durum, tarımın geliştirilmesi için, sanayi sektörünün, gelişmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Nitekim kalkınmakta olan ülkeler, tarımsal üretimi artıracak teknolojileri, kendi sanayileri karşılayamaması nedeni ile bunları ithal yoluna gitmektedir. Tarımda gelişmeyi sağlayacak teknolojilerin ithal edilmesi, hem tarımsal ürünlerin elde edilmesinde maliyeti artırmakta, hem de tarımda verimlilikle ilgili sağlıklı verilerin elde edilmesini önlemektedir.¹³⁴

Verimlilik, üretimde kullanılan girdi başına elde edilen ürün miktarını ifade etmektedir. Tarımsal ürün verimliliği denince ise, belli bir yılda toprak biriminden elde edilen ürün miktarı anlaşılır. Kalkınmakta olan ülkelerde tarımda verimlilik başlıca iki sebepten önemlidir. Birincisi, eğer işgücü tarımdan çekilerek sanayiye aktanlacaksa, bunların ayrılmasını

¹³⁴Tuna, a.g.e., s.31.

kolaylaştırmak için, tarımda verimliliğin artmış olması gerekir. İkincisi, sanayileşme ile birlikte kentlerde gıda talebi artmaktadır.¹³⁵

Türkiye’de işletmelerin büyüklüğü, toprakların parçalanmış olması, mülkiyet dağılımındaki bozukluklar tarımda verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Köylülerin büyük çoğunluğunun yeterli toprağının olmaması; köylünün işgücünü ve zamanını gerektiği gibi değerlendirmesini önlemektedir. Küçük işletmelerde tarımsal üretimi artıran girdilerin az kullanılması verimlilik düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Orta ve büyük işletmeler ise genellikle modern tarım teknikleri uygulamakta ve makineleşmenin sağladığı düşük maliyetler sayesinde, diğer işletmelerle rekabet olanağı kazanmakta; kredi ve teşvik programlarından daha kolay, daha çok yararlanmaktadır.

Tarım kesimde nitelikli işgücünün sınırlı olması, verim düşüklüğünde önemli rol oynamaktadır. Tablo 19’da da görüldüğü gibi, 2006 verilerine göre tarım kesimindeki işgücünün yalnız % 0,92’si yüksek okul ve fakülte; % 6,24’ü lise ve dengi okul; %67,41’i ilköğretim mezunudur. Geri kalan % 9,64’ü diplomasız okur-yazar ve %15,79’u ise okuma-yazma bilmemektedir. Çiftçilerin eğitimi zorunludur; çünkü tarımda teknolojilerin uygulanması her şeyden önce bilgi ve eğitim gerektirir. Bu nedenle tarımsal eğitim ve araştırmalara ağırlık vermek, üretim ile teknoloji kullanımının artırılması yönünde bilgi birikiminin oluşturulmasını sağlamak üretim artışının sağlanması için gereklidir.

Tarımda verimliliğin artması için başlıca üç yönde çalışmaların yoğunlaşması gerekir.¹³⁶

Birincisi: Yeni üretim teknolojilerini kullanmak gerekir. Teknoloji ile verimlilik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır; ilişkinin boyutu bilinenin aksine, çok fazla olmadığı gibi evrensel de değildir. Teknoloji verimlilik için zorunludur; ancak teknoloji tek başına yeterli olmamaktadır.

¹³⁵Dülgeroğlu, a.g.e., s.52.

¹³⁶Reşat Aktan, “Türkiye Tarımının Temel Özellikleri ve Verimlilik Sorunları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt:27, No:3, 1972, s.689–693.

Tablo–19. Eğitim Durumuna Göre Tarım Sektöründe İstihdam Edilenler (Bin Kişi, %, 15+ Yaş) (2006)

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	%
Okuma – Yazma Bilmeyen	961	15,79
Diplomasız Okur – Yazar	587	9,64
İlköğretim Mezunu	4104	67,41
Lise Mezunu	380	6,24
Üniversite Mezunu	56	0,92
TOPLAM	6.088	100,00

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim)

http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?isgucu&report=istihdam_web_tur_top_2000.RDF&desformat=html&p_tur=1&p_kod=2&p_yas=15&p_yas1=999&p_x=kod_faaliyet&p_y=egitim&p_x1=1&p_x2=2&p_x3=3&p_x4=4&p_x5=5&p_x6=6&p_x7=7&p_x8=8&p_x9=9&p_x10=10&p_x11=11&p_x12=12&p_x13=13&p_x14=14&p_y0=0&p_y1=1&p_y2=2&p_y3=3&p_y4=4&p_y5=5&p_y6=6&p_y7=7&p_y8=8&p_y9=9&p_y10=10&p_y11=11&p_y12=12&p_y13=13&p_y14=14&p_YIL1E=2006&ENVID=isgucuEnv, 20 Nisan 2007.

İkincisi: Tarımda sermaye ve yatırımları artırmaktadır. Türkiye’de tarımda kullanılan sermaye genel olarak yetersizdir. Tarımda oluşan sermaye de, çoğu zaman tarım dışına, ticaret ve inşaat alanlarına kaymaktadır.

Üçüncüsü: Tarımda kurumsal reformlar yapılmasıdır.

Tarımda verim düşüklüğü bir yandan köye giren geliri azaltırken, diğer yandan da tarımda makineleşmeye geçişi de geciktirmektedir. Modern tarım tekniklerinin istenilen düzeyde kullanılmaması, girdilerin yeterli olmayışı üretimi azaltıcı faktörlerin başında gelmektedir. Her ne kadar

Ülkemizde gübre kullanımı gelişme göstermekte ise de, henüz yeterli bir seviyeye gelmemiştir. Tarım sektörüne yeterli bir sermayenin girmemesi, teknoloji kullanımının sınırlı kalması, tarımın yapısal sorunlarıyla birleşince tarımda son derece düşük bir verimliliğe neden olmaktadır. Verimliliğin artırılmasında çiftçi için uygun bir fiyat politikası da mutlaka gereklidir.¹³⁷

Tarımsal üretimin artışında, ekilebilen alanların genişlemesi yanında, toprak verimliliğinin artması da etkili olmaktadır. Ancak, yeni teknolojilerin kırsal alana girebilmesi ve benimsenebilmesi için, tarımla geçinen ailelerin bu aletleri satın alabilecek bir gelir düzeyinde olması gerekir. Ne yazık ki kırsal alanda gelir düzeyi, özellikle de kalkınmakta olan ülkelerde son derece dengesiz durumda bulunmaktadır. Gelirin düşük olması, çiftçilerin kullanacakları girdi düzeyini de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle teknolojilerin benimsenip benimsenmemesi bir anlamda üreticilerin geçimlik veya ticari ürün üretim remediklerine bağlı olmaktadır.¹³⁸

Türkiye'de yeni toprakların işlenmesi ve üretime açılması yolu ile ürün artışının sağlanması, ekilebilecek toprakların sınırına gelinmesi nedeni ile kapanmıştır. Bu durum, tarımda geliri artırmanın ve artan nüfusun ihtiyaının karşılamanın tek yolunun, tarımda verimi artırmaktır.

Kırsal alanda verimlilik sorunun czlebilmesi için, yapılması gereken ilk iş, kırsal alanda mevcut olan sorunların saptanmasıdır. Sorunlar saptandıktan sonra bunları czmek için kısa ve uzun vadeli czm planları hazırlamak gerekir. Devlet sulama olanaklarının geliştirilmesi, tarımda mücadele, çiftçi eğitimi, teknoloji kullanımı, sermayenin artırılması, sosyal güvenliğin gelişmesi gibi kimi önlemlerle tarımda verimliliğin artmasına doğrudan ya da dolaylı katkıda bulunacaktır. Ancak bütün bunların yanında hava koşullarının ve diğer doğal şartların da verimlilik üzerinde etkili olduğunu belirtmek gerekir. Çiftçilerin gereksinim duyduğu girdilerin sağlanması, depolama olanaklarının geliştirilmesi, pazarlama, çiftçinin ceitli şekillerde desteklenmesi, toprakla ilgili düzenlemelere gidilmesi gibi önlemler alınmalıdır.

¹³⁷Dlgeroęlu, **a.g.e.**, s.53.

¹³⁸Tuna, **a.g.e.**, s.37.

1.7. Altyapı

Bugün Türkiye’de başlıca sorunlarından biri, kalkınmakta olan ülkelerdeki gibi, artan nüfusu beslemek, hatta bunun da ötesinde bu nüfusa iş bulmak ve böylece toplumun hayat düzeyini yükseltmektir. Ancak bunları yapabilmenin ilk şartı ülkenin daha çok üretebilmesidir. Üretimin artırılabilmesi için, ise her şeyden önce üretimi olanaklı kılacak yapılara gereksinim bulunmaktadır. Altyapı olarak adlandırdığımız bu yapılar yapılmadan üretimin artırılması olanaksızdır. Gerek özel sermaye olsun, gerekse devlet olsun bir bölgeye yatırım yapmadan önce, söz konusu bölgenin, bu yatırımları karşılayabilecek gerekli altyapıya sahip olup olmadığını araştırmakla başlamaktadır. Bu nedenle, altyapı her şeyden önce ekonomik faaliyetlerin yürütülmesine uygun ortam hazırlamaktadır.¹³⁹

Türkiye’de köyler toplumsal gereksinimlere cevap verecek altyapıdan oldukça uzaktır. Köy tüzel kişiliğinin yerine getiremediği kimi yol, su, elektrik, toprak ıslahı gibi hizmetler, devlet tarafından yerine getirilmeye çalışılsa da, gerek alanın genişliği gerekse dağınıklığı sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır.

Köyler için ivedi olarak çözülmesi gereken sorunlar, başta yol olmak üzere, içme suyu, elektrik gibi hizmetlerdir. Köy yollarının yapımı mülga olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktaydı. Bunun yanında çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesi, çeşitli bakanlıklara bağlı kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Bu gün hemen hemen yolu olmayan köy kalmamıştır. Ancak bu köyler, ekonomik ve sosyal yönden belli bir düzeye gelebilmek için, daha uzun süre devletin desteğine muhtaçtır.

Hemen hemen bütün köyler elektriğe kavuşturulmuştur. Elektrik konusunda sorun, köy altı ve dağınık yerleşim birimlerinde yaşanmaktadır.

¹³⁹ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.66.

Yerleşim alanlarının çok geniş alana yayılması nedeni ile birim maliyet oldukça yükselmektedir. Kırsal alanlarda yaşayan insanlara sosyal hizmetlerin götürülebilmesi ve buralardaki ekonomik faaliyetlerin düzenli bir şekilde sürdürülebilmesi açısından son derece önemli olan ulaşım bakımından, Türkiye’de çok büyük bir sorun olduğu söylenememektedir. Hâlihazırda yolu olmayan köy bulunmamakta; köy ve bağlısı dâhil olmak üzere toplam 78.625 yerleşim biriminde 291.585 km’lik köy yolu bulunmaktadır. Bu yolların 1 Ocak 2004 tarihi itibarıyla % 31’i asfalt, % 44’ü stabilize kaplamalı, % 18’i tesviyeli, % 6’sı mutasavver ve % 1’i ise beton yollardan oluşmaktadır.¹⁴⁰

Kırsal alanlarda bulunan yerleşim yerlerinin yüzde 87’sinde yeterli ve sağlıklı içme suyu bulunmakta olup, bu yerleşimlerin yüzde 55’i şebekeli, yüzde 32’si ise çeşmeli içme suyuna sahiptir.¹⁴¹

Türkiye eğitim sistemi içerisinde 2004–2005 öğretim yılı itibarıyla ilk ve ortaöğretim kademesinde 42.418 adet okulda 566.639 öğretmen örgün ve yaygın öğretim kademelerinde yer almaktadır. Kırsal alanda eğitim genellikle ilköğretim kademesinde gerçekleştirilmekte olup, ortaöğretimin yaklaşık yüzde 93’ü kentsel alanda gerçekleştirilmektedir.¹⁴²

Sağlık alanında da kırsal kesimde coğrafi şartlar ve ekonomik geri kalmışlık belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. 2005 yılı verilerine göre Türkiye’de 1.217’si yataklı, 6.566’sı yataksız olmak üzere toplam 7.783 sağlık kuruluşu bulunmakta, kırsal kesimde sağlık ocakları aracılığı ile vatandaşlara sağlık hizmeti verilmeye çalışılmakta, büyük müdahaleler ise ancak il ve ilçe merkezlerinde yapılabilmektedir.¹⁴³

Türkiye’de kırsal kesimin en önemli sorunlarından birisi de, plansız ve dağınık bir yerleşim yapısıdır. Yerleşim yerlerinin ancak % 1’i planlı olup, kırsal imar düzeni, kırsal alan planlaması konularında hazırlanan mevzuat uygulanamamaktadır. Kırsal alandaki bir diğer sorun da kanalizasyon

¹⁴⁰ TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, “II.Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu”, (Erişim) <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/VIII.Komisyon.pdf>, 5 Ocak 2006, s.10.

¹⁴¹ TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s.10.

¹⁴² (Erişim) http://sgb.meb.gov.tr/daireler/istatistik/download/2004_2005.zip, 22.03.2006.

¹⁴³ (Erişim) <http://www.saglik.gov.tr/extras/istatistikler/geribildirim2005/Tablo1.htm>, 22.03.2006.

eksikliğidir. Kesin bir veri olmamakla birlikte, Türkiye'deki köylerin ancak % 6'sında kanalizasyon bulunduğu tahmin edilmektedir.¹⁴⁴

Kırsal kesimde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri de sosyal güvenlik alanında ortaya çıkmaktadır. Halen kırsal kesimde yaşayanlardan esnaf ve sanatkârlar ile diğer bağımsız işlerde çalışanlar 1479 sayılı, bir iş akdine bağlı olarak çalışanlar 506 sayılı, tarımda kendi hesabına çalışanlar 2926 sayılı ve tarım işçisi olarak çalışanlar ise 2925 sayılı yasaya tabi olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Ancak, özellikle kırsal kesimde yaşayan vatandaşların oldukça önemli bir kısmı sosyal güvence açısından yetersizlik içerisinde bulunmaktadır.

Geleneksel olarak, kırsal kesimde yaşayanlar, doğa ile iç içe ve çevre ile uyumlu olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Bu nedenle yaşadıkları bölgenin doğal kaynaklarının, sürdürülebilir kullanımında ve korunmasında büyük rol oynamaktadırlar. Kendi yürüttükleri tüm faaliyetlerde, sürekli, büyük kapasiteli, sistemli ve bilinçli doğaya zarar verici tahribatları söz konusu değildir. Doğayı iş güdülerini ile korurlar. Ancak ekonomik koşullarındaki yetersizlik kırsal kesimde yaşayanları doğayı tahrip etmeye ve doğal kaynakları aşırı kullanmaya yöneltmektedir.

2. KIRSAL ALANDA SOSYAL YAPI

Köylüler, tek bir sınıf ve toplumsal katmandan değil, aksine birden fazla sınıf ve katmandan oluşmaktadır. Köylülerin bir sınıf ve katmandan oluştuğu türünden yaklaşımlar, kimi yanılgılara yol açmıştır.¹⁴⁵ Köylerde yaşayanların bir bütün olarak ele alınmak istenmesi sonucu, objektif olarak büyük farklılaşmalar gösteren, köylülerin en yoksul kesimleri, destek ve yardımlardan en az şekilde yararlanmaktadır. Buna karşılık bu tür destek ve

¹⁴⁴TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s.11.

¹⁴⁵Çağlar, **a.g.e.**, s.19-20.

yardımlara ihtiyacı olduğu çok şüpheli olan varlıklı kesim son derece büyük fonlara kavuşmaktadır.

Köyler yalnızca ekonomik açıdan farklılık göstermez, aynı zamanda sosyal, kültürel açıdan da büyük farklılıklar gösterir. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, özellikle kırsal kesimde toplumsal yapı diğer bölgelerden oldukça farklıdır. Bu bölgelerin yaşam biçimi ve değer yargıları büyük ölçüde geleneksel, aşiret ve kabile yaşam biçimine dayalıdır.

Tarımdaki toprak yapısı doğrudan gelir dağılımı üzerinde etkili olduğu için, toplumsal açıdan da çeşitli tabakalar oluşmasına neden olmaktadır. Toplumsal tabaka ve sınıfların belirlenmesinde toprak, mülkiyet, gelir gibi ölçütler dikkate alınarak, değişik kümeler oluşturulabilir.¹⁴⁶

Büyük Toprak Sahipleri: Üretken emek harcamayan, tümü ile artık değerle yaşayan toprak sahibi toprak ağası ya da kapitalist çiftçilerdir.¹⁴⁷ 500 dönümün üstündeki toprakları işleyen büyük toprak sahipleri, tarımsal gelirden daha büyük bir pay almakta ve yaşam standartları buna bağlı olarak daha yüksektir.

Varsıl Köylüler: Bizzat üretken emek harcayan ve kendisinden sonra gelen sınıf ve katmanlardan artık değer elde eden bir gruptur. Ailesine yetebilecek ölçüde (100–500 dönüm) toprağı, yeterince tarım araçlarına sahip bulunan, zaman zaman ücretli işçi kullanan, bazen sermayeye dönüşebilecek küçük bir ürün artığı yaratabilen köylülerdir.

Küçük Köylüler: Genellikle sahip oldukları toprakları kendi ilkel araçları ile işleyen; toprak kiraya vererek ya da toprak kiralayarak geçimini sağlayan köylülerdir. 50–100 dönüm arasında toprağı işleyen köylülerin azalmaktadır.

Yoksul Köylüler: Toprağı yetersiz olan ya da az sayıda hayvanı bulunan yoksul köylülerdir. Bu köylüler, genellikle toprağını doğrudan işlemeyen toprak ağlarının işletmelerinde kiracılık ya da ortaklık yaparak geçimlerini sağlarlar.

Tarım İşçileri: Toprağı olmayan, genellikle tarım işletmelerinde emeği

¹⁴⁶Çağlar, a.g.e., s.38.

¹⁴⁷Çağlar, a.g.e., s.38.

ile geçinen köylülerdir. Bunların çok küçük miktarda toprağı bulunsa da, başkasının toprağında ücret karşılığı çalışmaktadırlar.

1960'lı yıllarda Türkiye'de köylü ailelerin aşağı yukarı % 80'i küçük üreticilerden oluşmaktadır. Bu kümedeki aileler, feodal ilişkilerden çok, temel gereksinimlerini karşılamak için, pazara aıldıklarından ilkel kapitalist ilişkiler içinde bulunmaktadırlar.¹⁴⁸ Ancak 1990'lı yıllara gelindiği zaman söz konusu yapı, yavaş yavaş kimlik değişikliğine uğrayarak, kapalı pazar ekonomisinden, pazar için mal üreten işletmeler haline dönüşmüştür.

Kırsal alanda yaşanan bu değişim aile yapısını da etkilemiş ve büyük aileden küçük aileye doğru bir geçiş sürecine girmiştir. Günümüzde hane büyüklüğü 4.75 kişiden oluşurken, kırsal alanda bu sayı 5.39'a yükselmekte; kentsel alanda ise, 4.27'ye düşmektedir. Bu büyüklük bölgeler arasında da değişiklik göstermekte olup batıdan doğuya doğru gidildikçe hane büyüklüğü artmaktadır.¹⁴⁹

Köye yönelik çalışmalarda, köylerdeki toplumsal tabakalaşmadan doğan sorunluların ve temel çelişkilerin göz önünde bulundurulması gerekiyor. Köye yönelik politikalar, bu ilişki ve çelişkileri değiştirip, köyün yapısını modernleştirici nitelik kazanmalıdır. Böylece, köye yönelik hizmetlerin etkinliği artmış olacaktır.¹⁵⁰ Köy sosyal bünyesini tanımak amacı ile yapılacak çalışmalarda, sosyal bünyenin bir bütün olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

2.1. Nüfus

Nüfus artışı, özellikle kalkınmakta olan ülkeler için, büyük sorundur. Kalkınmakta olan ülkelerle, kalkınmış ülkelerin nüfus artışı birbiriyle

¹⁴⁸Cevat Geray, **Planlı Dönemde Köye Yönelik alışmalar**, s.52.

¹⁴⁹Doęanay, **a.g.e.**, s.20.

¹⁵⁰Cevat Geray, **Planlı Dönemde Köye Yönelik alışmalar**, s.53.

karşılaştırıldığı zaman tamamen ters yönde bir gelişme görülür.¹⁵¹ Diğer yandan kalkınmakta olan ülkelerde, nüfusun üretim artışına katkısının düşük olması, kalkınmakta olanlarla kalkınmışlar arasındaki gelişmişlik farkının kapanmasını zorlaştırmaktadır. Dar bir sanayi sektörüne karşın, çok yaygın bir kırsal sektör gelişmekte olan ekonomilerin belirgin özelliğidir. Bu ekonomilerde kalkınma hızları ile kişi başına düşen gelir ve dolayısıyla hayat standartları düşüktür; fakat buna karşılık nüfus artış hızları yüksektir.¹⁵²

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de nüfusu fazlalığı gibi bir sorun olmayıp, bütün sorun köylünün insanca yaşama olanaklarına kavuşturulması idi. Cumhuriyet yönetiminin, ülke genelinde sağlık, eğitim ve tarım alanında aldığı önlemler olumlu sonuçlar vermiş ve bunun üzerine kırsal aladaki nüfus süratli artmaya başlamıştır. Bu artış sonucu, nüfusun bulunduğu yerde geçinememesi ile, kentlere göç başlamıştır.¹⁵³ Nüfus artışı ile birlikte, yeni teknoloji ve yeni pazar ürünlerinin kullanılması, artık eskisi gibi tarımda emek ihtiyacını azaltmıştır. Bu durum, tarımda çalışan nüfusun bir bölümünün tarım dışı sektöre aktarmak gereğini ortaya koymuştur.¹⁵⁴

Türkiye’de kırsal nüfusu, ülke nüfusu ile üç dönemde inceleyebiliriz. Birinci dönem, 1945 yıl öncesi olup, kırsal kesimde nüfus artış hızı, köylerdeki doğum oranının fazlalığına karşın, ülkedeki toplam nüfus artışının gerisinde kalır. İkinci dönem 1945 -1950 yılları arası olup, bu dönemde kentlerde olduğu kadar köylerde de nüfus artışı görülür. 1945 yılından sonra demografik ilerlemenin bünyesinde bir hızlanma görülür; tarım alanına yönelik dış yardım doğrudan veya dolaylı olarak kırsal alanlarda nüfusun artmasına yardımcı olur ve nihayet kalkınmakta olan ülkelere has bir özellik olan "kalkınma olmaksızın büyüme" olgusunu ortaya çıkar.¹⁵⁵

1950’den sonraki dönemde ise, kır nüfus artış hızında görülen düşme, kırlardan kentlere göç yüzündendir. Sanayi öncesi toplumların temel

¹⁵¹Köyleri Bakanlığı, **Cumhuriyetin 50. yılında Köylerimiz**, Ankara, Genel Yayınları, Yayın No:219, 1973, s.8.

¹⁵²Tuğ, **a.g.e.**, s.5.

¹⁵³Köyleri Bakanlığı, **a.g.e.**, s.6.

¹⁵⁴Kıray, “Türkiye’de Köy ve Köylü Sorunlarına Kalkınma Planlarının Yaklaşımı,” s.61.

¹⁵⁵Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, 2. ve 3. Kitap, Belge Yayınları, 1987, s.329.

kesimi olan köylüler, çeşitli mekanizmalarla hızla köylülüğten çıkıp, topraktan koparak tarım dışı faaliyetlere yönelmek zorunda kalmaktadırlar. Göçenlerin hepsinde de, ya toprak mülkiyeti kutuplaşması ile topraksız kalıp geçim sıkıntısına düşerek ya da aile toprağının çok küçük parçalara bölünmesi yüzünden geçinemediklerinden köyü bıraktıkları tespit edilmiştir.¹⁵⁶

Genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'nin nüfusu 1927 yılından 1990 yılına kadar, 13,6 milyondan 56,5 milyona yükselmiş ve bu dönemde kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 75'lerden, % 40'lara kadar düşmüştür. 1990 yılından 2000 yılına kadar baktığımız zaman ise nüfus, 56,5 milyondan 67,8 milyona yükselmiş ve bu dönemde kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 40'lardan, % 35'lere kadar düşmüştür. Türkiye'nin nüfus artışı hızı ile diğer ülkeler arasında bir karşılaştırma yapıldığı zaman, oldukça yüksek olduğu görülüyor. Nüfus artış hızı 1985–1990 yılları arasında, dünyada binde 16,26; kalkınmakta olan ülkelerde binde 19,6 ve Türkiye'de binde 22,05 olarak tespit edilmiştir.¹⁵⁷

Kentlerdeki nüfus artışı Türkiye ortalaması olan ‰ 18,28'dir. Kentlerde nüfus artış hızı ortalama ‰ 32,04; kırsal alanda ise ortalama ‰ 2,81'dir. Bu değerlerden de anlaşılacağı gibi, kentlerdeki nüfusunun hızla artmasının en önemli nedenlerden birisi kırsal alandan kentlere göçtür.

Tablo 18'de görüldüğü üzere, köylerin 1985 yılından sonra nüfus artış hızında negatif bir büyüme gerçekleşmiştir. 1985 yılında kentlerin nüfus artış hızı ‰ 62,61 iken, köylerin nüfus artış hızı ‰ -10,58'dir. 1990 yılında bu oranlar kentler için, ‰ 43,10, köyler için ise ‰ -05.56 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise bu oranlar kentler için, ‰ 32,04, köyler için ise ‰ 2,81 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ölüm seviyesi, doğurganlık ve yaş yapısı tahminleri ismini taşıyan bir incelemenin verdiği sonuçlar, diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de köy doğurganlık düzeyinin ve doğum oranının bütün Türkiye nüfusunun genel doğurganlık ve doğum oranına göre daha yüksek olduğu gerçeğini doğrulamıştır.

¹⁵⁶Kıray, **Toplumbilim Yazıları**, s.25.

¹⁵⁷Tesbi, **a.g.m.**, s.167.

Araştırmalara göre Türkiye'de doğurganlık bakımından yalnızca köy ve kent arasında değil, doğu ile batı arasında da önemli bir fark bulunmaktadır.¹⁵⁸

Tablo–20. Yıllara Göre Yıllık Nüfus Artış Hızı (%o) Olarak

Yıllar	Kent	Köy	Toplam
1940	26,27	17,34	19,59
1945	15,10	9,12	10,59
1950	22,47	21,49	21,73
1955	55,67	17,48	27,75
1960	49,21	19,43	28,53
1970	47,33	12,51	25,19
1980	30,47	13,29	20,65
1985	62,61	-10,58	24,88
1990	43,10	-5,56	21,71
2000	32,04	2,81	18,28

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim)
http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=201, 15 Nisan 2007.

Türkiye'de 2000 verilerine göre, halen 37.376 köy bulunmaktadır. Türkiye, köylerden kaynaklanan hızlı nüfus artışına sahip ülkelerin başında gelmektedir. 1927 yılında kırsal nüfusun ülke nüfusuna oranı % 75'lerde iken, 2000 yılına gelindiğinde bu oran % 35 düzeyine düşmüştür. 1980 yılından sonra Türkiye'de kırsal nüfusun azalmasına karşın, halen kırsal nüfus ve kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı, tarımda gelişmiş ülkelere göre çok yüksektir.

Tablo 21'de görüldüğü gibi, köylerin ülke nüfusuna oranı giderek azalma eğilimindedir. 1927 yılında köyün nüfusu toplam nüfusun % 75,78'sini oluştururken, 2000 yılında bu oran % 35,10'a kadar düşmüştür. Bu oranlar kırsal alandan kentlere doğru göçün açık bir göstergesidir.

¹⁵⁸Kurtkan, a.g.e., s.31.

Bölgelere göre köy nüfus artış hızına baktığımız zaman, Marmara Bölgesi % 19,29'la ilk sırada gelmektedir. Akdeniz Bölgesi % 17,71, Güneydoğu Anadolu Bölgesi % 7,98, Ege Bölgesi % 5,93, İç Anadolu Bölgesi % 3,14, Doğu Anadolu Bölgesi % -6,11 ve Karadeniz Bölgesi % -10,80 artış hızına sahiptir. Bu durum negatif artış hızına sahip bölgelerde köy nüfusunun azaldığını göstermektedir.¹⁵⁹

Tablo–21. Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye’de Kent ve Kırsal Alan Nüfusları

Yıllar	Şehir Nüfusu	Kırsal Kesim Nüfusu	Toplam Nüfus	Kırsal Kesim Oranı (%)
1927	3.305.879	10.342.391	13.648.270	75,78
1940	4.346.249	13.474.701	17.820.950	75,61
1950	5.244.337	15.702.851	20.947.188	74,96
1960	8.859.731	18.895.089	27.754.820	68,08
1970	13.691.101	21.914.075	35.605.176	61,55
1980	19.645.007	25.091.950	44.736.957	56,09
1985	26.865.757	23.798.701	50.664.458	46,97
1990	33.326.351	23.146.684	56.473.035	40,99
2000	44.006.274	23.797.653	67.803.927	35,10

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim)
http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=201, 15 Nisan 2007.

¹⁵⁹Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, s.31.

Büyük toprak sahiplerinin en iyi arazilere el koyması, makineleşme, küçük köylülerin otlak ve ormanlarda açılan yeni topraklara doğru kayışı; bunların sonucu olarak verimin düşüşü, ekilebilir toprakların sonuna gelinmesi; kır ekonomisini güçlendirecek hiçbir ıslah çalışmasının yapılmaması, alternatiflerin üretilmemesi kırlardaki fazla nüfusun sürekli olarak kentlere akmasına neden olmaktadır. Köylerden kentlere göç, sanayileşmenin sonucu kentlerin çekim cazibesinden kaynaklanmamakta; aksine kırsal alandaki olumsuz koşullarının bir sonucu olarak gerçekleşmektedir.

2.2. Gelir Dağılımı

Türkiye'de gelir dağılımı yalnızca kırsal alanda değil, aynı zamanda ülke genelinde de sorun oluşturmaktadır. Gelir dağılımındaki bozukluk açısından Türkiye OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında en alt sıralarda yer almaktadır.¹⁶⁰ Gelir dağılımı ülke içinde de bölgeler arasında da büyük farklılıklar göstermekte olup, ülkenin batısından doğusuna doğru gidildikçe kişi başına düşen gelirden azalma görülmektedir.

Gelir dağılımının yarattığı ikilik çeşitli alanlarda kendini göstermekte olup, köy ve kent kesimlerinin ilişkileri bu ikili yapı çerçevesinde biçimlenmektedir. Kentle köylünün ilişkileri sürekli çalışan bir emme basma tulumbayı andırmakta ve tarım kesiminde yaratılan değer kademe kademe çekilerek ve her kademedede yaratılan araçlar tarafından paylaşılarak kente iletilmektedir.¹⁶¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında milli gelirin büyük bir bölümü tarıma dayanırken, bugün tarımın milli gelir içindeki payı azalmıştır. Tarımın GSMH içindeki payının yükselmesi yalnızca istisnai dönemlerde olmuş ve onun

¹⁶⁰ Aksoy; Eraktan, **a.g.e.**, s.3.

¹⁶¹ Cem, **a.g.e.**, s.446.

dışında devamlı bir gerileme yaşanmıştır.

2005 yılında kırsal alanda toplam gelirin % 42,5'si tarımsal gelirden, % 43,4'i ticari girişimlerden, % 14,1'i hizmet girişimlerinden sağlanmaktadır. Kırsal alanda tarım dışı sektörlerden de önemli ölçüde gelir sağlanmaktadır. Kırsal alanda tarım önemini korumakla beraber, tek geçim kaynağı olmaktan çıkmıştır.

Türkiye'de kırsal alanda bulunan nüfusun elde ettiği fert başına ortalama gelir, hem Türkiye nüfusunun hem de kent nüfusunun ortalama gelirinden önemli ölçüde altındadır.¹⁶² Toprak dağılımındaki dengesizliğe bağlı olarak gelir dağılımında da dengesizlik bulunmaktadır. Tablo 22'de görüldüğü üzere, aile dilimleri arasında ilk % 20'nin gelir dağılımından aldığı pay, 1963 yılına göre 1995 yılında daha da kötüleşmiştir. Nitekim bu kesimin geliri 1963 yılında bütün gelirlerin % 7'sini oluştururken, 1995 yılında 5.21'e gerilemiştir. Buna karşılık son % 20'likte yer alanların geliri % 46,5'tan, %47,82'ye çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki, ilk % 20'nin aleyhine, son % 20'nin lehine gelir dağılımında bir bozulma olmuştur.

Tablo–22. 1963 ve 1995 Tarımsal Gelir Dağılımının Karşılaştırması (%)

Beştebir Aile Dilimleri	İşlenen Toprak(1963)	Gelir (1963)	Gelir (1995)
İlk % 20	1,5	7,0	5,2
Alt Orta	5,0	10,3	10,1
Orta	11,5	14,1	15,0
Üst Orta	20,5	22,2	21,9
Üst % 20	61,5	46,4	47,8

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Gelir Dağılımı Araştırması 1963, Ankara 1966 ve 1995 İstatistik Yıllığı

¹⁶²Doğanay, a.g.e., s.18.

Tablo–23. Kırsal Kesimde Hanehalkının Elde Ettiği Gelir Türleri (2005)

Gelir Türü	%
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	42,5
Madencilik ve Taşocakçılığı	1,3
İmalat Sanayi	10,2
Elektrik, Gaz ve Su	0,7
İnşaat ve Bayındırlık İşleri	4,8
Toptan ve Perakende Ticaret	13,2
Lokanta ve Oteller	2,8
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	6,8
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	2,6
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	1,0
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	6,7
Eğitim Hizmetleri	4,0
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	1,2
Diğer Toplumsal, sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	2,2

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3063, Mayıs 2007, s.341.

2.3. Kırsal Alanda Kadın

Kırsal kesimde çoğunlukla geçerli olan örf ve adetler gereğince cinsiyete bağlı iş planlamalarında, erkekler öne çıkmakta kadının yeri ev kadını olarak eş ve analıkla tanımlanmaktadır. Bu nedenle kırsaldaki kadınlar, şehirlerde yaşayan kadınlara göre sosyo-ekonomik statü ve özgüven yönünden azalan yönde büyük farklılık göstermektedir.

Yöreden yöreye değişmekle birlikte, kırsal kesimde göze çarpan bir diğer husus bu alanlarda yaşayan kadınların eğitim ve öğrenim seviyelerinin düşüklüğüdür. 1990 yılı nüfus sayımına göre Türkiye’de okuma yazma bilmeyen toplam 9.587.981 kişiden 2.779.172’si erkek, 6.808.809’u ise kadındır. Aynı sayıma göre kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 28,02 iken erkeklerde % 11,19 olmaktadır. 2000 nüfus sayımına göre ise, Türkiye’de okuma yazma bilmeyen toplam 7.589.657 kişiden 1.857.132’si erkek, 5.732.525’i ise kadındır. Aynı sayıma göre kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 19,36 iken erkeklerde % 6,14 olmaktadır. Kırsal kesimlerde bu oran daha da yükselmektedir. Yine, kadınların eğitime katılma oranları erkeklere göre düşük olmaktadır. Örneğin, lise ve dengi okul mezunu kadınlar, toplam kadın nüfusu içinde % 5,23’ü oluştururken, bu oran erkeklerde % 8,15 olmaktadır.

Kırsal kesimde kadınlar faaliyetleri ile büyük oranda tarım sektörü içerisinde yer almakta, bu kesimin yaklaşık % 90’ında ücretsiz aile işgücü olarak görev üstlenmektedirler.¹⁶³ Kırsal kesimde karşılaştırmalı olarak ortaya konulması halinde, kadınların tarımsal faaliyetlere erkeklere oranla daha fazla katıldıkları görülmektedir. 15 yaş ve üzeri aktif nüfusta erkeklerin tarım-orman-balıkçılık sektörüne katılımları % 36,30 iken, kadınların işgücüne katılımları % 81,25’i bulmaktadır.¹⁶⁴ Bu konuda en geçerli

¹⁶³Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.24.

¹⁶⁴Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.24.

genelleme, el emeğine dayalı yoğun emek gerektiren işlerin kadınlar tarafından yapıldığı, erkeklerin ise teknoloji düzeyi yüksek işleri üstlendikleri şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin besin maddeleri üretiminin en az yarısından fazlası kırsal alan kadınları tarafından üretilmektedir.¹⁶⁵ Kırsal alanda yaşayan kadınlar üretime önemli ölçüde katılarak ekonomiye katkıda bulunmalarına rağmen, onların bu rolleri yeterince değerlendirilmemekte, ücretsiz aile işçisi niteliğinde olan kadın emeği, resmi istihdam kayıtlarında ve ekonomik hesaplamalarda dikkate alınmamaktadır. Diğer taraftan kırsalda yaşayan kadınlar kendi hak, hukuk ve menfaatlerini takip edememekte ve yasaların kendilerine tanıdıkları hakları da bilmemektedirler.

Bütün bu nedenlerle; kırsal yayım hizmetlerinin ana hedefi olması gereken kadınlar, bu hizmetlerden; gerek örf ve adetler, gerek düşük eğitim seviyesi ve gerekse yayım hizmeti yürütecek kadın personel azlığı sebebiyle yeterince yararlanamamaktadırlar. Bu durum, kırsal yapı ve üretim içinde halen çok önemli görevleri fiilen yüklenme durumunda kalan kadınların yetersiz bulunan sosyal ve ekonomik konulardaki eğitimleri kadar modern kırsal üretim tekniği ve teknolojileri konusunda eğitimlerinin daha ciddi proje ve programlarla ele alınmasını gerektirmektedir. Bu programlar da sadece üretimsel konular değil, aile yaşamı için gerekli sağlık, çocuk bakımı, beslenme, doğurganlık oranının düşürülmesi ve aile planlanması, sağlıklı çevre korunması, sosyal hak ve statüler gibi önemli bilgiler de verilmelidir.¹⁶⁶

Kırsal alanda oldukça düşük olan sosyal güvence, konu kadının sosyal güvenliği olunca daha da düşük düzeylerde kalmaktadır. Kırsala yönelik üretimdeki toplam sigortalı sayısı içerisinde kadın oranı % 2'nin de altındadır. Kırsal alandaki en önemli sektör olan tarım sektöründe, çalışan her 1000 kadından sadece 4'ü sosyal güvenlik kapsamında yer almaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁵Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.24.

¹⁶⁶Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.25.

¹⁶⁷Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.25.

3. KIRSAL ALANDA KÜLTÜREL YAPI

3.1. Eğitim

Kalkınmakta olan ülkelerin tipik bir özelliği, eğitim konusunda oldukça fazla sorunlarının olmasıdır. Bu tip ülkelerde okur-yazar oranı ve eğitimli insan gelişmiş ülkelere oranla oldukça düşüktür. Diğer yandan bu ülkelerde hem eğitim kadroları ve araçları yetersiz, hem de bunu sağlayacak olan maddi olanakları sınırlıdır. Hiç kuşku yok ki, eğitime yapılan yatırımlar tıpkı fabrika gibi verimi uzun dönemde ortaya çıkan bir yatırımdır.

Eğitim, kalkınmakta olan ülkeler için başlıca iki bakımından önemlidir.¹⁶⁸

1. Kalkınmakta olan ülkelerde sermaye yetersiz olduğu için, sermayenin daha verimli bir şekilde kullanılması gerekir. Üretim gücünün en etkili şekilde kullanılabilmesi bu ülkeler için önem taşır. Bu ise, teknik eğitime ve formasyona bağlıdır.

2. Her gün gelişen ve değişen teknolojiyi izleyebilmek ve uygulayabilmek için, eğitim kaçınılmazdır. Aksi halde, modem tekniğin iyi kullanılmaması ya da tanınmaması verim düşüklüğüne yol açar.

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri eğitim konusudur. Türkiye'de genel eğitimle ilgili, sık sık uygulamaların değişmesi, hala oturmamış bir eğitim politikasının göstergesidir. 1982 Anayasasının 42. maddesi ilköğretimin kız ve erkek bütün vatandaşlara zorunlu ve devlet okullarında parasız olacağını belirtmektedir. Ancak Anayasanın bu hükmü, Batı ülkelerinde 12 yıla varan zorunlu eğitim ile karşılaştırılınca, 8 yıllık zorunlu ilkokul eğitimi yetersiz kalmaktadır.

¹⁶⁸Özgüven, a.g.e., s.136.

Türkiye'nin eğitim sistemi içerisinde, 2001–2002 dönemi itibariyle, ilk, orta ve lise kademlerinde 16.090.785 öğrenciye, 58.873 okulda 578.805 öğretmen ile örgün ve yaygın eğitim hizmeti sağlanmaktadır. Kırsal alanda genel eğitim ilköğretim kademesinde yoğunlaşmakta olup orta öğretimin % 93'ü şehirlerde gerçekleştirilmektedir. Eğitim hizmeti sırasında kırsal alanlarda, kentsel alanlardan daha yüksek bir oranda, doğal ve sosyal koşulların getirdiği engellerle karşılaşmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁹Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.22.

Tablo–24. Türkiye’de Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Öğretim Kurumlarına Göre Dağılımı (2001–2002 Dönemi)

		Okul Öncesi Eğitim	İlk Öğretim	Orta Öğretim	Genel	Mesleki ve Teknik Okul	Toplam
Okul Sayısı	Toplam	10.554	34.993	8.065	2.637	3.428	51.812
	Şehir	7.361	9.908	5.483	2.276	3.187	22.730
	Köy	3.193	25.087	602	361	241	28.882
Öğretmen Sayısı	Toplam	14.520	375.511	138.785	72.600	85.176	528.816
	Şehir	12.579	256.272	131.482	68.092	63.300	400.333
	Köy	1.941	119.239	7.303	4.517	2.786	128.483
Öğrenci Sayısı	Toplam	256.392	10.310.844	2.312.271	1.420.376	821.825	12.879.507
	Şehir	216.825	7.500.373	2.212.858	1.427.845	784.813	9.929.656
	Köy	39.787	2.810.471	99.613	62.531	37.082	2.949.851

KAYNAK: Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu. (2003), **Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu**, Ankara, (Erişim) 21 Mart 2006, http://213.139.233.100/arayuz/6/icerik.asp?fl=sanal_kutuphane2/kırsal_kalkınma_raporu_9-07-2003.zip, s.23.

3.2. Ormanlar

Türkiye nüfusunun önemli bir bölümü (7,5 milyon kişi) orman içi veya kenarında yaşamakta ve orman ile etkileşim içerisinde bulunmaktadır.¹⁷⁰ Türkiye'deki ormanların hemen tamamı (%99) devlet mülkiyetinde olup devletçe yönetilmektedir. Diğer yandan, gerek 6831 sayılı Orman Kanunu ve gerekse diğer ilgili mevzuatlar şahısların, kurum ve kuruluşların ve tüzel kişiliklerin orman yetiştirmelerini ve orman sahibi olmalarını teşvik etmektedir.

Özel ağaçlandırmanın desteklenmesi kapsamında; vergi muafiyeti, düşük faizli veya faizsiz kredi, hibe yardım, ücretsiz fidan verilmesi, orman veya hazine arazisi tahsis edilmesi AB'nin kırsal kalkınma politikalarına uygunluk arz eden tedbirlerdir.¹⁷¹ Bu amaçlar için kullanılmak üzere, çok çeşitli kaynaklardan sağlanan gelirlerle bir Ağaçlandırma Fonu oluşturulmuştur.¹⁷² 2000 yılı itibariyle, 33.479 hektar orman arazisi, 7.428 hektar hazine arazisi ve 2.717 hektar özel arazi olmak üzere toplam 1363 adet proje ile yapılacak 43.625 hektar özel ağaçlandırma çalışması için teknik ve mali destek sağlanmıştır.¹⁷³ Kanunla sağlanan imtiyazlar, AB Kırsal Kalkınma Politikalarında yer alan; istihdam, kırsal sanayinin geliştirilmesi, ormanların korunması, kırsal alanlarda birlik ve kooperatifçiliğin teşvik edilmesi gibi tedbirlere uyum/paralellik sağlamaktadır.¹⁷⁴

2924 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmasının Desteklenmesi Hakkında Kanun, 2896 sayılı kanunla değişik 1744 sayılı kanunla düzenlenen Orman Köylüleri Kalkınma Fonu (1983), Orman Köylülerinin

¹⁷⁰Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷¹Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷²Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷³Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷⁴Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik (1986) ve benzeri yasal mevzuat ile sadece bu amaçla Orman Bakanlığı'nda kurulmuş olan Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün (ORKÖY) orman köylülerinin kalkınmalarının desteklenmesi amacıyla geliştirilmiş önemli düzenlemelerdir.

AB Kırsal Kalkınma Program ve Politikalarında benzeri uygulamaların yer almadığı ancak, Türkiye'deki kırsal yerleşimlerin yaklaşık yarısını oluşturan orman köylerinin (17.000 adet köy) kalkındırmalarının desteklenmesi ve ormana bağımlılığın azaltılması kapsamında ORKÖY uygulamalarıyla sağlanan destekler, Türkiye'deki kırsal kalkınma çalışmalarının önemli tedbirlerinden birini oluşturmaktadır.¹⁷⁵ ORKÖY tarafından Fon Uygulamalarıyla 1974–2000 yılları arasında 250 ünite (283.410 hane ve 422 adet kooperatif) yaklaşık 25 tür proje ile desteklenmiştir.¹⁷⁶

Ayrıca 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun ilgili maddeleri uyarınca orman kaynakları üzerindeki muhtemel baskı ve olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla orman içi veya bitişiğinde yaşayan köyler muhtelif sübvansiyonlarla desteklenmektedir.¹⁷⁷

4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu ile devlete ait kurum ve kuruluşların ülkenin ağaçlandırılmasına katkılarının ve sorumluluklarının şeklini ve esaslarını belirlerken, meslek kuruluşları, sendikalar, vakıflar birlikler ve diğer gönüllü kuruluşların kendilerine ait veya tahsis edilen sahalarda ağaçlandırma yapabileceklerini de hükme bağlamış bulunmaktadır. Ayrıca bu kanunda, köy tüzel kişiliklerinin her türlü arazilerde “köy ormanları” tesis etmek amacıyla ağaçlandırma yapabilecekleri, bu maksatla kendilerine orman arazisi tahsis edilebileceği de hükme bağlanmıştır. Hatta bu maksatla verilecek izinlerde köy tüzel kişiliklerine öncelik verileceği belirtilmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷⁶Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷⁷Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷⁸Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARI

1. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

1.1. Kırsal Kalkınma Politikalarının Kapsamı

Türkiye’de Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için itici güç olarak tarım sektörü belirlenmiş ve kırsal alanların kalkındırılması faaliyetleri başlatılmıştır. Ancak sistematik bir strateji ortaya konulamamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı da kırsal alanlarda yaşayanları dolaylı da olsa, oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Köy Kanunu’nun çıkarılması ve daha sonraki süreçte yapılan Birinci İktisat Kongresi ve Birinci Köy Kongresi ile kırsal kesimin kalkındırılması için değişik görüşler ortaya atılmış, bunlara bağlı olarak aşar vergisinin kaldırılması, İskân Kanunu’nun çıkarılarak topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasının amaçlanması ve kırsal kesimde eğitimin sağlanabilmesi için Köy Enstitüleri’nin kurulması, nispeten başarılı sonuçlar vermiş ve planlı döneme kadar kırsal kalkınma yolunda önemli adımlar atılmasını sağlamıştır.¹⁷⁹

Planlı döneme geçilmesi ile birlikte ise, önce kırsal alanda yaşayan insanların gönüllü işbirliği içerisinde örgütlenmelerini ve merkezi idare ile ortaklaşa çalışmalarını sağlayarak kırsal kalkınmayı hedefleyen toplum kalkınması çalışmaları yürütülmüştür. Daha sonraki dönemlerde ise kırsal kalkınma çok yönlü kırsal alan planlamaları ve kırsal kalkınma projeleri ile sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁸⁰

Halen Türkiye’de ana hatlarıyla belirlenmiş sistematik bir kırsal kalkınma politikası bulunmamaktadır. Bu bakımdan ülkenin mevcut durumu ve öncelikleri dikkate alınarak, AB Kırsal Kalkınma Politikaları’na paralel

¹⁷⁹TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s.8.

¹⁸⁰TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s.22.

olarak işleyebilecek bir kırsal kalkınma politikasının oluşturulması gerekmektedir.¹⁸¹

Bu kapsamda Avrupa Birliği ile uyum süreci içerisinde, Birlik ile aday ülke arasındaki ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasına yönelik olarak tüm aday ülkelerin hazırlamak zorunda oldukları ve bu alandaki Birlik mali yardımları için stratejik bir belge olma özelliğini taşıyan Ön Ulusal Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı koordinatörlüğünde hazırlanmıştır. Planın amacı, 2004–2006 yılları arasında Türkiye'nin AB ile ekonomik, sosyal ve mekansal boyutlar itibarıyla uyum sağlamasına yönelik olarak tarımsal verimliliğin artırılması, girişimciliğin özendirilmesi, rekabet gücünün, insan kaynaklarının ve istihdam yaratma kapasitesinin geliştirilmesi, altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi, giderek bilgiye dayalı bir ekonomi oluşturulması, çevre duyarlılığının yükseltilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılmasıdır.¹⁸² Bu amaçlara ulaşmak için planın bölgesel gelişme ve kırsal kalkınma ile ilgili hedefleri olarak azgelişmiş bölgelerin rekabet edebilirliklerinin yükseltilmesi ve geri kalmış bölgelerde işsizliğin azaltılması, bu amaçla tarım dışı gelir kaynaklarının geliştirilmesi ve tarımsal üretimde verimliliğin artırılması belirlenmiştir. Hedeflere ulaşılabilmesi için ise; KOBİ'lerin desteklenmesi ve güçlendirilmesi, küçük ölçekli altyapı inşaatlarının desteklenmesi, yerel inisiyatiflerin geliştirilmesi ve kurumsal kapasitenin oluşturulması öngörülmektedir.¹⁸³

¹⁸¹Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://www.tarim.gov.tr/arayuz/6/icerik.asp?efl=girisulusal_program.htm, (Erişim) 23 Şubat 2006.

¹⁸²Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004–2006)**, (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/oukp.pdf>, 21 Mart 2006, s. 35.

¹⁸³Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp/tanitim.ppt>, 11 Mart 2006.

1.2. Kırsal Kalkınma Mevzuatı

Türkiye’de kırsal planlamanın gerçekleştirilebilmesi için günümüze kadar pek çok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerden en eskisi 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu’dur. Bu kanun, köylerin kalkındırılması için geleceğe yönelik köy yerleşim planlarının yapılmasına katkıda bulunmaktadır.

Yine tarımsal kamu yönetiminin gerçekleştirilebilmesi için 1924 yılında Tarım Bakanlığı kurulmuş, 1928 yılında Tarım ve Ticaret Bakanlıkları birleştirilerek, 1931 yılında tekrar ayrı bakanlıklar haline dönüştürülmüştür. 1937 yılında Tarım Bakanlığı Görev ve Teşkilat Yasası çıkarılmıştır.¹⁸⁴

Kırsal kesimde yaşayan topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasını sağlamak amacıyla 15 Haziran 1945 tarihinde 4753 sayılı Çiftçileri Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla bir yandan büyük toprak sahiplerinin ve köy ağalarının siyasal gücünü kırmak, bir yandan da toprak mülkiyetini tarımsal üretimi ve verimliliği arttıracak şekilde yeniden düzenlemek, aynı zamanda da çeşitli nedenlerle kullanılmayan arazilerin değerlendirilmesi amacıyla çıkarılmıştır.¹⁸⁵ Daha önce Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü Toprak Tevzi Komisyonları tarafından yürütülen toprak dağıtımı çalışmaları 6 Temmuz 1945 tarih ve 4784 sayılı kanunla Tarım Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Toprak İşleri Umum Müdürlüğü’ne devredilmiştir.

1950 yılında ise İskân İşleri Umum Müdürlüğü ve Toprak İşleri Umum Müdürlüğü 5613 sayılı kanunla birleştirilerek, Tarım Bakanlığı’na bağlı Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü haline getirilmiştir. Bu Genel Müdürlüğün görevleri arasında yerleşim yerinin elverişsizliği nedeni ile yerinde kalkındırılması mümkün olmayan, yol su elektrik gibi altyapı

¹⁸⁴TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın Yeniden Yapılandırılması”, **Haber Bülteni**, 2004, Sayı: 73–74, s. 30

¹⁸⁵Serkan Gürlük, “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma”, **UÜ İİBF Dergisi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Cilt: 19, Sayı: 4, 2001, s.14.

hizmetlerinin pahalıya mal olacağı tespit edilen köyleri daha elverişli yerlere nakletmek, mahalle, mezra gibi dağınık yerleşim birimlerini yeni bir yerleşim biriminde toplamak, köylerin kalkındırılmasını sağlamak amacıyla köy içi altyapı ve sosyal tesisleri, ayrıca ekonomik tesisleri gerçekleştirmek, köylülerin konut ve tarımsal tesis gereksinimlerini karşılamak için krediler ve teknik yardımlar temin etmek ve gerektiğinde köylülere arsa vermek, deprem riski yüksek olan yörelerde binaların ve tesislerin depreme karşı dayanıklı hale getirmek için çalışmalarda bulunmak ve serbest göçmen işlerini yürüterek, iskânlı göçmen kabul etmek sıralanabilir.¹⁸⁶

3203 sayılı yasa ile 1952 yılında Tarım Bakanlığı bünyesinde kurulan Sulama ve Kurutma İşleri Şubesi, 27 Şubat 1960 tarihinde 7457 sayılı yasa ile Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Umum Müdürlüğü adını almış ve bir genel müdürlük haline gelmiştir. Bu yasa ile TOPRAKSU rumuzunun kullanılması da kabul edilmiş olup, daha sonra TOPRAKSU Genel Müdürlüğü 1964 yılında Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında toprak ve su kaynakları ile ilgili araştırmalar yapmak, toprak etütlerinde standartları tespit etmek, toprak haritaları yapmak, toprak sınıflarını tayin etmek, toprak tahlillerini yapmak, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik kooperatifleri desteklemek ve bu konuda kredilerin temini ve projelerin uygulanmasını sağlamak, erozyonla mücadele etmek, arazi toplulaştırması, tarla içi tesviye, drenaj ve yolların yapılması, toprakların ıslah edilmesi, sulama göletlerinin yapılması, yeraltı ve debisi 500 lt./sn.ye kadar olan küçük yerüstü sularından sulama tesisleri kurmak sayılabilir.¹⁸⁷

Türkiye'de planlı kalkınma döneminin başlaması ile birlikte kırsal alandaki gelişmişlik farklılıklarının tek elden giderilebilmesi ve özellikle kırsal kesimde eksikliği bulunan yol, içme suyu, elektrik gibi önemli altyapı yatırımlarını bu planlar dâhilinde gerçekleştirecek bir kuruluşa gereksinim duyulmuştur. Bu amaçla öncelikle 4951 sayılı kanuna bağlı olarak Köy İşleri

¹⁸⁶Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Erişim), <http://www.khgm.gov.tr/kutuphane/toprakiskan1.htm>, 14 Mart 2006.

¹⁸⁷Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Erişim), <http://www.khgm.gov.tr/kutuphane/toprakiskan1.htm>, 14 Mart 2006.

Bakanlığı kurulmuş; daha sonra Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü'nden Köy İçme Sulama Dairesi Başkanlığı, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü'nden Köy yolları Dairesi Başkanlığı ve Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü'nden Köy Elektrifikasyonu Birimi Köy işleri Bakanlığı bünyesine alınmıştır. 1 Temmuz 1965 tarihinde ise 6611 sayılı Bakanlık Onayı ile Yol Su Elektrik (YSE) Genel Müdürlüğü kurularak, tüm işlemlerin tek bir genel müdürlük tarafından yürütülmesi sağlanmıştır. YSE Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında devlet ve il yolları dışında kalan köy yollarını, köy içi yollarını ve köprülerini inşa etmek, bu yolların bakımını ve onarımını yaparak, devlet ve il yolları ile bağlantılarını sağlamak, nüfusu 3000 ve daha düşük olan yerleşim birimlerine içme suyu götürerek, çevre sağlığı ile ilgili düzenlemeleri yapmak, yol, su ve elektrik hizmetlerinin envanterini çıkarmak sayılabilir.¹⁸⁸

1974 yılında Tarım Bakanlığı'nın adı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değiştirilmiş, 1981 yılında Orman Bakanlığı'nı da bünyesine alarak Tarım ve Orman Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. 1983 yılında Köy işleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nın da katılması ile adı Tarım Orman ve Köy işleri Bakanlığı olarak değiştirilmiş ve 1985 yılında yasası çıkarılmıştır.

Kırsal kalkınma amacıyla çıkarılan bir diğer kanun ise, 1983 yılında kabul edilen 2924 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun'dur. Bu kanunun amacı ise özellikle orman içi ve orman kenarı köylülerinin desteklenmesi, bu köylerdeki yapısal sorunlarının çözülmesi, tarım ve hayvancılık dışında el sanatları gibi farklı üretim dallarında eğitim çalışmaları yapılarak istihdamın artırılması ve bu sayede ormanların da korunmasını ve geliştirilmesini sağlamaktır.

1984 yılında 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun ile, topraksız veya az topraklı köylülerin yeterli işletme büyüklüğü sağlanacak şekilde topraklandırılması, toprakların verimli bir şekilde işletilmesi, tarımda verimliliğin ve istihdamın artırılması, çiftçilerin desteklenmesi ve eğitim

¹⁸⁸Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.khgm.gov.tr/kutuphane/yse1.htm>, 19 Mart 2006.

seviyelerinin yükseltilmesi, arazilerin toplulaştırılması, yerleşim yerlerinin düzenlenerek, gerektiğinde yeni yerleşim yerlerinin açılması gibi kırsal alanların yapısal sorunlarının çözülmesi amaçlanmıştır.

1985 yılında çıkarılan 3155 sayılı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile ise; bir Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün kurulması sağlanmış ve bu sayede 3083 sayılı kanunda yer alan amaçlara ek olarak toprağın erozyonla kaybedilmesinin önüne geçilmesi, tarım arazilerinin parçalanmasının engellenmesi, tarımda teknoloji kullanımının artırılması ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

Aynı yıl Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı içerisinde bir reorganizasyon gerçekleştirilmiş, Bakanlığın Ziraat İşleri, Zirai Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri ve Su Ürünleri Genel Müdürlükleri kapatılmıştır.¹⁸⁹

1985 yılında çıkarılan diğer bir kanun da, 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'dur. Bu kanun ile Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı bünyesindeki eski YSE Genel Müdürlüğü, TOPRAKSU Genel Müdürlüğü ve Toprak İskân Genel Müdürlüğü birleştirilerek, bu kuruluşların görevlerini üstlenecek olan tüzel kişiliği haiz ve katma bütçeli bir Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulması sağlanmıştır. Bu kanun ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün asli görevleri ise; kırsal alandaki devlet ve il yolları dışında kalan tüm yol, altyapı ve üstyapı hizmetlerinin, ayrıca araştırma ve proje hizmetlerinin yapılmasını, bakımını ve onarımını sağlamak; tarımı desteklemek, tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak, arazi toplulaştırma faaliyetlerine katılmak, kırsal alandaki yapılaşmaları depreme dayanıklı hale getirmek, serbest göçmen işlerini yürüterek, iskânlı göçmen kabul etmek ve Hazine arazileri ile ilgili çeşitli işlemleri yapmak olarak belirlenmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca aynı kanunla Orman Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında

¹⁸⁹TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, **a.g.e.**, s.30.

¹⁹⁰Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.khgm.gov.tr/gorevleri.htm>, 20 Mart 2006.

bulunan orman içi ve orman yollarını yapma işi de Köy Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.¹⁹¹

Daha sonraları Başbakanlığa bağlanan Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 1991 yılında ayrı bir Orman Bakanlığı kurulması ile yeniden yapılandırılarak, halen ürürükte bulunan 7 Ağustos 1991 tarih ve 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yayımlanmıştır.¹⁹²

2005 yılında, 13 Ocak 2005 tarih ve 5286 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılarak, görevleri İstanbul ve Kocaeli İllerinde Büyükşehir Belediyelerine, diğer illerde ise İl Özel İdarelerine devredilmiştir.

Türkiye'de kırsal kalkınma amacıyla çıkarılan bu kanunlara ek olarak, bazı yerel yönetimlerin gerçekleştirdikleri projelere özel mevzuatlar da bulunmaktadır. Ayrıca 3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca çıkarılan Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Planı Bulunmayan Alanlara Uygulanacak İmar Yönetmeliği kapsamında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı; kırsal alanlarda, belediye ve köy sınırları içinde ve dışında planı bulunmayan yerleşim yerlerinden ve bu yerleşim yerlerinin dışında kalan alanlardaki imar uygulamalarından sorumlu bulunmaktadır.¹⁹³

Ancak, çıkarılan tüm kanunlar ve yapılan Çevre Düzeni Planları, bu planların ortaya çıkarılması ve uygulanmasında yetki karmaşasının önüne geçilememesi, planlama çerçevesinin eksikliği ve sektörel bulgularla karar verme zorunluluğu bu planların uygulanmasında başarısızlıkla karşılaşılmasına neden olmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹¹Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.khgm.gov.tr/kutuphane/khgmtarihce1.htm>, 20 Mart 2006.

¹⁹²Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.29.

¹⁹³Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.29.

¹⁹⁴Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.29.

1.3. Kırsal Kalkınma Politikalarının Araçları

Türkiye’de kırsal kalkınmaya yönelik ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermeye üç temel araç bulunmaktadır. Bunlar; kamu sektörüne ve özel sektöre yönelik teşvikler, çiftçi desteklemeleri ile bölgesel ve kırsal kalkınma uygulamalarıdır.

1.3.1. Kamu Sektörüne ve Özel Sektöre Yönelik Teşvikler

Bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla, Türkiye’de kamunun ve özel sektörün yatırımlarına devlet tarafından verilecek teşviklerin daha etkin olmasını sağlamak amacıyla gelişmiş, kalkınmada öncelikli ve normal bölgeler olmak üzere üç ayrı bölge grubu belirlenmiştir.

İstanbul ve Kocaeli İl sınırları içindeki alan ile Ankara, İzmir, Bursa, Adana ve Antalya Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde kalan alanlar gelişmiş bölge olarak kabul edilmektedir.

Bakanlar Kurulu tarafından yörelerin nüfus, eğitim, sağlık, sanayileşme ve madencilik, ticaret ve finansal gelişmeler, tarımsal gelişme ve mekanizasyon, haberleşme ve ulaştırma, sosyal ve kültürel gelişme gibi kriterler dikkate alınarak 49 il ve 2 ilçe kalkınmakta öncelikli yöreler kapsamına alınmıştır. Bu iller Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri), Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat ve Zonguldak’tır.¹⁹⁵

Gelişmiş ve kalkınmada öncelikli yöreler dışında kalan yerler ise normal bölgeler olarak nitelendirilmektedir.

¹⁹⁵(Erişim) <http://www.turkab.net/up/abup4087.htm>, 25 Mart 2006.

Türkiye’de genel olarak yapılan teşvik ve destekleme uygulamalarının yanında, özellikle kamu yatırımları ve özel sektöre verilecek teşvikler bakımından kalkınmada öncelikli yörelere yapılacak yatırımlara ve uygulamalara ayrıcalık ve öncelik verilmektedir. Özellikle istihdam yaratacak ve gelir dağılımını düzenleyecek yatırımlara yönelik özel sektör ve kamu yatırımları arazi verilmesi, yap-işlet-devret modeli, vergi indirimleri, girdi temini, muafiyetler gibi çok değişik şekillerde desteklenmektedir.

Söz konusu yatırımlar genel olarak kalkınmada öncelikli yörelerin il ve ilçe merkezlerinde uygulanmakta olup, çok az kısmı kırsal kesimde gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan kırsal alanlarda temel ekonomik faaliyet olan tarım sektörüne yönelik desteklemeler kırsal kalkınma kavramı içerisinde ayrı bir önem taşımaktadır.

1.3.2. Çiftçilere Yönelik Destekleme Uygulamaları

Türkiye’de uzun yıllardan beri en yaygın olarak kullanılan çiftçi destekleme aracı, pazar fiyatı desteklemeleri olmuştur. Bu yöntemle hükümetler, hangi ürünlerde, hangi fiyattan alım yapılacağını belirlemekte ve ilgili kuruluşu görevlendirmekte idiler. İlk pazar fiyatı desteği uygulaması 1932 yılında T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla buğday alımı yapılması şeklinde başlamış, 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi’nin kurulması ile bu görev TMO’ne devredilmiştir. Daha sonraki dönemlerde TŞFAŞ, ÇAY-KUR, TEKEK ve çeşitli kooperatifler devlet destekleme alımlarında görev almışlardır.¹⁹⁶

1960 yılında buğday, arpa, çavdar, tütün, çay ve şeker pancarı destekleme kapsamına alınmış; 1970 yılından sonra alımı yapılan ürünler buğday, arpa, çavdar, yulaf, pamuk, tütün, yaş çay yaprağı, şeker pancarı, soya, ayçiçeği, fındık, antepfıstığı, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm,

¹⁹⁶TKB Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler Komisyonu, “II. Tarım Şurası Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler Komisyonu Çalışma Belgesi”, (Erişim) <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/II.Komisyon.pdf>, 5 Mart 2006, s.53.

çekirdekli kuru üzüm, zeytin, haşhaş, gül çiçeği, yer fıstığı, kolza, zeytinyağı, tiftik, yapağı ve yaş ipek kozası olmak üzere 24'e çıkarılmıştır. 24 Ocak kararları ile ürün sayısında tekrar azalma gözlenmiş ve 1990 yılında desteklenen ürünler buğday, arpa, çavdar, mısır, çeltik, yulaf, tütün, şekerpancarı, haşhaş ve nohut olmak üzere 10'a düşürülmüştür. Bu sayı 1991 yılında 24'e, 1992 yılında 26'ya yükseltilmiş, 5 Nisan 1994 kararları ile birlikte kapsama alınan ürünler buğday, arpa, çavdar, mısır, çeltik, yulaf, tütün, şekerpancarı ve haşhaş olmak üzere 9'a düşürülmüş ve 2000 yılına kadar önemli bir değişiklik olmamıştır.¹⁹⁷

Pazar fiyatı destekleri yanında 2000 yılına kadar çiftçilere gübre, tohum, su, tarımsal mücadele ilaçları, tarımsal krediler gibi girdi desteklemeleri de yapılmıştır.¹⁹⁸

2000 yılından itibaren tarımda yapısal reform çalışmaları yeniden başlamış, ekonomik istikrarın sağlanması, bütçe yükünün azaltılması, tarım sektöründe büyümenin ve Avrupa Birliği'ne uyumun sağlanması için tarım sektöründe de yeniden yapılanmaya gidilmiştir.

Türkiye'de bitkisel ve hayvansal üretimi arttırmak ve bu şekilde çiftçilerin gelirlerinin yükseltilmesini sağlamak amacıyla 2000 yılında başlatılan tarımsal reform çalışmalarının bir parçası olarak üreticilere doğrudan ve üretime bağlı destekleme ve prim uygulamaları yapılmaktadır.¹⁹⁹ Çiftçilere verilen destekleme ve primler Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TÜGEM) tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tarımda yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARİP) hazırlanarak, mevcut destekleme politikaları

¹⁹⁷Gökhan Günaydın, "Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü", **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Ankara, Kozan Ofset, 2003, Sayı: 66-67, s. 17.

¹⁹⁸TKB Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler Komisyonu, **a.g.e.**, s.53.

¹⁹⁹TKB Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve Avrupa Birliğine Uyum Komisyonu, "II. Tarım Şurası Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliğine Uyum Komisyonu Çalışma Belgesi", (Erişim) <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/XI.Komisyon.pdf>, 5 Mart 2006, s. 15.

kaldırılmış ve çiftçilere doğrudan gelir desteği uygulanmaya başlanmıştır.²⁰⁰ Projenin amaçları olarak, mevcut destekleme politikalarının ortadan kaldırılarak, çiftçilere doğrudan gelir desteklemesi yapılması yöntemine geçmek; reform süreci içerisinde girdi desteği ve sübvansiyonlu kredi desteğinin kaldırılarak, KİT'lerin küçültülmesi veya özelleştirilmesinin sağlanması; Alternatif Ürün Projesi ile arz fazlalığı olan tütün ve fındık üreticilerinin faaliyet alanlarının, arz açığı olan ürünlere kaydırılmasını sağlamak sayılabilir.²⁰¹

Tarım Reformu Uygulama Projesi, tarım sektöründe uygulanması planlanan kapsamlı reformun ilk ayağına destek sağlanması için tasarlanmıştır. Projenin kaynakları büyük oranda transfer niteliğinde olup, uygulanacak projeler sonucu tarım sektörüne aktarılacak kaynaklardaki azalmanın telafi edilmesi hedeflenmiştir. Projenin uygulanması için 12 Temmuz 2001 tarihinde Dünya Bankası'ndan 600 milyon dolar kredi temin edilmiştir.⁸⁰

Proje dört aşamalı olup, ilk aşamada çiftçilere daha önce sağlanan sübvansiyonların, kredi ve fiyat desteklerinin kaldırılmasının kısa süreli olumsuz etkilerinin giderilebilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle doğrudan gelir desteği ödemelerinden yararlanacak çiftçilerin belirlenmesi ve ödemelerin belirli bir plan dâhilinde yapılması; bunun için ülke çapında bir çiftçi kayıt sisteminin kurulması; bu sistemi desteklemek için tapu kayıtlarının bilgisayar ortamına aktarılması konularında teknik yardım, eğitim, yazılım ve donanım sağlanmıştır.

İkinci aşamada, çiftçilerin üretim fazlası olan ürünlerden, alternatif ürünlere yönelmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Alternatif Ürün Projesi hazırlanarak, yüksek sübvansiyon uygulanan fındık ve tütün gibi üretim fazlası olan ürünlerden, daha sürdürülebilir nitelikteki ürünlere geçişin sağlanmasına, geçiş dönemindeki çiftçilerin maliyetlerinin bir sefere

²⁰⁰ Baki Remzi Suiçmez, "IMF ve Dünya Bankası Anlaşmaları: Tarım Reformu!", **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu-Bildiriler**, Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 158.

²⁰¹ Gülay Subaşı, "Alternatif Ürün Projesi Üzerinde Bazı Değerlendirmeler", **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Ankara, Kozan Ofset, Sayı: 34-35, s. 24.

mahsus karşılanmasına, fındık ağaçlarının sökülerek, alternatif ürünler için girdi sağlanmasına ve geçiş dönemlerinde tarlaların hazırlanmasına yönelik çiftçilere hibe ödemeleri yapılmıştır.

Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin ikinci aşaması kapsamında ve kalkınma planları çerçevesinde 2004 yılı itibariyle bir dizi kırsal kalkınma projesi uygulamaya konulmuştur. Bunlar;

- Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı,
- Arazi Toplulaştırması,
- Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Güçlendirilmesi Projeleridir.

Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı kapsamında özel ve kamu sektörüne yönelik olarak, kırsal kesimde gerçekleştirilecek yatırımlara belirli oranlarda hibe desteği verilmektedir. Program 2005 yılında 16 ilde (Adıyaman, Ardahan, Artvin, Batman, Bolu, Burdur, Çanakkale, Denizli, Gümüşhane, Hatay, Karaman, Konya, Malatya, Niğde, Rize ve Tokat) pilot olarak uygulanmaya başlanmıştır. 2006 yılında Programa tüm iller dahil edilmiştir. Program, Merkez Yürütme Birimi koordinatörlüğünde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü ile birlikte yürütülmektedir.

Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı ile kırsal alanda sosyo-ekonomik yapının iyileştirilmesi, altyapının geliştirilmesi, tarımsal üretimin sürdürülebilirlik esası doğrultusunda artırılması, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, alternatif gelir kaynakları yaratılması, kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliğinin artırılması, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve girişimcilik kapasitesinin yaratılması hedeflenmektedir. Program kapsamında çiftçiler, şirketler, vakıflar, kooperatif ve birlikler tarafından tarımsal sanayinin geliştirilmesi, katılımcılığın sağlanması, yerel kapasitenin ve örgütlenmenin güçlendirilmesi, istihdam yaratılması, üretici gelirlerinin artırılması ve çeşitlendirilmesi, kadın ve genç nüfusun eğitim düzeyinin yükseltilmesi ile girişimciliğin teşvik edilmesi yönünde hazırlanan projeler desteklenmektedir.

Türkiye'de tarım arazilerinin çok parçalı olması, tarımsal üretimin verimsiz gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Tarım Reformu Uygulama

Projesi'nin Arazi Toplulaştırması Alt Bileşeni, bu sorunların ortadan kaldırılması amacıyla pilot olarak seçilen Samsun İli Bafra Ovası, Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi ve Köyleri, Kayseri İli Yahyalı, Kocahacılı ve Yerköy Kasabaları, Karaman İli Sudurağı Kasabası ve Aydın İli Koçarlı ve Söke İlçeleri'nde uygulanmaya başlanmıştır. Projenin amaçları, tarımsal üretimin daha az sayıda ve büyük tarım arazilerinde verimli olarak yapılmasını sağlamak, tarımsal üretimi arttırmak, tarımsal üretim için düzeltilmiş parseller oluşturmak, yeniden düzenlenmiş parseller içerisinde yeni tarla içi yollar yapmaktır. Proje Merkez Yürütme Birimi koordinatörlüğünde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, İl Özel İdareleri ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır.

Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Güçlendirilmesi Projesi (IRFO), Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin bir alt bileşeni olarak özellikle Alternatif Ürün Projesi'ne katılan çiftçilere teknik yardım ve eğitim sağlamak üzere uygulamaya konulmuştur. Projenin diğer amacı ise, tarımsal kooperatifler, çiftçi birlikleri, hayvancılık birlikleri, su birlikleri gibi örgütlenmelerle işbirliği yaparak, bağımsız ve verimli çiftçi örgütlenmelerinin gelişimini desteklemektir.

Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin üçüncü aşamasında Tarım Satış Kooperatifleri'nin ve Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin yeniden yapılandırılması, kendi üyelerinin sahipliğinde, üyelerine hizmet veren özerk bir yapıya kavuşturulması, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında devletin rolünün azaltılması hedeflenmiştir.

Dördüncü aşamada ise eğitim de dâhil olmak üzere, hizmetlerin finansmanı yoluyla ülke çapında kamuoyu bilgilendirme kampanyası yürütülmesi, tarım sigortalarının geliştirilmesi, programla ilgili teknik destek ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, bu şekilde de proje izleme ve değerlendirme çalışmalarının sürdürülmesi planlanmıştır.

Bununla beraber kalite ve verimliliğin artırılması için çiftçilere farklı ödeme sistemlerinin geliştirilmesi, şeker pancarı ve hububatta devlet alımlarının sürdürülmesi, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ziraat Bankası aracılığıyla yapılan tarımsal kredilerde yüzde 30 ile yüzde 60 arasında

indirim sağlanması ve kredi sürelerinin uzatılması, ayrıca hayvancılık sektörünün güçlendirilmesi için özel hayvancılık desteklemelerinin uygulanması gündeme gelmiştir.

Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin başarılı olması durumunda tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu kapsamlı reform çalışmalarının hayata geçirilmesi için gerekli ortamın yaratılması ve çalışmalara uluslararası kaynak sağlanması hedeflenmiştir.

Bu kapsamda çiftçilere bitkisel üretimle ilişkili olarak doğrudan gelir desteği yapılmakta, üretilen ürünlerden ise kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, dane mısır ve zeytinyağına prim uygulamaları yapılmaktadır. Hayvansal üretim için ise damızlık belgeli gebe düve alımında, suni tohumlama sonucunda doğmuş buzağı alımında, suni tohumlama uygulamalarında, sabit süt sağım üniteleri ile soğutma tankı alımında desteklemeler yapılmaktadır. Bunların dışında süt teşvik primi, arıcılık teşvikleri, aşılama uygulamaları, hayvan kayıt sistemine katılım, hayvan gen kaynakları, su ürünleri ve yem bitkileri yetiştiriciliği, tarımsal elektrik kullanımı desteklemeleri olmak üzere toplam 36 kriterde destekleme yapılmaktadır. Bunlar dışında Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında köylerde yaşayan yoksul çiftçilere hayvan dağıtılmaktadır.²⁰²

Bunlara ek olarak 2002, 2003 ve 2004 yıllarında çiftçi kayıt sistemine dâhil olan çiftçilere mazot primi ve 2003 yılı şekerpancarı üretimi kotasının daraltılmasıyla oluşan alanlara alternatif olarak mısır, ayçiçeği, soya fasulyesi veya yem bitkisi ekimi yapan çiftçilere de bir defaya mahsus olmak üzere telafi edici ödeme yapılmıştır.

Türkiye'de kırsal alanlara verilen genel hizmetler olan araştırma-eğitim ve yayım hizmetleri, denetim ve kontrol hizmetleri, hastalık ve zararlılara karşı yapılan kamu mücadelesi ve altyapı hizmetleri ise, geçmişle kıyaslandığında etkinliğini yitirmesine karşın, halen sürdürülmektedir.²⁰³

²⁰²http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/icerik.asp?fl=desteklemeler/Tugem_destekleme/destek.htm, (Erişim), 13 Nisan 2006.

²⁰³TKB Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler Komisyonu, **a.g.e.**, s.53.

Tarım Bakanlığı 2005 yılından sonra Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ödemelerinin fark ödemeleri, hayvancılık destekleri, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Programı Destekleri, telafi edici ödemeler, ürün sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri gibi destekleme yöntemlerini uygulamayı planlamaktadır.²⁰⁴ Bu çerçevede 2006–2010 yılları arasında uygulanması öngörülen tarımsal destekleme araçları ve toplam desteklemeler içerisindeki payları Tablo-28’de verilmektedir.

Tablo–25. Türkiye’de 2006–2010 Yılları Arasında Uygulanacak Destekleme Araçları ve Payları (%)

TARIMSAL DESTEK ÖĞELERİ	MEVCUT	PLANLANAN
DGD Ödemeleri	78	45
Prim Ödemeleri	9	13
Hayvancılık Destekleri	5	12
Alternatif Ürün Programları	3	5
ÇATAK Programı	---	5
Ürün Sigortaları Ödemeleri	---	5
Kırsal Kalkınma Hibeleri	---	10
Diğer Ödemeler	5	5
TOPLAM	100	100

Kaynak: TKB Tarımsal Girdi ve Destekler Komisyonu, “II. Tarım Şurası Tarımsal Girdi ve Destekler Komisyonu Çalışma Belgesi”, (Erişim) <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/VII.Komisyon.pdf>, 05 Nisan 2006, s. 48.

Türkiye’de yaklaşık 17.000 adet orman içi ve orman kenarı köyünde 7,5 milyon insan yaşamaktadır. Ormanların hemen tamamı devlet mülkiyetinde olmasına karşın, 6831 sayılı Orman Kanunu ve diğer ilgili mevzuatlar şahısların, kurum ve kuruluşlar ile tüzel kişiliklerin de orman yetiştirmelerini ve orman sahibi olmalarını teşvik etmektedir. Bu amaçla

²⁰⁴ TKB Tarımsal Girdi ve Destekler Komisyonu, “II. Tarım Şurası Tarımsal Girdi ve Destekler Komisyonu Çalışma Belgesi”, (Erişim) <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/VII.Komisyon.pdf>, 25 Mart 2006, s. 48.

vergi muafiyeti, düşük faizli veya faizsiz kredi, hibe yardım, ücretsiz fidan verilmesi, orman veya hazine arazisi tahsis edilmesi gibi desteklemeler yapılmaktadır. Bu uygulamalar aynı zamanda Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları'na da uygunluk göstermektedir.

Özel ağaçlandırmanın teşvik edilmesi amacı ile bir Ağaçlandırma Fonu kurulmuş; 2000 yılı itibariyle bu fondan 33.479 hektar orman arazisi, 7.428 hektar hazine arazisi ve 2.717 hektar özel arazi olmak üzere toplam 1363 adet proje ile 43.624 hektar özel ağaçlandırma için teknik ve mali destek sağlanmıştır.²⁰⁵

Bununla beraber, orman köylerinin kalkınmalarının desteklenmesi ve köylülerin ormana bağımlılıklarının azaltılabilmesi amacıyla Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü (ORKÖY) tarafından yapılan destekler, Türkiye'deki kırsal kalkınma çalışmaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

2. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ UYGULAYICILARI

Türkiye'de kırsal alanların kalkındırılması ve kırdan kente göçün önlenmesi amacıyla pek çok politika oluşturulmuş ve proje gerçekleştirilmiştir. Bu projelerin bir kısmı merkezi idare tarafından yürütülmüş, bir kısmı ise özel idareler ve yerel yönetimler tarafından uygulanmaya çalışılmıştır. Bu arada bazı sivil toplum kuruluşları da bölgesel ölçekli projeler geliştirerek, uygulamışlardır.

Bu kuruluşların başında Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Merkez Bankası, İller Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, kapatılan Köy Hizmetleri Genel

²⁰⁵ Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, a.g.e., s. 25.

Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, İl Özel İdareleri, Belediyeler, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Kooperatifler, Vakıflar, Ziraat Odaları ve çeşitli sivil toplum örgütleri gelmektedir. Kırsal alanlarla ilgili bu kadar çok kuruluşun görevli ve yetkili oluşu, her biri farklı konularda faaliyet gösterse de bir yönetim karmaşasına neden olmaktadır.

İzleyen bölümde Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarına doğrudan veya dolaylı olarak katılan kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri kısaca incelenmiştir.

2.1. Kamu Kuruluşları

Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında en önemli görevi kamu kuruluşları üstlenmektedir. Bunlardan bir kısmı üstelendikleri görevler gereği taşra teşkilatı oluşturmazken, devlete bağlı olarak çalışan birçok kamu kuruluşu ise kırsal alana hizmet götürebilmek için taşra teşkilatı oluşturmuştur.

2.1.1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Kırsal alana hizmet götüren kuruluşların başında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı olarak görev yapan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü gelmektedir. Tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasına katkı sağlayan Bakanlık, tarımsal yatırımlara destek vermekte, tarımı koruma ve geliştirmeye yönelik öneriler geliştirmekte, araştırma, yayım, küçük ölçekli sulamalar ve kırsal kalkınma uygulamaları konularında faaliyetlerde bulunmaktadır. Bakanlık bu çalışmalarını gerçekleştirirken merkez teşkilatı yanında, taşra teşkilatı ile de hizmet vermektedir.

Bakanlık merkez teşkilatı ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri, yardımcı hizmet birimleri, ilgili birimler ve bağlı birimlerden oluşmaktadır.²⁰⁶

Ana hizmet birimleri, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TÜGEM), Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü (KKGM), Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (TEDGEM), Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) ve Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı (DİATK)'dır.

Danışma ve denetim birimleri, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Bakanlık Müşavirleri ve Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'dir.

Yardımcı Hizmet Birimleri, Personel Genel Müdürlüğü, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, Yayın Dairesi Başkanlığı, Savunma Sekreterliği ve Özel Kalem Müdürlüğü'dür.

İlgili birimler Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) Genel Müdürlüğü, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) ve Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR)'dür.

Bakanlığa bağlı kuruluşlar ise, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü ve kapatılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden oluşmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı taşra teşkilatı ise, İl ve İlçe Müdürlükleri, Köy Grubu Tarım Merkezleri, Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlükleri, Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Müdürlükleri, Üretim İstasyon Müdürlükleri, Su Ürünleri Üretim ve Geliştirme Merkezi Müdürlüğü, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Tarım Alet ve Makineleri Test Merkezi Müdürlüğü, Ders Araç ve Gereçleri Makine Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Zirai Üretim İşletmesi ve Personel Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü, Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü, Zirai Karantina Müdürlükleri, İl Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri, Tahaffuzhane ve Gümrük Veteriner Müdürlükleri, Hayvan

²⁰⁶Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik538.pdf>, 25 Mart 2006, s.16.

Pazar ve Park Kurumu Müdürlükleri ve El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlükleri'nden oluşmaktadır.

Ayrıca il ve ilçelerde İl ve İlçe Genel İdare Kurulları, yerel konulardaki uygulamaları yürütmekte ve kararlar almakta, Bakanlık İl ve İlçe Müdürleri ise bu kurullarda Bakanlık ve mahalli idareler arasındaki koordinasyonu sağlamaktadırlar. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı taşrada gerektiği durumlarda ayrı birimler halinde de teşkilatlanabilmektedir.

2.1.2. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve bu Bakanlığa bağlı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, su kaynaklarının geliştirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınma politikasına ve kamu yararına yönelik yer altı ve yerüstü suların değerlendirilmesini ve korunmasını amaçlamaktadır. DSİ bu amaçlarla 6200 sayılı yasa hükümleri gereği sulama, taşkın, koruma, bataklıkların ıslahı, enerji, içme ve kullanma suyu tesisleri inşa etmekte ve bunların bir bölümünün işletme ve bakım hizmetlerini yerine getirmektedir.²⁰⁷

2.1.3. Çevre ve Orman Bakanlığı

Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması esaslarını düzenleyen, çevre planlarını hazırlayarak uygulanmasını sağlayan, orman varlığını korumayı ve geliştirmeyi, halkın orman ürünlerine ve rekreasyonel gereksinimlerine cevap vermeyi amaçlayan Çevre ve Orman Bakanlığı da kırsal kalkınma çalışmalarına katılabilmek ve özellikle orman köylerinin kalkındırılmasını sağlamak amacıyla merkez, bölge ve il müdürlükleri şeklinde taşra teşkilatı oluşturmuştur.

²⁰⁷DPT, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu, s. 34.

2.1.4. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ise taşra teşkilatı aracılığı ile özellikle ilçe ve köy mücavir alanları dışında kalan bölgelerdeki imar çalışmaları ile kırsal kalkınma çalışmalarında görev almaktadır.

2.1.5. İl Özel İdareleri

Kırsal alana hizmet götüren en önemli kuruluşlardan birisi de İl Özel İdare Müdürlükleridir. İl Özel İdare Müdürlükleri, kırsal alanda altyapı çalışmalarına katılmakta, sosyal amaçlı tesisler kurma, özellikle köy yolu, içme suyu, iskân, kanalizasyon, arazi toplulaştırma ve sulama hizmetlerini yürütmektedirler.

Geçmişte kırsal kalkınma konusunda önemli görevler görmüş olan Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, TOPRAKSU Genel Müdürlüğü ve YSE Genel Müdürlüğü kapatılarak, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde birleştirilmişlerdir. 2005 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü de kapatılarak, görev ve yetkileri İl Özel İdare Müdürlüklerine devredilmiştir.

2.1.6. Diğer Kuruluşlar

Bakanlar Kurulu kırsal kesimle ilgili olarak, tarımsal ürünlerden desteklemeye tabi olacakların seçimi, fiyatların saptanması, tarım için gerekli finansmanın sağlanması ve kredi borçlarının ertelenmesi gibi kararlar alarak süreci yönlendirmektedir.

Yüksek Planlama Kurulu da aynı şekilde desteklenecek ürünlerin belirlenmesi ve fiyatların saptanması, hayvancılığı desteklemeye yönelik önlemlerin Bakanlar Kurulu'na önerilmesi, Tarım Satış Kooperatifleri'ne destekleme alım yetkisi verilmesi gibi görevler üstlenmektedir.

Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, para ve krediler konusunda öneriler geliştirmekte, girdi ve kredi sübvansiyonlarını kararlaştırmakta, ihracat teşvik primlerini belirlemekte ve Bakanlar Kurulu'na sunmaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tarım Satış Kooperatifleri'nin kimi işlevlerinin düzenlenmesi ve TŞFAŞ faaliyetlerini yürütmektedir.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları, tarım sektörüne yönelik yardımlar ve tarım ürünleri iç ve dış ticaretini düzenlemektedirler.

Bunun yanında T.C. Ziraat Bankası ise, tarımsal müdahale alımı yapan KİT'lere Destekleme Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) kaynaklarını kullanılmakta ve çiftçilere tarımsal amaçlı işletme ve yatırım kredileri vermektedir. İller Bankası ise, özellikle yerel yönetimlerin imar planları ve altyapı yatırımları için finansman sağlamakla görevlidir.

Bunların dışında ileride Türkiye için müdahale ve ödeme kuruluşu olarak görev yapması muhtemel kuruluşlar arasında olan Tütün ve Tütün Mamullerini ve Alkollü İçkiler Piyasasını Düzenleme Kurulu, Şeker Kurulu, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini Yeniden Yapılandırma Kurulu gibi kurullar ile TMO, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., TEKEL ve ÇAYKUR gibi tarımsal kamu iktisadi teşekkülleri ulusal gelirin paylaşımını etkilemekte, böylece kırsal kalkınma politikalarına dolaylı olarak da olsa katılmaktadırlar.²⁰⁸

2.2. Yerel Yönetimler

Türkiye'de kamu kuruluşların dışında, il ve ilçe genel idare kurulları, köy muhtarlıkları ve belediye başkanlıkları gibi yerel yönetimler de sahip oldukları özel görevler ve yetkiler ile kırsal kalkınma çalışmalarına katılmaktadırlar.

²⁰⁸TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, a.g.e., s.31.

2.2.1. İl ve İlçe Genel İdareleri

İl Genel İdareleri, merkezi hükümetin yetki ve sorumluluklarına sahip olan, devleti temsilen valinin başkanlığını yürüttüğü, karar alma organları il genel meclisi ve il daimi encümenliği olan bir yerel örgütlenmedir. Bu şekilde vali hem merkezi idareyi, hem de yerel idareleri temsil etmektedir.²⁰⁹ Ayrıca illerde valiye bağlı olarak çalışan ve ilin her türlü planlama faaliyetini ve sekreteryayı gerçekleştiren İl Koordinasyon Kurulları ve İl Koordinasyon ve Planlama Müdürlükleri bulunmaktadır.

İlçe Genel İdareleri ise İl İdaresi Kanunu ile düzenlenmiştir. İlçe Genel İdareleri kaymakamların sorumluluğunda faaliyet göstermektedirler. Çeşitli bakanlıkların ilçe teşkilatları bu Kanun hükümleri gereğince kurulmuştur.²¹⁰ Kırsal kalkınma uygulamalarında en tabanda bulunan uygulayıcılar olan İlçe Genel İdareleri, ilçede bulunan çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının ve bazen de tüzel kişiliği haiz kamu hizmeti veren kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır.

2.2.2. Belediyeler ve Köy Muhtarlıkları

Nüfusu 5000'den fazla olan yerler ile il ve ilçe merkezlerinde belediyeler kurulmaktadır. Belediyelerin karar organları belediye meclisi ve belediye encümenidir. Belediye başkanları ise buralarda alınan kararların uygulanmasından sorumludurlar. Belediye meclisleri ve belediye başkanları her beş yılda bir seçim ile belirlenmektedir. Köylerde ise yönetimden yine seçimle belirlenen köy muhtarları ve ihtiyar heyetleri sorumludur.

Yerel yönetimler içerisinde belediye başkanları ve köy muhtarları ile bunlara bağlı olarak çalışan encümenler, meclis üyeleri ve ihtiyar heyeti üyeleri, seçimle görev almaları, bulundukları bölgenin sorunlarını ve bu

²⁰⁹DPT, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu, s. 21.

²¹⁰DPT, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu, s. 23.

sorunların giderilmesi için yapılabilecek çalışmaları yakından takip etmeleri nedeni ile kırsal kalkınma çalışmalarında özel bir öneme sahiptirler.

2.3. Sivil Toplum Kuruluşları

Merkezi ve yerel yönetimler dışında, kırsal alanlarda bulunan hemen her yerleşim birimine yayılmış farklı isimler altında ve farklı çalışma konularında faaliyet gösteren üretici odaları, kooperatifleri, birlikleri, vakıfları ve dernekleri gibi tüzel kişiliğe sahip sivil toplum örgütleri de kendi yetki ve görev alanları içerisinde kırsal kalkınma çalışmalarına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'deki üretici örgütleri Tablo-26'da görülmektedir.

Tablo–26. Türkiye’deki Üretici Örgütleri

ODALAR	KOOPERATİFLER	BİRLİKLER	DERNEKLER	VAKIFLAR
*TZOB *İLÇE VE İL ZİRAAT ODALARI	*ÇUKOBİRLİK *TARİŞ *FİSKOBİRLİK *KAYISIBİRLİK *PANKOBİRLİK *ANTBİRLİK *BUR.KOZA SAT. KOOP.BİR. *TASKOBİRLİK *TİFTİKBİRLİK *GÜLBİRLİK *KARADENİZBİRLİK *MARMARABİRLİK *İNCİRBİRLİK *KOZABİRLİK *GAPBİRLİK *GÜNEYDOĞUBİRLİK *TARIMSAL KALKINMA KOOP. *SULAMA KOOP. *SU ÜRÜNLERİ KOOP. *TARIM KREDİ KOOP. *TÜRKİYE MİLLİ KOOP.BİR.	*TAHİL ÜRT.BİR. *ADANA SOYA ÜRT.BİR. *SULAMA BİRLİKLERİ *ZEYTİN ÜRT.BİR. *T.DAM.SIĞIR YTŞ.BİR. *ARI YTŞ.BİR. *DOĞU AKD. ZEYTİN BİR.	*ADANA ÇİFTÇİ BİR. *EGE ÇİFTÇİ BİR. *TRAKYA ÖND.ÇİFT. BİR.DER. *ZİRAATÇİLER DER. *Ş.URFA ÖND.ÇİFT.BİR.DER. *EKO.TAR.DER. *İPSALA ÇELTİK ÜRT.DER. *MUZ ÜRT.DER. *MUĞLA KÜLTÜR BALIKÇILARI DER. *AKUA KÜLTÜR DER. *MANİSA BAĞCILAR BİR.DER. *TURUNÇ.YTŞ.DER	*T.TARIMCILAR VAK. *SU ÜR.VAK. *TÜR.KALK. VAK.

Kaynak: TKB Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme Komisyonu, “II. Tarım Şurası Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme Komisyonu Çalışma Belgesi”, (Erişim)
<http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/X.Komisyon.pdf>, 26 Mart 2006, s.5.

2.3.1. Üretici Kooperatif ve Birlikleri

Ortaklarının belirli ekonomik çıkarlarını ve özellikle meslek ve geçimlerine ait gereksinimlerini karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet şeklinde sağlayıp korumak amacıyla kurulan kuruluşlara kooperatif denilmektedir.²¹¹ Kooperatifler, kırsal alanlarda dağınık, düzensiz olanakları birleştiren ve geliştiren, aynı zamanda bu olanaklara ulusal nitelikler kazandıran iyi bir dayanışma organizasyonudurlar.²¹² Türkiye’de ilk kooperatifçilik hareketleri, 1924 yılında İtibari Zirai Birlikler Kanunu, daha sonra da 1935 yılında Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri Yasası’nın çıkarılması ile başlamıştır. 1967 yılında kırsal alanlardaki kaynaklara işlerlik kazandırmak amacıyla Köy Kalkınma Kooperatifleri modeli uygulanmaya başlanmıştır. Aynı yıl bu model kapsamında yer alan projelerin desteklenmesi amacıyla Tarımsal Devlet Yardımı Yönetmeliği hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. 1969 tarihinde yürürlüğe giren Kooperatifler Kanunu ile, kırsal alanlarda kurulan ve devletçe desteklenen tarımsal amaçlı kooperatiflerde hızlı bir artış gerçekleşmiştir. 1988 yılında Kooperatifler Kanunu’nda yapılan değişiklikle kooperatiflerin günün koşullarına uygun duruma getirilmeleri amaçlanmıştır. Ayrıca çok amaçlı kurulan birlik ve merkez birliklerinin daha güçlü bir yapıya kavuşturulmaları amacıyla konu bazında dikey teşkilatlanmaya olanak tanınmıştır.

Tüm bunlara karşın günümüzde dört farklı yasa altında çalışan kooperatiflerin nicelik olarak ulaştıkları büyüklüğe karşın, çağdaş bir gelişim düzeyini yakaladıkları söylenemez. Türkiye’de kooperatifçilik her ne kadar önemli sayılabilecek gelişmeler göstermiş olsa da, Avrupa Birliği ülkelerindeki kooperatifçiliğe oranla yeterli etkinliğe kavuşturulamamıştır. Bunun temel nedenleri arasında kooperatiflerin karşılaştıkları finansman

²¹¹DPT, **Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu**, s. 38.

²¹²Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, (Erişim) http://www.tarim.gov.tr/arayuz/6/icerik.asp?efl=tarim_sektor/index.htm, 26 Mart 2006.

yetersizlikleri, bu konudaki mevzuatların karışıklıklar içermesi, kuruluş öncesinde yeterli denetimlerin yapılmamasına bağlı olarak gelişme olanağı bulunmayan kooperatiflerin kurulması, kuruluştan sonra özdenetim ve denetimin yeterince yapılamaması, toplumda kooperatifçilik konusunda yeterli eğitim ve bilgi birikiminin bulunmaması, kooperatiflerin yönetim sorunlarını çözememeleri ve üst örgütlenmelerini yeterince gerçekleştirememiş olmaları sayılabilmektedir.²¹³ Ancak her ne kadar kooperatifler önemli sorunlarla karşı karşıya kalsalar da, ortaklarının ürünlerin pazarlanmasındaki etkinlikleri, gerektiğinde bu ürünlerin farklı amaçlarla değerlendirilmesine yardımcı olmaları, pazarlama kanalında araçlara giden kazancın doğrudan üreticilere kazandırılmasına yardımcı olmaları, piyasadaki fiyat dalgalanmalarına karşı engel oluşturmaları ve ürünlerin en iyi fiyata satılmalarını sağlamaları gibi hizmetleri gerçekleştirdikleri için de vazgeçilmez bir üretici organizasyonu olmaktadır.

Türkiye, 1982 Anayasası'nın 171. maddesine göre şekillenen ve özel mülkiyet anlayışı ile gelişen kooperatifçilik, bir taraftan üyelerinin katkılarını birleştirerek ülke kalkınması için bir araya getirmekte, diğer taraftan ulusal gelirin arttırılması ve kişiler arasında adil dağıtılmasına, böylelikle de kırsal kalkınmaya yardımcı olmaktadır. Türkiye'de ülke ekonomisine katma değer oluşturarak, istihdam ve döviz sağlayarak katkıda bulunan 86.828 kooperatifin yaklaşık 8,7 milyon ortağı bulunmaktadır. Buna göre ülke nüfusunun yaklaşık % 13'ü kooperatif ortağıdır.²¹⁴ Tarımsal amaçlı kooperatif sayısı ise 10.095 olup, ortak sayısı 5 milyona yaklaşmıştır.²¹⁵

Türkiye'de en yaygın olan kooperatif çeşitleri; tarımsal kalkınma, tarım kredi, tarım satış, tütün tarım satış, pancar ekicileri, sulama, su ürünleri, esnaf kefalet, konut yapı ve motorlu taşıyıcılar kooperatifleridir. Kooperatif türleri içerisinde en yaygın olanı 61.704 kooperatif ve yaklaşık 2,4 milyon ortak sayısı ile yapı kooperatifleridir. Tarımsal amaçlı

²¹³Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.18-20.

²¹⁴ Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.17.

²¹⁵TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, **a.g.e.**, s.31.

kooperatifler ise, tüm kooperatiflerin yaklaşık % 10'unu ve toplam kooperatif üye sayısının da % 57'sini oluşturmaktadırlar. Yine, tarımsal amaçlı kooperatifler içerisinde en yaygın ve en fazla üyeye sahip olan kooperatif türü % 50 oranı ile tarımsal kalkınma kooperatifleridir. Bunu kooperatif sayısı bakımından toplam tarımsal kooperatiflerin % 22'sini ve 1,5 milyon ortağı ile üye sayısı bakımından toplam tarımsal kooperatif ortaklarının yüzde 30'unu oluşturan, ayrıca ülke genelinde örgütlenmiş olan tarım kredi kooperatifleri takip etmektedir. Daha sonra ise sırasıyla sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve pancar kooperatifleri gelmektedir.²¹⁶

²¹⁶Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s.17.

Tablo-27. Tarımsal Örgütlenmedeki Unsurlar ve Sayıları (31.05.2007 Tarihi İtibariyle)

TABI OLDUĞU KANUN	BİRİM KOOPERATİF			BİRLİKLER			MERKEZ BİRLİĞİ			
	ÇEŞİDİ	SAYISI	ORTAK SAYISI	ÇEŞİDİ	SAYISI	ORTAK KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI	SAYISI	ORT. KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI
1163, 3476 S.K.	TARIMSAL KALKINMA	7.280	778.572	KÖY-KOOP.	15	1.415	193.470	1	1.678	221.910
				TARIM	10	310	41.661	----	----	----
				HAYVANCILIK	32	1.077	120.208	1	912	105.771
				ORMANCILIK	18	863	98.660	1	2.108	263.287
				ÇAY	7	52	82.600	1	52	82.600
1163, 3476 S.K.	SULAMA	2.395	282.928	SULAMA	11	644	87.714	1	1.242	172.660
1163, 3476 S.K.	SU ÜRÜNLERİ	511	27.275	SU ÜRÜNLERİ	13	158	9.827	1	127	7.652
1163, 3476 S.K.	PANCAR EKİCİLERİ	31	1.583.397	PANCAR EKİCİLERİ	1	31	1.583.458	----	----	----
ARA TOPLAM		10.217	2.672.172		107	4.550	2.217.670	6	6.119	853.880
1581, 3223 S.K. ve 553 S.K.H.K.	Tarım Kredi	1.926	1.284.737	Tarım Kredi	16	1.926	1.284.737	1	1.926	1.284.737
ARA TOPLAM		12.143	3.956.909		123	6.476	3.502.407	7	8.045	2.138.617
4572 S.K.	Tarım Satış	330	678.928	Tarım Satış	17	330	678.928	----	----	----
GENEL TOPLAM		12.473	4.635.837	TOPLAM	140	6.806	4.181.335	7	8.045	2.138.617

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.tedgem.gov.tr/takooperatif.htm>, 1 Temmuz 2007.

Tablo–28. Tarımsal Örgüt Çeşitleri Unsurlar ve Sayıları
(31.05.2007 Tarihi İtibariyle)

TARIMSAL ÖRGÜT ÇEŞİTLERİ	SAYISI
6964 S.K. ZİRAAT ODALARI	703
ÜRETİCİ BİRLİKLERİ	399
MEYVE ÜRETİCİ BİRLİKLERİ	100
SEBZE VE SÜS BİTKİLERİ ÜRETİCİ BİRLİKLERİ	54
TARLA BİTKİLERİ ÜRETİCİ BİRLİKLERİ	45
HAYVANSAL ÜRETİM İLE İLGİLİ ÜRETİCİ BİRLİKLERİ	189
SU ÜRÜNLERİ ÜRETİCİ BİRLİKLERİ	11

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.tedgem.gov.tr/takooperatif.htm>, 1 Temmuz 2007.

Tablo-26 ve 27’de Türkiye’deki tarımsal amaçlı kooperatifler ve üye sayıları verilmiştir. Türkiye’de polikültür tarım yapılıyor olması ve bu tarımı gerçekleştiren işletmelerin farklı özelliklerde ve büyüklüklerde olmaları, gereksinimlerinin de çok farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de kurulan tarımsal kalkınma kooperatifleri çok çeşitli konularda faaliyet göstermektedir.²¹⁷ 1988 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Yasası ve bunu değiştiren 3476 sayılı Kanun uyarınca faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kuruluş çalışmaları, kooperatifin kurulacağı bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı, tarım potansiyeli, altyapı durumu ve kurucuların bilinç düzeyleri gibi kıstaslar dikkate alınarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Müdürlükleri tarafından yapılmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan insanların hayat standartlarını ve gelir düzeylerini yükseltmek için kurulan tarımsal kalkınma kooperatifleri son yıllarda Kırsal Alana Sosyal Destek Projesi uygulamalarında kullanılmıştır. Tarımsal

²¹⁷DPT, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu, s. 39.

kalkınma kooperatifleri birleşerek Köy Kalkınma ve Diğer Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği'ni kurmuşlardır.

Sulama kooperatifleri ve sulama birlikleri, Türkiye'deki yeraltı ve yerüstü su kaynaklarından organize olarak faydalanmak isteyen üreticiler tarafından kurulmuşlardır. Türkiye'de sulama alanı olarak 27 bölge bulunmasına karşın, ancak 11 bölgede sulama kooperatifi kurulabilmiştir. Devlet kurumları tarafından inşa edilen sulama tesisleri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı denetiminde kurulan sulama kooperatiflerine ve birliklerine devredilerek, işletilmesi sağlanmaktadır.²¹⁸

Su ürünleri kooperatifleri, ortaklarının gereksinimlerini karşılamak, pazarlama yapılarını kurmak, işleme ve değerlendirme tesisleri oluşturmak, kredi konusunda kefalet etmek, ortaklarının faaliyetlerini düzenlemek ve su ürünlerini korumak amacıyla kurulmuş olup; deniz ve akarsu kaynakları bakımından son derece gelişmiş bir potansiyele sahip olan bölgelerde yaygın olarak kurulmuştur.

Pancar ekicileri kooperatifleri dışındaki tarımsal kalkınma kooperatiflerinin projeli yatırımları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından desteklenmektedir. Bu kooperatiflerin hem bölge, hem de merkez birliği olarak kabul edilebilecek üst örgütü Pankobirlik'tir.

Türk çiftçisinin sermaye gereksinimini karşılayan ve girdi teminine yardımcı olan tarım kredi kooperatiflerinin kuruluşu her ne kadar Mithat Paşa'nın memleket sandıklarına dayandırılrsa da, gerçek anlamda ilk tarım kredi kooperatifi 1937 yılında kurulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri faaliyetlerini 1972 yılında yürürlüğe giren Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu hükümlerine göre yürütmektedirler. 1995 yılında çıkarılan bir kanun hükmünde kararname ile tarım kredi kooperatifleri ve birlikleri özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri ülke genelinde yerleşim birimlerinin yüzde 81'ine hizmet götürmektedir. Örgütsel olarak

²¹⁸Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, (Erişim) http://www.tarim.gov.tr/arayuz/6/icerik.asp?efl=tarim_sektor/index.htm, 26 Mart 2006.

birim kooperatifler, birim kooperatiflerin bağılı olduğu 16 bölge birliği ve 1 merkez birliğinden oluşmaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı denetiminde faaliyet gösteren tarım satış kooperatifleri, ortaklarının üretime yönelik gereksinimlerini karşılamak, ürünlerini satın almak ve değerlendirmek, Bakanlar Kurulu ve ilgili Bakanlığın kararı ile destekleme alımları yapmak gibi görevler üstlenmiştir. Ancak 4752 sayılı Kanun ve tarımsal reform programı çerçevesinde devlet adına destekleme alımı yapmaları işlevi sona erdirilmiştir. Tarım satış kooperatifleri çeşitli ürün ve ürün gruplarında faaliyet göstermek üzere Tarış (Pamuk Birliği, Üzüm Birliği, İncir Birliği, Zeytin ve Zeytinyağı Birliği), Çukobirlik, Antbirlik, Fiskobirlik, Trakya Yağlı Tohumlar Birliği, Güneydoğubirlik, Karadenizbirlik, Marmarabirlik, Tiftikbirlik, Gülbirlik, Kozabirlik, Taskobirlik ve Kayısıbirlik gibi birlikler oluşturmuşlardır.²¹⁹

Damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın desteği ile 904 sayılı Hayvan Islahı Kanunu hükümlerine göre 44 ilde kurulmuştur. 1998 yılında Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği'ni kurmuşlardır. Bu örgütlenmeler aynı zamanda Avrupa Holstein Yetiştiricileri Konfederasyonu ve Uluslararası Hayvan Kayıt Komitesi (ICAR) üyesidir.

2.3.2. Ziraat Odaları

Ziraat Odaları; tarım sektörünün çiftçilerin çıkarları doğrultusunda şekillenmesini sağlamak ve bu konuda devletin plan ve programlarının gerçekleşmesine yardımcı olmak, çiftçilerin ortak gereksinimlerini karşılamak, tarımsal faaliyetleri kolaylaştırmak, çiftçi kayıt ve kütüklerini tutmak, tarımsal üretimde üreticilere girdi temininde yardımcı olmak ve sosyal amaçlı çalışmalara katılmak amacıyla 1957 yılında çıkarılan ve 1963 yılında uygulamaya geçen 6964 sayılı kanunla kurulan, tüzel kişiliğe sahip

²¹⁹TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, a.g.e., s.31.

kamu kurumu niteliğinde olan çiftçilerin meslek kuruluşlarıdır. Merkezi Ankara'da bulunan Ziraat Odaları Birliği, il ve ilçe merkezlerindeki 604 ziraat odası ile görev ve sorumlulukları dâhilinde faaliyet göstermektedir.²²⁰ Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği, Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde ve daha sonrasında tarım politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında daha da önemli görevler üstleneceklerdir.²²¹

Kırsal kalkınma çalışmalarında çok önemli görevler üstlenebilecek olan Ziraat Odaları, kuruluş kanunundaki eksikliklerin giderilmemiş olması nedeni ile günümüzde istenilen etkinliği gösterememekte ve gerektiği gibi hizmet verememektedir.

2.3.3. Mahalli İdare Birlikleri

Kırsal alanda faaliyet gösteren önemli bir örgütlenme çeşidi de mahalli idare birlikleridir. Mahalli idare birlikleri, hizmetlerinin daha iyi yürütülebilmesi amacıyla kendi aralarında birlikler de kurabilmektedir. Mahalli idare birlikleri genel olarak 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ve 442 sayılı Köy Kanunu uyarınca ve İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı tip birlik tüzüğüne göre kurulmaktadır.

Mahalli idare birlikleri içerisinde yer alan Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, görev alanlarına giren köylerde ve ilçelerde sosyal, eğitimsel, kültürel ve sınaî tesisler kurmak, gerektiğinde aynı amaçla kurulmuş sınaî işletmelerle işbirliği yapmak, yol, su, elektrik, kanalizasyon, okul, cami, sağlık tesisi vb. altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek amacı ile faaliyet göstermektedirler. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, kuruldukları ilçenin kaymakamının başkanlığını üstlendiği, köy muhtarları ve ilgili kamu kurumu yetkililerinden oluşan Birlik Meclisi tarafından yönetilirler.

Mahalli idare birlikleri içerisinde yer alan bir diğer örgütlenme biçimi ise sulama birlikleridir. DSİ yapmış olduğu sulama tesislerini ya kendisi

²²⁰DPT, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu, s. 20.

²²¹DPT, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu, s. 20.

işletmekte, veya yasanın h   mleri uyarınca işletmeyi gerçek ya da tüzel kişiliklere devretmektedir. Bu kapsamda sulama birlikleri de DSI'den bu tesislerin işletme hakkını almakta ve yürütmektedirler. Sulama hizmetlerinin birden fazla köy veya beldeye girmesi durumunda tesisin işletilmesi, bakım ve onarımının yapılması amacıyla kurulmaktadırlar. Birliklerin yönetimi birlik meclisi, birlik başkanı ve birlik encümenince gerçekleştirilmektedir.

Mahalli idare birlikleri içerisinde yaygın olarak faaliyet gösteren Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ve Sulama Birlikleri dışında içme suyu birlikleri, belediye birlikleri, sığır yetiştiricileri birlikleri, arıcılık birlikleri,  evre koruma, imar ve altyapı hizmet birlikleri, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları gibi çeşitli amaçlarla kurulan pek çok dernek, birlik ve vakıf da bulunmaktadır.

2.3.4. Dernekler

Dernekler 2908 sayılı kanuna göre kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler. Kırsal alanda iki ayrı tipte dernek bulunmaktadır. Bunlardan ilki belirli bir işletme büyüklüğüne sahip çiftçilerin mesleki yararını korumak amacıyla kurdukları birliklerdir. İkincisi ise değişik isimler altında kurulan, köyün ve köyde yaşayanların altyapı ve sosyal ihtiyaçlarına cevap vermek için kurulan köy yaşatma, koruma ve güzelleştirme dernekleridir. Kırsal kalkınma süreci içerisinde her iki dernek tipi de önemli görevler üstlenebilmektedir.

2.3.5. Diğer Kuruluşlar

Kırsal kesimde çiftçilerin teşkilatlanmasına yönelik bir düzenleme de, 1941 yılında y r rl    giren 4081 sayılı  ift i Mallarının Korunması Hakkında Kanun ile yapılmıştır. Bu kanun uyarınca köy ve şehir dışındaki

belediye sınırları içinde veya dışında bulunan çiftçi malları Çiftçi Mallarını Koruma Teşkilatı aracılığıyla korunmaktadır.²²²

2821 sayılı Sendikalar Kanunu uyarınca kurulan sendikaların bir kısmı da tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık konularında faaliyet göstermektedir. Türkiye’de her ne kadar tarım kesiminde çalışanların çok büyük bir kısmı ücretsiz aile çalışanı olsa da, küçük bir kısım bu sendikalara üye olmaktadır. Özellikle büyük tarımsal işletmelerde ve devlet üretme istasyonları, tarımsal araştırma kuruluşları gibi yerlerde çalışan işçilerin sendikalı oldukları görülmektedir. Sendikalar da kırsal kalkınma çalışmalarına sınırlı da olsa, kendi çalışmaları içerisinde katkıda bulunmaktadırlar.

Kırsal kesimde şirketler çok sınırlı sayıda bulunmalarına ve belirli konularda faaliyet göstermelerine karşın, bazen kendi çalışmalarını kolaylaştırmak için gerçekleştirdikleri faaliyetler, kırsal kalkınma çalışmalarına yardımcı olabilmektedir.

Kırsal alanlarda daha çok belirli konularda faaliyet gösteren vakıflar bulunmakla birlikte, kamusal örgütlenme tarzında kırsal ve kentsel alana hizmet sunan vakıflar da bulunmaktadır. Bunlar içerisinde özellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ve Türkiye Kalkınma Vakfı kırsal alana sunduğu hizmetler nedeniyle önem taşımaktadır

3. KIRSAL KALKINMA PROJELERİ

Dünyanın pek çok ülkesinde kırsal kalkınma projeleri uygulanmakta ve bu projeler ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına göre şekillendirilmektedirler. Bu bakımdan benzer özellikler gösteren ülkelerin kırsal kalkınma projeleri de birbirine benzemektedir.

Türkiye’de de kırsal kalkınma projeleri 1970’li yılların sonlarında Dünya Bankası’nın desteği ile DPT tarafından başlatılmıştır. Bu kapsamda,

²²²DPT, **Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu**, s. 47.

dünyadaki benzer kırsal yapıya sahip ülkelerde uygulanan kırsal kalkınma projeleri dikkate alınarak hazırlanan projeler uygulanmaya başlanmıştır. Büyük bir kısmı yabancı kaynaklarla gerçekleştirilen bu projelerin bir kısmı halen uygulanmaya devam etmektedir.

Türkiye’de uygulanmakta olan kırsal kalkınma projelerinin amaçları, geri kalmış yörelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması yoluyla refahın yükseltilmesidir. Bu amaçlara yönelik olarak tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, sulama, sulu alanların ıslahı, köy ve orman yolları yapımı, içme suyu göletleri yapımı, içme suyu sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması ve ağaçlandırma faaliyetleri yürütülmektedir. Projenin başarısında projenin yönetimi kadar, süresi ve belirli alanlarda yoğunlaşması da önem taşımaktadır.

Kırsal kalkınma projelerine örnek olarak pek çok uluslararası organizasyon tarafından desteklenen ve çeşitli kuruluşların uygulayıcılığıyla gerçekleştirilen Yaş Sebze ve Meyve Geliştirme Projeleri (MEYSEP), Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım ve Eğitim Projesi, Uygulamalı Beslenme ve Sağlık Araştırma Projesi, Tahıl Depolama Projesi, Seyhan Sulama Projesi (1–2), Süt Üreticiliği Projesi, Meyve ve Sebze İhracatı Projesi, Sulama İyileştirme Projesi, Ceyhan Aslantaş Projesi, Kuzey Bölgesi Ormancılık Projesi, Tarım Sektörü ve Yapısal Uygulama Projesi, Drenaj ve Tarla İçi Geliştirme Projesi, Şanlıurfa ve Harran Kalkınma Projesi, Çorum – Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi, 5 farklı projeden oluşan Hayvancılığı Geliştirme Projeleri, Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri (TYUAP I ve II), Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Ortak Ormancılık İçin Uygun Metotların Geliştirilmesi Projesi, Ürün Borsaları Geliştirme Projesi, Kırsal Kesime İçme Suyu Temini Projesi ve Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi, Sivas – Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, Rize –

Gümüşhane – Bayburt Kırsal Kalkınma Projesi ve Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi (KÖYDES) sayılabilir.²²³

İzleyen bölümlerde bu kırsal kalkınma projelerinden bazıları kısaca incelenmiştir.

3.1. Çorum – Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye’de ilk kırsal kalkınma projesi olan Çorum – Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi ile 23 Haziran 1975 tarihinde Dünya Bankası ile yapılan 75 milyon dolarlık proje anlaşması gereği 63 köyde hamam, çamaşırhane, köy konağı ve umumi tuvalet gibi sosyal tesis yapımı planlanmış olup, 1982 yılı sonu itibarıyla Çorum’da 22 köyde, Çankırı’da ise 10 köyde tesislerin yapımı tamamlanmıştır.²²⁴ Proje kapsamında çiftçilere tarımsal üretimin arttırılması amacıyla orta ve uzun vadeli, düşük faizli krediler de verilmiştir. Ayrıca mevcut altyapı yenilenmiş ve geliştirilmiştir. Projenin toplam maliyeti 207,2 milyon dolar olmuştur.²²⁵ Proje sonucunda uygulandığı bölgede nadas alanlarında önemli oranda azalma görülmüş, tarımsal ürünlerin üretim alanları, verimleri ve üretim miktarları kayda değer şekilde artmıştır.²²⁶

3.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye’nin ikinci kırsal kalkınma projesi olan Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, 1984–1989 yılları arasında uygulanmıştır. Proje ile tarımsal üretimin arttırılması, çiftçilerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi, iş olanaklarının geliştirilmesi, göçün engellenmesi, kredi hizmetlerinin

²²³ Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 30.

²²⁴ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.khgm.gov.tr/kutuphane/toprakiskan1.htm>, 05 Nisan 2006.

²²⁵ (Erişim) <http://www.turkab.net/up/abup4087.htm>, 25 Mart 2006.

²²⁶ TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s.24.

yaygınlaştırılması, çiftçilerin eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve İldeki 1.046 köyde yaşayan yaklaşık 76 bin çiftçinin sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması hedeflenmiş olup, projenin toplam maliyeti 137 milyon dolar olmuştur. Bunun 40 milyon doları Dünya Bankası kaynaklarından, 20 milyon doları Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)(*) tarafından, 77 milyon doları da ulusal kaynaklardan karşılanmıştır. Ancak toplam 60 milyon dolar olan dış kaynağın ancak 45 milyon doları proje kapsamında kullanılabilmektedir. Proje sonunda tarımsal üretimde artış sağlanmış, yeni tarım tekniklerinin kullanım oranı yükselmiş, kentlere göç önemli oranda azalmış, yeni köy yolları yapılarak, 192 köye içme suyu götürülmüş ve 42.055 çiftçiye uygulanma döneminde toplam 18,8 milyar TL. kredi kullandırılmıştır.²²⁷

3.3. Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi

Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi 1990–1999 yılları arasında uygulanmış, proje ile mevcut altyapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimin artırılması, köylere içme suyu ve ulaşım ağlarının yapılması, sulama tesisleri ve enerji ormanları kurulması amaçlanmıştır. Projenin toplam maliyeti 52,5 milyon dolar olmuştur. Bunun 20,5 milyon doları IFAD tarafından karşılanmıştır.

²²⁷TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s.24.

(*) Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), gelişme yolundaki ülkelerde açlık ve kırsal alanlarda yoksullukla mücadele etmek amacıyla gıda üretimini arttırmak, kırsal kesimde yaşayanlara iş ve gelir imkanı sağlamak, bu bakımdan özellikle yoksul halka yardıma dönük kırsal kalkınma projelerine düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlamaktadır. Türkiye’de de Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, TYUAP-I, Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi ve Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi’ne kaynak temin etmiştir.

3.4. Kırsal Kesime İçme Suyu Temini Projesi

Kırsal Kesime İçme Suyu Temini Projesi ile 100 milyon doları dış kredi, 159,127 milyon doları iç kaynak olma üzere, toplam 259,127 milyon dolara 7202 yerleşim birimi içme suyuna kavuşturulmuştur. Projeye 1991 yılında başlanmış olup, 2001 yılında tamamlanmıştır.

3.5. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Diğer bir kırsal kalkınma projesi olan Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi ile Yozgat İli'nin bitkisel ve hayvansal üretim ile gelir getirici diğer faaliyetlerinin geliştirilmesi ve kırsal kesiminde refah düzeyinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı koordinatörlüğünde Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen ve 1991 yılında uygulanmaya başlanan proje, 2001 yılında sonuçlandırılmıştır. 4.461.000 dolar dış kredi ile 25 km. köy yolu tesviyesi, 125 km. köy yolu stabilize kaplama, 67 köye içme suyu, 5.058 hektar alana sulama suyu temini sağlanmış; ayrıca demonstrasyon uygulamaları, çiftçi eğitim kursları, hizmetiçi eğitim seminerleri, suni ve tabii tohumlama faaliyetleri, hayvan sağlığı taramaları ve aşılama, altyapı çalışmaları, ağaçlandırma çalışmaları, erozyon kontrolü ve mera ıslahı faaliyetleri yapılmış, tarım ve iş makineleri alımları gerçekleştirilmiştir. Projenin toplam maliyeti 45 milyon dolar olmuştur.²²⁸

²²⁸(Erişim) http://www.tarim.gov.tr/arayuz/6/icerik.asp?efl=tarim_sektor/index.htm, 13 Nisan 2006.

3.6. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi ile bitki, toprak ve su dengelerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Proje, Seyhan, Ceyhan, Göksu, Kızılırmak ve Yeşilırmak havzalarında yürütülmüştür. Proje kapsamında mera ıslahı ve yönetimi, nadas alanlarının daraltılması uygulamaları yanında, sebze, meyve ve yem bitkileri üretimi gerçekleştirilmiştir. 15.711.000 doları dış kredi, 6.578.000 doları iç kaynak olmak üzere toplam 22.289.000 dolar karşılığı Malatya, Elazığ, Adıyaman, Kahramanmaraş, Adana, Sivas, Antalya, Isparta, İçel, Gaziantep ve Şanlıurfa İllerinde toplam 41.145 hektar alanda havza iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. 1993 yılında uygulamaya konulan proje, 2001 yılı sonunda tamamlanmıştır.

3.7. Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi ile bölgede yer alan 320 köyde, tarım ve gelir getirici faaliyetler, ormancılık, erozyon kontrolü, içme suyu, stabilize yol yapımı ve rehabilitasyonu gibi kırsal altyapı çalışmaları yürütülmüştür.²²⁹ Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)'ndan 17,5 milyon dolar, İslam Kalkınma Bankası'ndan (IKB) ise 8,2 dolar olmak üzere toplam 25,7 milyon dolar dış kredi, ayrıca 9,06 milyon dolar iç kaynak kullanılarak 2001 yılı sonu itibariyle Ordu ve Giresun İllerinde toplam 280 köye içme suyu temini, 213 hektar alana sulama suyu temini, 109 km. köy yolu tesviyesi, 221 km. köy yolu stabilize kaplaması, 57 km. köy yolu onarımı, 53 km. köy yolu malzemeli bakımı, ayrıca taşıt ve malzeme alımı sağlanmıştır. 1997 yılında başlayan ve Türkiye'de ilk defa katılımcı kırsal

²²⁹Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005) 2002 Yılı Programı**, (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2002.pdf>, 12 Nisan 2006, s. 141.

planlama yöntemi kullanılarak uygulanan proje 2004 yılında tamamlanmıştır.²³⁰

3.8. Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi

Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi ile yağmurlama ve damlama sulama sistemlerinin yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla Dünya Bankası'ndan 947.000 dolar dış kredi ve 236.000 dolar iç kaynak karşılığında Afyon, Bursa ve İzmir illerinde toplam 1400 hektar alanda yağmurlama ve damlama sulama projeleri uygulanmıştır. 1998 yılında uygulanmaya başlanan proje 2002 yılında tamamlanmıştır.

3.9. Sivas – Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi

Sivas – Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi, kadın çiftçilerin bulunduğu kooperatiflerin desteklenmesi, çevre koruma ve küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi, tarımsal verimliliğin ve çiftçi gelirlerinin artırılması amacıyla hazırlanmış ve toplam 28 milyon dolar bütçeli bir proje olup; bunun 17 milyon doları IFAD, 6,5 milyon doları OPEC, 3 milyon doları Türkiye Cumhuriyeti ve 1,5 milyon doları da ABD'li çiftçiler tarafından karşılanacaktır. Projenin 2004–2010 yılları arasında uygulanması öngörülmüş olup, uygulanmaya 2004 yılının ikinci yarısında başlanmıştır.²³¹

3.10. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi

Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi ise, 2003–2009 yılları arasında Samsun-Amasya-Tokat-Çorum-Sivas-Kayseri illerindeki 28 mikro

²³⁰TKB Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve Avrupa Birliğine Uyum Komisyonu, **a.g.e.**, s.24.

²³¹TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s. 25.

havzada uygulanması öngörülen bir projedir. Projenin 20 milyon dolar kredi, 7 milyon dolar hibe ve 7 milyon dolar iç kaynakla yürütülmesi planlanmıştır.²³²

3.11. Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi (KÖYDES)

İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla en düşük maliyetle KÖYDES (Köy Alt Yapısını Destekleme Projesi) Nisan 2005'te Türkiye genelinde uygulamaya konulmuştur. Söz konusu proje; İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nce köylerin yatırım programlarına alınamayan içme suyu ve köy yolları sorunlarını Vali ve Kaymakamların önderliğinde İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla mahalli imkânları da göz önünde bulundurarak KÖYDES adı altında bir proje geliştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen Proje'nin 200 milyon YTL olan bütçesinin yarısı köyleri içme suyuna kavuşturmak için, geri kalan yarısı ise köy yollarının yapılması için tahsis edilmiştir. Bu proje öncelikle, su kaynağı olan, ancak bu güne kadar su götürülmemiş köyler, su kaynağı olmayan bu güne kadar su götürülememiş köyler, su kaynağı ve sistemi olan ancak çalıştırılmayan köyler (motor, trafo, enerji nakil hattı, depo kaçağı vs.) ile köy katkısı %50 ve üzerinde olan köyleri kapsamaktadır. Hiç yolu olmayan köyler (ham yollar), stabilize kaplama yolu acil onarım isteyen köyler(heyelan, sel hasarları vs.), sanat yapıları hazırlanmış, tesviyesi bitmiş grup köy yollarının stabilize kaplanması, standardı düşük stabilize yolların ıslahı ve asfalt kaplanması gibi işlemler de KÖYDES Projesi kapsamına alınmış yürütülmektedir. 2006 sonunda tamamlanması öngörülen Proje ile Türkiye genelinde toplam 1.612 köyde yaşayan yaklaşık 650 bin kişinin içme suyuna kavuşturulması, 4.849 km. stabilize, 1.179 km. asfalt, 59 km. tesviye, 48 km. beton yol yapımı ve 191

²³²TKB Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve Avrupa Birliğine Uyum Komisyonu, **a.g.e.**, s.24.

km.'de yol onarım çalışması yapılması planlanmış, bu yollardan yaklaşık 880 bin kişinin faydalanması hedeflenmiştir.²³³

4. KIRSAL KALKINMA MODELLERİ

Dünyada ekonomik kalkınma konusu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğun bir ilgi görmeye başlamış, başlangıçta bu yönde makro yaklaşımlar ön planda iken, zaman içerisinde bu süreç bölgesel büyüme ve kırsal kalkınmaya doğru eğilim göstermiştir. Kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için geçmişte pek çok bilim adamı tarafından incelemeler ve tespitler yapılmış, bu yönde çeşitli modeller geliştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de köy sayısının fazla olması, yerleşimdeki dağınıklık, coğrafi ve iklimsel zorluklar ve altyapı yetersizlikleri gibi konular mali kaynakların yetersizliğine bağlı olarak sürekli sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin düşürülmesi, bu hizmetlerden daha geniş halk katmanlarının faydalanmasının sağlanarak, hizmetlerin etkinliklerinin artırılması, yerleşim yapılarının iyileştirilmesi, kırsal kesimde yaşayanların kentsel kesimdekilerle aynı yaşam düzeyine ulaştırılmasının sağlanması gibi amaçlarla pek çok ülkede uygulanan örneklerine benzer modeller geliştirilmiştir. Bunlar; Köy-Kent Modeli, Merkez Köyler Modeli, Tarım-Kent Modeli, Örnek Köyler Modeli, Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Modeli, Toplum Kalkınması Modeli ve Köye Dönüş Modeli gibi aslında birbirine çok yakın görüşlerden oluşan ve benzer amaçlarla geliştirilen modellerdir.²³⁴

²³³(Erişim) http://www.kayserim.net/haberekle/haber_detay.asp?id=2158, 01 Mayıs 2006.

²³⁴Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 33.

4.1. Köy-Kent Modeli

Kırsal kesimden kentlere göçü engellemek, kırsal kesimde yaşamını sürdüren insanlara eğitim, sağlık, tarım, altyapı hizmetleri gibi hizmetler götürerek, bu yörelerdeki insanların ekonomik ve sosyal yönlerden kalkındırılmasını sağlamak amacıyla geliştirilen bir modeldir. Bu model sayesinde altyapı bütünlüğünün, köylülerin örgütlenmelerinin ve tarımsal sanayileşmenin sağlanması, istihdamın artırılması gibi kırsal kesimin en öncelikli problemlerinin çözümü hedeflenmiştir.²³⁵ 1978 yılında modelin uygulanması için iki pilot bölge belirlenmiştir. Bunlar Orman Bakanlığı sorumluluğunda olan Bolu Taşkesti Köyü ile Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı sorumluluğundaki Van Özalp köyleridir. Taşkesti’de uygulanmaya çalışılan model, gerekli hazırlıkların ve altyapı çalışmalarının tamamlanmadan uygulanmaya başlanması nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Özalp’te ise uygulamaya dahi başlanamamış ve proje rafa kaldırılmıştır. Daha sonra 1998 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Diyarbakır-Bismil-Çeltikli ve Hatay-Hassa-Gülpınar’da uygulanan projeler ile bölgedeki göçebelerin yerleşik hayata geçirilmesi ve hayvancılığın geliştirilmesi hedeflenmiştir.²³⁶ Köy-Kent Modeli gerçek anlamda ilk olarak 2 Eylül 2000 tarihinde Ordu/Mesudiye/Çavdar Köyü ve Yöresi Köyleri Köy- Kent Projesi olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu projenin toplam maliyeti 5 trilyon lira olup, üç aşamada uygulanması öngörülmüştür. Birinci aşama içme suyu, kanalizasyon, sulama ve köy sosyal tesisleri, ulaşım, haberleşme vb. altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. İkinci aşamada ilköğretim okulu inşası, mevcut okulların onarımı, sağlık ocağı yapımı, ambulans alımı, kültür ve sanat evi yapımı, gezici kütüphane, oyun sahaları, cami ve mezarlık

²³⁵ Ali Nejat Ölçen, “Halk Sektörü ve Köykentler”, **Tarım ve Köy Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131, 2000, s. 52–54.

²³⁶ Olgu Çalışkan, “Kırsalın Kentselleştirilmesi Projesi, Kırdan Kalkınma”, (Erişim) <http://www.aydinlanma1923adk.itu.edu.tr/kirkent>, 20 Mayıs 2006, s. 1.

çevresinin düzenlenmesi gibi eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin yapılması öngörülmüştür. Üçüncü aşamada ise bütün köylülerin ortak olduğu bir tarımsal kalkınma kooperatifinin kurulması, hayvancılığın geliştirilmesi, seracılık, meyvecilik, su ürünleri yetiştiriciliği, mera ıslahı, orman ürünleri işleme ve değerlendirme tesisi yapımı, küçük sanayi sitesi kurulması, eko-turizm yapılması gibi ekonomik ve kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi planlanmıştır.²³⁷ Bu projeden 11 adet köy ve toplam 3450 çiftçi yararlanmıştır. Ayrıca proje kapsamında 29 km. asfalt yol, 16 km. tesviye yol, 83 km. stabilize kaplama, 50,5 km. yol onarımı, 5 adet toplam 70 m. uzunluğunda köprü yapımı, 4 köye içme suyu, 7 köye kanalizasyon, 6 köye sulama suyu tesisi ve 8 köye de sosyal içerikli köy konağı yapımı gerçekleştirilmiştir.²³⁸ Proje, konjonktürel gelişmeler nedeni ile tamamlanamamış olmasına karşın, kırsal kalkınma konusunda önemli bir deneyim kazandırmıştır.

4.2. Merkez Köyler Modeli

Merkez Köyler Modeli; nüfusu belli bir yoğunluğu sağlayan yörelerdeki köy kümelerinin içinden merkezde bulunan bir köyün hizmet istasyonu olarak belirlenmesi ve buranın geliştirilerek kırsal kalkınmanın sağlanması düşüncesiyle oluşturulmuştur. Toplam maliyeti azaltan bu model, kamu hizmet seviyesini bütün ülke genelinde belli bir seviyede gerçekleştirmek ve bu hizmetlerin yerleşim yerleri ve bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde başlatılan uygulamada yaklaşık olarak nüfusu birkaç yüz ile 22 bin arasında değişen 5–7 bin yerleşim alanının merkez köy olması öngörülmüştür. 1978 yılında Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nca Van İli Özalp İlçesi'nde hayvancılığın yoğun olduğu köylerde ve Şanlıurfa

²³⁷Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 33.

²³⁸Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Erişim) <http://www.khgm.gov.tr/kutuphane/khgmtarihce1.htm>, 05 Mayıs 2006.

İli'nde sulu tarımın yoğunlukla yapıldığı köylerde uygulanmıştır.²³⁹ 1980'li yıllarda model tekrar gündeme gelmiş, 1983 yılında yayımlanan 83/7493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ülke genelinde 36.022 köyü temsilen 4319 köy su, elektrik, sağlık, eğitim, ulaşım, haberleşme, güvenlik, sanayi durumları gibi bir dizi kritere bakılarak merkez köy olarak belirlenmiştir. Daha sonraki dönemde merkez köy olarak belirlenen köylerdeki okul, küçük sanayi tesisleri, kooperatif, sağlık ocağı, fabrika sayılarında yol uzunluklarında, elektrik ve içme suyu şebekelerinde önemli gelişmeler görülmüştür.²⁴⁰ Bu model, yerleşim, üretim, örgütlenme, sanayileşme, insan-toprak ilişkilerinin düzenlenmesi yönlerinden etkinlik sağlayamamış ve uygulandığı dönemde sadece merkez seçilen köylere hizmet götürme amacıyla sınırlı kalmıştır.²⁴¹

4.3. Tarım-Kent Modeli

Bu model 1970–1980 yılları arasında uygulanmıştır. Bu modelde 8–10 köyün bir araya getirilerek, bir tarım kent ortaya çıkarılması öngörülmüştür. Köylerin merkezdeki köye ve merkezdeki köylerin de düzenli yol bağlantıları yapılarak birbirleriyle bağlanması planlanmıştır. Bu modelin Köy-Kent Modeli'nden farkı, Köy-Kent Modeli'nde köylerin zaman içerisinde kendiliğinden toplulaşacağını ve ekonomik ve sosyal hayata da kooperatiflerin hakim olacağını varsayılması iken, bu modelde kırsal kesimde yaşayan insanların kendi bulundukları köylerde kalmalarının hedeflemesidir.²⁴² Tarım kentlerinde tarımsal alet ve makine parklarının ve atölyelerinin oluşturulması, tarıma dayalı orta boy sanayi işletmelerinin

²³⁹Bahri Çevik, “Kırsal Kalkınmada Fiziksel Planlama ve Merkez Köy Yaklaşımı”, Ankara, **Tarım ve Köy Dergisi**, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131, 2000, s.41.

²⁴⁰TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s. 33.

²⁴¹Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 35-36.

²⁴²Ahmet Yavuz Civelek, “Zirai Kavramların Kullanımında Kargaşa”, **Türktarım Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 147, 2002, s. 53.

kurulması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak model yeteri kadar uzun süre uygulanamamıştır.²⁴³

4.4. Örnek Köyler Modeli

Pilot Köy Yöntemi adı ile de anılmakta olup, 1963–1965 yılları arasında uygulanan bir kırsal kalkınma modelidir. Bu modelle köylere götürülen hizmetlerde eşgüdüm sağlanması, yapılan hizmetlerden çevre köylerin de faydalanmasının temini, köylerin karşılaştıkları sorunlar ile, bu sorunların giderilmesinden sorumlu kişi ve kuruluşlar arasında ilişki kurulması hedeflenmiştir. Model Ankara ve İstanbul İllerinde uygulanmaya çalışılmış olup; köylerde yapısal değişimler yerine, hizmet yatırımları yaparak köylerin fiziki görünümünü değiştirmeyi ön plana almış ve bir köye yapılan hizmetlerden çevresindeki köylerin de faydalanmasını hedeflemesi nedeniyle uzun süreli uygulanamamıştır.²⁴⁴

4.5. Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Modeli

1965–1975 yılları arasında Diyarbakır, İzmir, Malatya, Manisa, Urfa ve Uşak İllerinde uygulanan model, Hollanda, İtalya ve İsrail'deki benzer uygulamalardan esinlenerek Köy İşleri Bakanlığı'nca geliştirilmiştir. Bu modelle köylerin yeterli bir birim durumuna getirilmesi ve böylelikle de köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır. Kırsal alanı bir bütün olarak ele alan bu uygulamada, kalkınmayı etkileyen tüm faktörler birlikte değerlendirilmekte ve tarımsal gelişmenin sağlanması hedeflenmektedir. Bu kapsamda ulusal düzeyde ekonomik, toplumsal ve fiziksel bir kırsal kalkınma planı, buna göre hazırlanan bölgesel planlar ve işletme bazında

²⁴³Celal Er, "Tarım Kentleri ve Kırsal Kalkınma", **Tarım ve Köy Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131, s. 34.

²⁴⁴Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 34.

planlar oluşturulmuştur. Hazırlanan 150 adet köy ve köy kümeleri planı, halkın katılımının sağlanamaması, finansman yetersizlikleri, ulusal koşulların tam olarak değerlendirilememiş olması, yerel gereksinimlere yanıt verilememesi ve yanlış öncelikler nedeniyle uygulanamamıştır.²⁴⁵

4.6. Toplum Kalkınması Modeli

Toplum Kalkınması Modeli; planlı kalkınma dönemi ile geliştirilen bir modeldir. Bu modelde amaç, merkezi idarenin müdahalesini talep eden köylerin kendine yeterli hale getirilmesi ve halkın katılımının sağlanmasıdır. Daha önce Birleşmiş Milletler tarafından Hindistan, Pakistan gibi ülkelerde uygulanan model, küçük toplulukların içinde bulundukları toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla, topluluğu oluşturan bireylerin girişimlerinin devlet tarafından da desteklenmesi olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁶ Ancak modelin uygulanabilmesi için yeni yönetim düzenlemelerinin yapılması gerekmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın Birinci ve İkinci Kalkınma Planları dönemlerinde başarılı adımlar atılmış olmasına bağlı olarak ülke geneline yaygınlaştırılması öngörülen model, gerekli olan yönetsel düzenlemelerin yapılmaması, temel yapısal düzenlemelerin yokluğu, eğitim çalışmalarındaki aksaklıklar, eşgüdüm ve planlama eksikliği ile idare yapılarına göre hazırlanan plan yaklaşımlarının getirilmemesi gibi nedenlerle başarılı olamamıştır.²⁴⁷

4.7. Köye Dönüş Modeli

Köye Dönüş Modeli; Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde geçmişte yaşanan terör olayları ve sosyo-ekonomik

²⁴⁵Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 35.

²⁴⁶Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 35.

²⁴⁷Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 35.

olumsuzluklar nedeniyle yerleşim yerlerini terk edenlerin, eski yerleşim birimlerine geri dönüşünü ve buralarda gelir getirici faaliyetlerle birlikte altyapının iyileştirilmesini hedefleyen bir yaklaşımdır. 1990'lı yıllarda başlayan uygulama halen gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

5. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’de kırsal alanlar oldukça geniş bir coğrafyayı oluşturmakta ve nüfusun da önemli bir kısmını barındırmaktadır. Kırsal kesimde yaşamının getirmiş olduğu zorluklar ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine bağlı olarak köyden kente göç olgusunun ortaya çıkmasına ve kırsal nüfusun oransal olarak azalmasına karşın, Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 35’inin hâlâ kırsal alanlarda yaşadığı görülmektedir.

Türkiye’de kentsel ve kırsal alanlar arasında önemli gelişmişlik farklılıkları olmasına karşın, farklı bölgelerdeki kırsal alanlar arasında da önemli gelişmişlik farklılıkları görülebilmektedir.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından, ekonominin itici gücü olarak tarım sektörü seçilmiş ve bunun ardından da tarımın ve kırsal altyapının geliştirilmesi için pek çok yasal düzenleme yapılmıştır. Ayrıca daha az gelişmişlik düzeyine sahip olan yerler tespit edilerek, buralarda bölgesel ve kırsal kalkınma projeleri uygulanmaya konulmuş, kırsal kalkınma modelleri geliştirilmiş ve kırsal alanlarda yaşayan insanların ekonomik olarak desteklenmesini sağlamak amacıyla çeşitli destekleme ve teşvik uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Ancak, kırsal kalkınma konusunda faaliyet gösteren çok sayıda kuruluşun bulunması ve bu kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanamaması, çiftçilerin yeterli derecede örgütlenilememesi, yerel yönetimlerin ve mevcut çiftçi örgütlerinin yasal ve ekonomik yönden yeterliliğinin sağlanamaması, kırsal kalkınma çalışmalarının başarılı olamamasına neden olmuştur.

Kırsal kalkınmanın sağlanması için birçok kırsal kalkınma projesi uygulanmış, ancak bu projeler yerel dinamikleri ortaya çıkarmakta yetersiz kalmış, kırsal alanların koşullarını bilmeyen kişilerce masa başında hazırlandıklarından, uygulandıkları yörelerdeki insanların gereksinimlerini karşılayamamışlardır. Bu nedenle de uygulandıkları yerlerde Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik problemi olan göç sorununu engelleyememişler, dolayısıyla gerçek anlamda hedeflerine ulaşamamışlardır.

Kırsal kalkınma projeleri entegre projeler olup, çok yönlü ele alınmaları gerekmekte, dolayısıyla da birden fazla kuruluşun işbirliği ve eşgüdüm içerisinde çalışması gerekmektedir. Ancak uygulanan projelerde koordinasyon çoğu zaman sağlanamamıştır.²⁴⁸

Kırsal alanların kalkındırılması için bazı hedefler belirlenmiş ve bu yönde de pek çok girişimlerde bulunulmuş olmasına karşın; Türkiye'nin tam olarak orta ve uzun vadeli bir kırsal kalkınma politikasının olduğunu söylemek güçtür.

Avrupa Birliği ile uyum çalışmaları kapsamında bir kırsal kalkınma politikası oluşturulması amacıyla Ön Ulusal Kalkınma Planı hazırlanmış, bu plan içerisinde de AB ile sosyal ve altyapı konularında uyumun sağlanması, tarımsal verimliliğin artırılması, girişimciliğin geliştirilmesi, rekabet gücünün artırılması, istihdamın çoğaltılması ve çevre bilincinin geliştirilmesi öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir.

Kırsal alanların sorunlarının tek bir çözüme indirgenemeyecek ölçüde karmaşık ve çok yönlü olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, kırsal kalkınma için götürülen hizmetlerin bir bütünlük içerisinde ve birbirini destekler biçimde olması önem taşımaktadır. Türkiye'de bugüne kadar olduğu gibi dağınık, plansız ve eşgüdümsüz hizmet götürme politikalarıyla kalkınma sorunu çözülememekte, gelip geçici ve birbirinden kopuk çalışmalarla götürülen hizmetler amaçlarına ulaşamadıkları gibi, kaynak israfına da neden olmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁸TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu, **a.g.e.**, s. 23.

²⁴⁹Gürlük, **a.g.m.**, s.16.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇORUM İLİNİN BAZI KÖYLERİ ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI

1. ÇORUM İLİNİN MEVCUT YAPISI

1.1. Çorum İlinin Genel Özellikleri

Çorum, Orta Karadeniz Bölümünün iç kısmında yer almaktadır. Doğuda Amasya, güneyde Yozgat, batıda Çankırı, kuzeyde Sinop, kuzeydoğuda Samsun, güneybatıda Kırıkkale ile çevrilidir. Yüzölçümü 12.820 km² dir. 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 597.065'tir.

Çorum ilinin yeryüzü şekillerine baktığımız zaman; il sınırları içerisinde bulunan dağlar, genel olarak yüksek sayılmayacak niteliktedir. Ortalama yükseltileri 1500 m. dolayındadır. Bunlar Orta Karadeniz Bölümündeki Canik Dağları ile Ilgaz ve Küre Dağlarının başlangıç noktalarını teşkil eden silsileler şeklinde güneye doğru (Bozok Yaylasına) gittikçe alçalırlar. Yükseklikleri 1000–2000 m. arasında değişen tepeleri ile bir taraftan Kızılırmak vadisi kıyılarında, diğer taraftan Yeşilirmak'ın Çekerek Suyu kıyılarında uzayıp giderler. Çorum dağlarının yüksek kısımları İskilip – Osmancık ve Kargı ilçeleri toprakları üzerindedir.

Merkez ilçenin kuzeyinde Eğerci Dağ sıraları, Batı yönde Alagöz ve Köseadağları yer alır. Bu iki dağ sıraları arasında Kırkdilim Boğazı bulunmaktadır. Güneyde uzanan Dört Tepe silsileleri güneydoğuya doğru uzanarak Mecitözü ve Ortaköy ilçesindeki Karadağ silsileleri ile birleşir. Aynı şekilde ilçenin güneyinde ve güney batısında uzanan dağ sıraları, Sungurlu ilçesi içindeki Kartal Dağlarına kadar uzanmaktadır.

Osmancık ilçesindeki Kızılırmak Vadisi boyunca uzanan Çal ve Ada Dağları; Kargı ilçesi sınırları içinde devam ederek Çorum'un en yüksek dağlarından olan Kös Dağlarındaki Erenler Tepesine (2097 m.) ulaşır.

Aynı dağ sıralarının güneyinde İskilip ilçesinin Teke Dağı, Kavak Dağı, Göl ve Deveci Dağları ile Çakarözü Dağlarını meydana getirdiği görülmektedir.

Çorum ilinde bulunan ovalar ise şunlardır:

Çorum Ovası: Merkez ilçenin üzerinde, 780–800 m. yüksekliğindedir. Üzerinde Bayat – Ömerbey – Deliler – Gürcü –Elemin – Sarmaşa – Buluz – Celilkırı ve Yaydığı Köyü toprakları bulunmaktadır. Ovanın doğu ve kuzey yönlerinde fay hatları vardır.

Bozboğa Ovası: Merkez ilçeye bağlı Bozbuğa-Yenice-Çayhatap-Sarimbey-Kadıkırı-Ahilyas-Harzadın-Abdalata-Büğdüz köyleri bulunmaktadır. 800–820 m. yüksekliğindedir.

Ovasaray Ovası: Çorum'a 10–12 km. uzaklıkta, Ovasaray – Kayı – Boğabağı – Maza – Sarta – Üyük – Karapınar ve Karacaköy toprakları vardır. 700–800 m. yüksekliğindedir.

Hüseyin Ovası: Alaca ilçesini ve çevresini oluşturur. 725–875 m. yüksekliğindedir.

Dedesli Ovası: Merkez ilçe'ye bağlı Dereköy – Eskiören – İğdeli ve İskilip İlçesine bağlı Tombuşoğlu Çiftliği bölgelerinden oluşur.

Taybı Ovası: İskilip-Sungurlu arasında 550–560 m. yüksekliğindedir.

Mecitözü Ovası: Mecitözü ilçe merkezi ve civar köyleri bulunmaktadır. 950 m. yüksekliğindedir.

Osmancık Ovası: Osmancık ilçe merkezinin bulunduğu Kızılırmak'ın iki yakasında, 300–350 m. yüksekliğindedir.

Düvenci Ovası: Çorum – Merzifon yolu boyunca uzanan 900 m. yüksekliğinde bir ovadır.

Çorum ilindeki akarsular, sularını ülkemizin iki önemli akarsuyu olan Kızılırmak ve Yeşilirmak Havzalarına boşaltırlar.

Kızılırmak Havzası: Kızılırmak'ın Çorum ilinden geçen kısmı 182 km.dir. Bu geçiş yerleri Bayat, İskilip, Merkez ilçe, Osmaniye, Kargı İlçeleri ve köyleridir.

Yeşilirmak Havzası: Çorum merkez ilçe'nin büyük bir kısmı, Alaca ilçesi, Mecitözü ve Ortaköy ilçelerindeki çay ve dereler, Yeşilirmak'ın önemli bir kolu olan Çekerek Irmağına bu havzada dökülür.

Çorum Çat Suyu (82 km): Derinçay adını da alan bu su, Eğerci dağından ve Köse Dağından inen dere ve çayların birleşmesinden oluşur. Çomarbaşı ve Sıklık Derelerini de alarak il merkezinin 3 km batısından geçer. Güneyde Yılginözü ve Hatap Deresi ile birleşir, Ahilyas derelerini de alır ve bundan sonra Çorum Suyu olur. Alaca'dan gelen Budaközü ile birleşince de Çorum Çat suyu olur. Mecitözü İlçesi ve köylerinden geçerek, Amasya ili sınırlarında Çekerek'le birleşir.

Mecitözü Çayı: Kırklar Dağından doğar, ilçe merkezine yakın olarak (1–1,5 km) geçtikten sonra Amasya topraklarında Çorum Çat Suyu ile birleşir.

Çekerek Irmağı: Ortaköy İlçesi ve topraklarının az bir kısmını sular, Amasya İli sınırlarına geçer.

İlde D.S.İ. ve Köy Hizmetleri tarafından yapımı tamamlanmış ve devam eden çok sayıda büyüklü küçüklü baraj ve göletler bulunmaktadır. D.S.İ. tarafından hizmete açılmış baraj ve göletler şunlardır:

Çomar Barajı: Merkez ilçede 1974'de başlanmış 1979'da tamamlanmış, önce sulama amaçlı düşünülmüş, sonra içme suyu temini için kullanılmış, ayrıca mesire yeri özelliğindedir.

Alaca Barajı: Alaca Büyük Söğütözü Köyünde, 1984'de yapılmış, 1500 ha. sulama kapasitelidir.

Yenihayat Barajı: Çorum – Ankara karayolu üzerindeki Yenihayat köyünde, Çorum' a içme suyu temini amacıyla a yapılmıştır.

Ahmetoğlu Göleti: Merkeze bağlı Ahmetoğlu Köyünde 1962 yılında yapılmış, 30 ha. sulama kapasitelidir.

Evcil Yeni Kışla Göleti: 1970 yılında yapılmış 53 ha. sulama kapasiteli.

Seydim-1, Seydim-2 Göletleri: Seydim Köyünde 1973 –1976 yıllarında yapılmış içme suyu amaçlı kullanılmaktadır.

İnegazili Göleti: Sungurlu İnegazili Köyünde 1975 yılında yapılmıştır.

Alacahöyük Göleti: 1976 yılında yapılmış, 35 ha. sulama kapasiteli.

Pınarlı Göleti: Ortaköy Pınarlı köyünde 1977 yılında yapılmış 50 ha. sulama kapasiteli.

Geven Göleti: Alaca Geven köyünde 1975 de yapılmış, 23 ha. sulama kapasiteli.

Aksu Göleti: Kargı Gölköy civarında, 1983'te yapılmış 39 ha. sulama kapasiteli.

Çorum ilinin güney bölgesinin doğal bitki örtüsü bozkırdır (step). İlkbahar yağışları ile birlikte yeşerirler, sonbaharda kururlar. Bunlara örnek: Papatya, gelincik, deve diken, köy göçeren diken, çakır diken, kangal otu, sığır kuyruğu, yavşan otu, geniş yayılma alanı bulmuştur. Akarsu boylarında ise söğüt ve kavak çeşitlerine rastlanır.

Alaca, Sungurlu, Ortaköy ve Mecitözü'nün yüksek kesimlerinde meşe, ardıç ve karaçam ağaçlarına rastlanır. İlkbahar ile birlikte çiğdem, yabani sümbül, yabani lale çiçekleri de görülür.

İlin kuzeyindeki ilçelerde ise meşe ormanları ve iğne yapraklı ormanlara rastlanır.

Deniz seviyesinden 1000–1200 m yüksek olan bölgelerde meşe, kızılçık, yabani erik, elma, alıç, yabani gül yaygın olarak görülür. Hacıhamza çevresinde seyrek olarak ıhlamur ağaçlarına rastlanır.

Kargı, İskilip, Osmancık, Bayat ilçelerinde sarıçam, karaçam, köknar, kızılçam ağaçları görülmektedir. Toplam ormanlık ve fundalık alan 365.208 ha. olup İl yüzölçümünün % 28 ' i kadardır.

Çorum iline ait bazı göstergeleri Tablo–29'da gösterilmiştir.

Tablo–29. Çorum İli Göstergeleri

Gösterge	Yıl	Birim	Sayı
Toplam Nüfus	2000	Kişi	597.065
Şehirleşme Oranı	2000	Yüzde	52,24
Yıllık Ortalama Nüfus Artışı	1990 – 2000	Binde	-1,92
Nüfus Yoğunluğu	2000	Kişi/Km2	46,67
Doğurganlık Hızı	2000	Çocuk Sayısı	2,66
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	2000	Kişi	4,67
Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	67,61
Okur Yazar Nüfus Oranı	2000	Yüzde	83,11
Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı	2000	Yüzde	76,40
Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	2000	Yüzde	4,83
İlköğretim Okullaşma Oranı	2000 – 2001	Yüzde	100,00
Liseler Okullaşma Oranı	2000 – 2001	Yüzde	36,59
Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri	2000	YTL	1.188
Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı	2000	Yüzde	45,70
Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı	2000	Yüzde	98,05

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, (Erişim) <http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/tasra/iller/corum/tarimsal.htm>, 15 Mayıs 2007.

1.2. Çorum İlinin Tarımsal Yapısı

Çorum'da en önemli faaliyet kolunu tarım ve hayvancılık oluşturur. Çorum'da öncelikli olarak üretimi yapılan tarım ürünleri arasında buğday, arpa, yeşil mercimek, nohut, şekerpancarı, pirinç ve kuru soğan sayılabilir.

Yıllık 500.000 ton üretimi ile buğday ambarı olarak da bilinen Çorum Türkiye pirinç üretiminin %18'ini sağlamaktadır.²⁵⁰ Ayrıca il sınırları içinde yumurta tavukçuluğu da önemli bir tarımsal faaliyet dalı olup, günlük yumurta üretimi 1.500.000–2.000.000 arasında değişmektedir.²⁵¹

Tarıma elverişli arazilerin kullanım şekli ise Tablo–30'da gösterilmiştir.

Tablo–30. Tarıma Elverişli Arazilerin Kullanım Şekli

Kullanım Şekli	Büyüklüğü (Hektar)
Buğdaygiller	387.915
Baklagiller	39.865
Endüstri Bitkileri	34.974
Yem Bitkileri	22.151
Nadas	117.032
Bağ Alanı	10.213
Toplu Meyve Bahçesi	2.746
Sebze Alanı	7.572
TOPLAM	622.468

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (Erişim)

<http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/tasra/iller/corum/tarimsal.htm>, 15 Mayıs 2007.

Tarıma elverişli toplam arazi miktarı 622.468 hektardır. Bu arazilerin yaklaşık % 88'ine denk gelen 548.468 hektar alan kıraç arazi

²⁵⁰ Çorum Valiliği, **Çorum İl Yıllığı**, Çorum Valiliği Yayınları, Çorum, 2003, s.85.

²⁵¹ Çorum Valiliği, **a.g.e.**, s.88.

durumundadır.²⁵² Ayrıca kıraç tarım arazisinin 209.000 hektarı sulanabilir vasıftadır. Tarım arazilerinin sulanabilirlik durumu ise Tablo–31’de gösterilmiştir.

Tablo–31. Tarıma Arazilerinin Sulanabilme Durumu

Sulama Şekli	Sulanan Arazi Büyüklüğü (Hektar)
DSİ Sulaması	3.727
Köy Hizmetleri Sulaması	13.254
Halk Sulaması	57.019
TOPLAM	74.000

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (Erişim)

<http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/tasra/iller/corum/tarimsal.htm>, 15 Mayıs 2007.

Çorum ilinde sadece kiracılık yaparak ya da sadece ortakçılıkla arazi kullanan işletme yoktur. İldeki işletme büyüklükleri ile bu işletmelerin arazi varlıkları Tablo–32’de gösterilmiştir.

Çorum ilinde de, ülke genelinde olduğu gibi, büyükbaş hayvancılıkta arzu edilen verim seviyesi yakalanamamış, küçükbaş hayvan sayısında da yıldan yıla gerilemeler meydana gelmiştir.²⁵³ Ayrıca, ülke genelinde olduğu gibi yıllarca otlatma kapasitesinin üzerinde hayvan barındıran meralar da artık mevcut hayvanları bile besleyemez hale gelmiştir. Yem fiyatlarını yüksek, hayvansal üretim sonucu elde edilen rantı da düşük bulan yetiştiriciler sunî çayır ve mera oluşturma faaliyetlerine de itibar etmemiş ve ayrıca işletmeler bazında sahip olunan hayvan varlığına yetecek miktarda yem bitkileri ekilmemiştir. Çorum ilindeki büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı Tablo–33’de gösterilmiştir.

²⁵²Çorum Valiliği, **a.g.e.**, s.92.

²⁵³Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (Erişim)

<http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/tasra/iller/corum/tarimsal.htm>, 15 Mayıs 2007.

Tablo–32. İşletme Büyüklükleri ve İşletme Gruplarında Arazi Varlığı

İşletme Arazisi Büyüklüğü (da)	Toplam İşletme Sayısı	Toplam Arazi Büyüklüğü (da)	Kendi Arazisi Olan İşletmeler			
			Yalnız Kendi Arazisini İşleten		Arazi Kiralayıp, Başkasına Kiraya Vermeyen	
			İşletme Sayısı	Arazi (da)	İşletme Sayısı	Arazi (da)
- < 5	2.533	5.761	2.533	5.761	---	---
5 – 9	4.154	24.503	4.154	24.503	---	---
10 – 19	10.270	136.621	10.270	136.621	---	---
20 – 49	18.447	548.922	18.092	536.497	355	12.425
50 – 99	14.011	905.114	13.384	863.438	627	41.676
100 – 199	7.545	961.534	7.038	881.616	507	79.918
200 – 499	3.646	978.549	2.978	794.701	668	183.848
500 – 999	224	121.606	152	84.814	72	36.792
1000 – 2499	2	2.875	2	2.875	---	---
2500 – 4999	1	3.650	1	3.650	---	---
TOPLAM	60.833	3.689.135	58.604	3.334.476	2.229	354.659

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, (Erişim) <http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/tasra/iller/corum/tarimsal.htm>, 15 Mayıs 2007.

Tablo–33. Çorum İli Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Varlığı

Hayvan Çeşidi	Sayısı
Saf Sığır	24.212
Melez Sığır	97.577
Yerli Sığır	102.845
Manda	8.379
Büyükbaş Hayvan Toplamı	233.013
Koyun	212.540
Tiftik Keçisi	16.553
Kıl Keçisi	41.363
Küçükbaş Hayvan Toplamı	270.456
HAYVAN TOPLAMI	503.469

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (Erişim) <http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/tasra/iller/corum/tarimsal.htm>, 15 Mayıs 2007.

2. ARAŞTIRMA ALANININ MEVCUT DURUMU

2.1. Araştırmanın Amaçları

Türkiye’de kırsal alanların kalkındırılması girişimleri, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar gitmektedir. Planlı döneme geçilmesi ile birlikte köylerin kalkındırılması için, yeni yöntemler denenmeye başlanmıştır. Türkiye’de köy kalkınması bakımından bazı gelişmeler kaydedilmişse de, hala bazı köy toplumları, içinde bulundukları geri durumdan bir türlü kurtulamamışlardır. Bugüne kadar yapılan köy kalkınması çalışmaları, köyleri kalkındırmaktan uzak olup, yurt çapında bir kalkınma gerçekleştirememiştir.

Çorum köyleri için yapılan çalışma, tezde belirtilen varsayımlara somut bir örnek olması için yapılmıştır. Türkiye’de kırsal alanın çok geniş olması ve seçilen alanın sadece üç köyle sınırlı kalması nedeni ile buradaki bulguların ülke genelinde geçerli olamayacağı açıktır. Burada yapılan, tezdeki varsayımların belirli kurallara göre seçilmiş üç köy üzerinde denenmesidir. Bu çalışma ile Çorum’da kırsal alanda ekonomik, sosyal ve kültürel yönden, gelişmişlik durumunu saptamak, bir anlamda profilini çıkarmak amaçlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Varsayımları

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana köy sorunları ile ilgilenmektedir. Kalkınan ülkelerin hemen hepsinde köylü nüfusu oranı tek haneli rakamlara düşmüştür. Ancak Türkiye, köylü nüfusu kabul edilebilir seviyeye indirememiştir. Bugünkü % 35’lik kırsal alan, kentlerin içinde bulunduğu gecekondu ve işsizlik sorunları dikkate alındığında sorunun daha da kötü olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü gecekondu fiziki olarak

kentlerde olsalar da sosyo – kültürel açıdan kırsal alanın özelliklerini taşımaktadırlar.

Devlet tarafından götürülen hizmetler belki 1950’li yılların şartlarına ve olanaklarına göre büyük başarıdır, ancak dünya artık ne 1950’lerde ne 1980’lerde bulunmaktadır. Dünyanın 21. yüzyılda bulunduğu bu dönemde, köylerin bulunduğu seviyeyi buna göre değerlendirmek gerekir.

Bugün Çorum köyleri de istenilen düzeyde gelişmemiştir. Günümüz toplumu bilgi toplumu olmasına karşın köylerde verilen eğitim çoğunlukla ilkokulla sınırlı kalmıştır. Köy kalkınmasının ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan gerçekleştirilememiştir. Köy ve kent nüfusu kalkınmanın göstergesi olan bir noktaya ulaşmadığı gibi, köyde yaşayanların hayat standartları da ülke ortalamasının altında bulunmaktadır.

Köylerde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmakla birlikte Çorum köylerinde çiftçilerin ürünlerin yetiştirilmesinden satılmasına kadar pek çok sorunu bulunmaktadır. Nitekim herhangi bir sosyal güvenliğe sahip olamayan insanların en çok yaşadığı yer kırsal alanlardır, bunu Çorum’un köylerinde de görmek mümkündür. Kırsal alanlara devlet tarafından bir takım altyapı hizmetleri götürülmüş, ancak köylülerin hayatında büyük değişiklik yapacak ekonomik yatırımlar gerçekleştirilememiştir.

Yatırımların yetersiz olması sonucu eğitim seviyesi düşük, ekonomik kaynakları sınırlı, doğurganlık oranı yüksek, geçinemeyen ve kentlere akan bir köy nüfusu ortaya çıkmıştır. Bütün bu olumsuzlukların sonucunda Çorum köylüsü de durumundan hoşnut değildir.

2.3. Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Çorum genelinde köylülerin sorunlarını ortaya koyabilecek nitelikte üç köy seçilmiş ve aile reislerinin sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarını belirlemek amacı ile bir anket hazırlanmıştır. Çalışmada köyler hakkında Valilik, Köylere Hizmet Götürme Birliği ve İl Sağlık Müdürlüğü verilerinden de yararlanılmıştır. Çorum köyleri içinde, çok gelişmiş yada geri kalmış

köyler örneklemin dışında bırakılmıştır. Seçilen köylerin il merkezine yakınlıkları, uzaklıkları, geçim kaynakları ve yerleşim biriminin yapısı dikkate alınmıştır.

Seçilen köylerdeki hane sayısının % 20'u ile görüşülmek hedeflenmiştir. Anket için Eskişehir'de 20, Hisarkavak'ta 60 ve Sarısüleyman'da 45 köylüyle görüşülmüştür. Anketin uygulanmasında yüz yüze görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Çorum ilinin kültürel özelliklerinden dolayı hane halkı içinde hem ekonomik hem de aile yönetimi bakımından söz sahibi erkeklerdir. Bundan dolayı seçilen denekler, aile reisi denilen erkeklerden seçilmiştir.

Seçilen köyler ve özellikleri şu şekildedir:

Eskişehir: 372 nüfuslu ve 102 haneli olan köyün Çorum il merkezine olan uzaklığı 56 km ve Alaca ilçesine olan uzaklığı 5 km'dir. Arazi miktarı bakımından Çorum köyleri arasında orta düzeydedir. Köylülerin temel geçim kaynağı çiftçiliktir. Köylüler, başta buğday olmak üzere, nohut, pancar ve fiğ yetiştirmektedirler.

Hisarkavak: 1600 nüfuslu ve 300 haneli olan köyün Çorum il merkezine olan uzaklığı 41 km ve Mecitözü ilçesine olan uzaklığı 5 km'dir. Ekilebilir arazi 6000 dönümdür; bunun yaklaşık 2000 dönümü arpa yaklaşık 3000 dönümü buğday diğer kalan kısma da fiğ ve nohut ekilmektedir. Köy dağlık bir araziye yerleştiği için ekilebilir arazisi küçüktür. Yaklaşık 70 adet traktör vardır. Tarım genellikle klasik pulluk, biçerdöver, tırpan ve düven yapılmaktadır. Köyde 1200 büyükbaş ve 300 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Köyde sulama barajı, ırmak ve gölet yoktur. Köylülerin temel geçim kaynağı çiftçilik olmasıyla beraber inşaatlarda çalışmak ve hamallık da diğer geçim kaynaklarıdır.

Sarısüleyman: 1734 nüfuslu ve 238 haneli olan köyün Çorum il merkezine olan uzaklığı 74 km ve Alaca ilçesine olan uzaklığı 23 km'dir. Köyün yaklaşık 34.000 dönüm ekilebilir arazisi vardır. Ancak yaklaşık % 60'ı ekilmektedir. Genellikle buğday, arpa ve nohut ekimi yapılmaktadır. Köyde yaklaşık 500 büyükbaş 400 küçükbaş hayvan vardır. Köyde su şebekesi bulunmadığı için su ihtiyacı, köy meydanındaki çeşmelerden sağlanmaktadır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Aile Reislerinin Genel Özellikleri

3.1.1. Aile Reislerinin Yaş Dağılımı

Tablo–34. Aile Reislerinin Yaş Dağılımı

Yaş Grupları	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
25'den Küçük	---	6,67	11,11
25 – 40 Arası	55	83,33	20
41 – 60 Arası	40	10	66,67
60'dan Büyük	5	---	2,22
TOPLAM	100	100	100

Tablo–34'de görüldüğü gibi, ankete yanıt veren aile reislerinden Hisarkavak'ta % 6,67'si, Sarisüleyman'da % 6'sı 25 yaşın altındadır. Buna karşılık Eskiyapar'da 25 yaşın altında aile reisine rastlanmamıştır. Sarisüleyman köyünde aile reislerinin % 66,67'si 41 – 60 yaş gurubunda olması dikkati çekmektedir.

3.1.2. Aile Reislerinin Eğitim Durumu

Tablo–35'de görüldüğü gibi, köylerdeki aile reislerinin ağırlıklı olarak ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Okur – yazar olmayan aile reisi Eskiyapar'da % 10, Sarisüleyman'da % 3,33 iken, Hisarkavak'ta okuryazar olmayan aile reisine rastlanmamıştır. Eskiyapar'da diplomasız okur – yazar oranı % 5 iken, Hisarkavak'ta % 11,11, Sarisüleyman'da % 5'dir.

Eskiyapar'da ilköğretim ve lise mezunu olan aile reislerinin oranı % 30 iken, diğer köylerde ilköğretim ve lise mezunlarına rastlanmamıştır.

Tablo–35. Aile Reislerinin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Okur – Yazar Değil	10	---	3,33
Diplomasız Okur – Yazar	5	11,11	5
İlkokul	55	88,89	91,67
İlköğretim	25	---	---
Lise	5	---	---
Üniversite	---	---	---
TOPLAM	100	100	100

3.1.3. Aile Reislerinin Gazete ve Dergi Okuma Durumu

Tablo–36. Aile Reislerinin Gazete Okuma Durumu

Gazete Okuma Sıklığı	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Her Zaman Okuyorum	25	8,33	33,33
Ara Sıra Okuyorum	40	31,67	44,45
Okumuyorum	35	60	22,22
TOPLAM	100	100	100

Tablo–36'da görüldüğü gibi, aile reislerine gazete, dergi ve benzeri yayınları okuyup okuyamadıkları sorulmuş, aile reislerinin Eskiyapar'da % 25'i, Hisarkavak'ta % 8,33'ü ve Sarisüleyman'da % 33,33'ü her zaman gazete okuduğunu belirtilmiştir. Ancak bu köylerin hiç birinde gazete bayii olmadığı bilinmelidir. Köylerde gazete ve dergi gibi şeyleri hiç

okumayanların oranı, Eskişehir'de % 35, Hisarkavak'ta % 60 ve Sarısüleyman'da % 22,22 olarak ortaya çıkarılmıştır.

3.1.4. Geçim Kaynaklarının Dağılımı

Tablo–37. Aile Reislerinin Geçim Kaynakları

Meslekler	Eskişehir (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Çiftçilik	90	70	88,89
İnşaat İşçiliği	5	20	---
Ticaret	5	---	11,11
Hamallık	---	10	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo–37’de görüldüğü gibi, köylerin temel geçim kaynağı çiftçiliktir. Eskişehir’de tarımdan geçimini sağlayan ailelerin oranı % 90, Hisarkavak’ta % 70 ve Sarısüleyman’da % 88,89’dur. Hisarkavak’ta ekilebilir arazilerin az olması nedeniyle köylülerin yaklaşık 1/3’i geçimini tarım dışından sağlamaktadır.

3.1.5. Yıllık Kazanç Miktarı

Tablo–38’de görüldüğü üzere, aile reislerinin gelirleri konusunda net bir bilgi vermek istemedikleri ve çoğu zaman rastgele bir rakam söyledikleri gözlenmiştir. Aile reislerinin yıllık net olarak ne kazandıkları sorulmuş, ancak çoğu zaman köylüler, “...buğdayı şu kadara sattım kazancım da bu kadar.” gibi net olmayan cevaplar vermişlerdir. Bütün bunların sonucunda aile reislerinin kazançları konusunda net bir fikir elde edecek veri sağlanamamıştır. Yüz yüze konuştuğumuz köylüler, tarım ürünleri

fiyatlarının çok esnek olması nedeni ile kazançları hakkında yaklaşık bir değer verememişlerdir. Gelirleri konusunda fikir üreten köylülerin de büyük çoğunluğu yıllık geliri 5.000 YTL'den az olduklarını söylemişlerdir.

Tablo–38. Aile Reislerinin Yıllık Kazançları

Kazanç Miktarları	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
5.000 YTL den Az	35	50	8,89
5.000 – 10.000 YTL Arası	15	20	22,22
10.000 – 20.000 YTL Arası	5	---	8,89
Bilmiyor Yada Cevaplamıyor	45	30	60
TOPLAM	100	100	100

3.1.6. Aile Reislerinin Gelirleri Konusundaki Görüşleri

Tablo–39. Aile Reislerinin Gelirleri Konusundaki Görüşleri

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Çok İyi	---	---	---
İyi	---	---	---
Orta	25	10	33,33
Kötü	75	90	66,67
TOPLAM	100	100	100

Tablo–39’da görüldüğü üzere, aile reislerinin hiç biri, gelirlerini çok iyi ya da iyi olarak görmemektedir. En iyimser cevaplar Sarisüleyman’da alınmış ve burada köylülerin ancak % 33,33’ü gelirlerinin orta düzeyde

olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık, bu oran Eskiypar'da % 25 ve Hisarkavak'ta % 10'da kalmıştır. Gelirlerini yetersiz olarak gören köylülerin oranı oldukça yüksektir. Nitekim bu oran, Hisarkavak'ta % 90 iken, Eskiypar'da % 75 ve Sarısüleyman % 66,67'dir.

3.2. Aile Reislerinin Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Özellikleri

3.2.1. Aile Reislerinin Kullandıkları Arazi Miktarı

Tablo–40. Aile Reislerinin Kullandıkları Arazi Miktarı

	Eskiypar (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
10 Dönümden Az	10	70	11,11
10 – 50	90	30	77,78
51 – 100	---	---	11,11
100'den Fazla	---	---	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo–40'da görüldüğü üzere, ankete katılan aile reislerinin, Eskiypar'da % 10'u, Sarısüleyman'da % 11,11'i kullandığı arazi miktarının 10 dönümden az olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, çok dağlık bir araziye sahip olan Hisarkavak'ta 10 dönümden az olanların oranı, % 70'dir. Ekilebilir arazi yönünden Sarısüleyman köyünün oldukça zengin olduğu görülmektedir. Diğer köylerde 51 – 100 dönüm arası arazi kullandığını belirten hiçbir çiftçi çıkmazken, Sarısüleyman'da bu oran % 11,11'i bulmuştur.

3.2.2. Kullanılan Arazinin Mülkiyet Durumu

Tablo–41’de görüldüğü gibi, genel olarak bütün Çorum köylerinin ortak özelliği olan kiracılık ve ortakçılığının olmaması özelliği araştırmaya konu olan üç köyde de görülmüştür. Kullanılan arazilerin büyük çoğunluğu sahipleri ve onları aileleri tarafından kullanılmaktadır. Eskiypar’da aile reislerinin % 95’i ettikleri arazilerin tamamına sahipken, bu oran Sarısüleyman’da % 88,89, Hisarkavak’ta ise % 80’dir. Hiç toprağı olmayanların oranının en çok Hisarkavak köyünde olduğu gözlenmektedir.

Tablo–41. Kullanılan Arazinin Mülkiyet Durumu

	Eskiypar (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Tamamı	95	80	88,89
Ortakçı	---	---	---
Kiracı	---	---	---
Hiç Toprağı Yok	5	20	11,11
TOPLAM	100	100	100

3.2.3. Sahip Olunan Tarım Aletleri

Tablo–42’de görüldüğü gibi, traktörü olan köylülerin oranı Eskiypar’da % 50, Hisarkavak’ta % 10 ve Sarısüleyman’da % 17,78’dir. Hisarkavak’ta pulluk ve tırpan, Sarısüleyman’da ise pulluğun fazlalığı dikkat çekmektedir.

Tablo–42. Sahip Olunan Tarım Aletleri

Tarım Aletleri	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Traktör	50	10	17,78
Biçer – Döver	10	---	8,89
Pulluk	25	50	28,89
Tırpan	15	20	22,22
Hiçbiri	---	20	22,22
TOPLAM	100	100	100

3.2.4. Aile Reislerinin Gübre Kullanma Sıklığı**Tablo–43. Aile Reislerinin Gübre Kullanma Sıklığı**

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Her Zaman	70	40	44,44
Bazen	5	20	40
Ürüne ve Toprağa Göre Değişiyor	25	30	15,56
Hiç Kullanmadım	---	10	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo–43’e görüldüğü gibi, aile reislerinin gübre kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda, aile reislerinin Eskiyapar’da % 70’i, Hisarkavak’ta % 40’ı ve Sarisüleyman’da ise % 44,44’ü her zaman gübre kullandığını belirtmiştir. Hiç gübre kullanmayanların oranı Eskiyapar ve Sarisüleyman’da olmamasına rağmen, Hisarkavak’ta bu oranın % 10 olduğu görülmektedir.

Tablo–44. Aile Reislerinin Suni Gübre Kullanma Nedenleri

Kullanma Nedeni	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Verimi Artıyor	100	83,33	88,89
Radyo veya Televizyonda Önerildiği İçin	---	16,67	11,11
Başkaları Kullandığı İçin	---	---	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo–44’de görüldüğü gibi, gübre kullananların Eskiyapar’da tamamı, Hisarkavak’ta % 83,33’ü ve Sarisüleyman’da % 88,89’u verimi artırdığı için kullandığını belirtmiştir. Hisarkavak’ta aile reislerinin % 16,67’si, Sarisüleyman’da % 11,11’i radyo ve televizyonda tavsiye edildiği için, gübre kullandığını belirtmiştir.

3.2.5. Suni Yem Kullanımı

Tablo–45. Aile Reislerinin Suni Yem Kullanma Oranı

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Evet, Her Zaman	60	40	51,11
Ara Sıra Kullanıyorum	30	20	40
Kullanmıyorum	10	40	8,89
TOPLAM	100	100	100

Tablo–45’de görüldüğü gibi, suni yem kullanmayanların oranı Hisarkavak’ta % 40 gibi büyük orana sahipken Eskiyapar’da bu oran %

10'da, Sarısüleyman'da ise % 8,89'da kalmaktadır. Çiftçilere neden suni yem kullanmadıkları sorulmuş ve bunun üzerine şu cevaplar alınmıştır.

Tablo–46'da görüldüğü gibi, suni yem kullanmayan aile reislerinin sadece Eskişehir'de % 50'si suni yem kullanmaya gerek görmediklerini belirtmişlerdir. Hisarkavak'ta ise suni yem kullanmayanların tamamı, Eskişehir'de çiftçilerin % 50'si ve Sarısüleyman'da da tamamı yem fiyatları pahalı olduğu için, suni yem kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo–46. Suni Yem Kullanmayan Aile Reislerinin Nedenleri

	Eskişehir (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Gerek Görmüyorum	50	---	---
Yem Fiyatları Pahalı	50	100	100
TOPLAM	100	100	100

3.3. Aile Reislerinin Sosyo - Kültürel Özellikleri

3.3.1. Aile Reislerinin Kente Gidiş Nedenleri

Tablo–47. Aile Reislerinin Kente Gidiş Nedenleri

	Eskişehir (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Alışveriş İçin	55	50	55,56
Çalışmak	5	30	---
Tedavi	30	20	33,33
İşleri Takip	5	---	11,11
Dinlenme, Eğlenme	5	---	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo–47’de görüldüğü gibi, aile reislerinin büyük bir bölümü kentlere alışveriş için gitmektedir. Eskiypar’da aile reislerinin % 55’i, Hisarkavak’ta % 50’si ve Sarısüleyman’da % 55,56’sı kentte alışveriş için gittiğini belirtmişlerdir. Çalışmak için giden aile reislerinin oranı Eskiypar’da % 5, Hisarkavak’ta % 30’dur. Tedavi için kentte gidenlerin ise, her üç köyde de oranı düşük seviyelerdedir. Dinlenmek yada eğlenmek için kente giden aile reisi Hisarkavak’ta ve Sarısüleyman’da bulunmamaktadır. Eskiypar’da ise bu oran sadece % 5’dir.

3.3.2. Aile Reislerine Göre Köylerin En Önemli Sorunları

Tablo–48. Aile Reislerine Göre Köylerin En Önemli Sorunları

	Eskiypar (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Su Yetersizliği	15	20	62,22
Yol	---	---	11,11
Sağlık	30	---	11,11
Toprak Yetersizliği	10	30	---
Geçim Sıkıntısı	45	50	15,56
TOPLAM	100	100	100

Tablo–48’de görüldüğü gibi, Eskiypar, Hisarkavak ve Sarısüleyman’da su yetersizliğini belirtenlerin oranı sıra ile % 15, % 20 ve % 62,22’dir. Hisarkavak’ta % 30’u yeterli toprakları olmadığını belirtmişlerdir. Köylülerin Eskiypar’da % 45’i, Hisarkavak’ta % 50’si ve Sarısüleyman’da % 15,56’sı geçim sıkıntısından yakınmışlardır.

3.3.3. Köyün Sorunlarının Çözümü

Tablo–49’da görüldüğü gibi, köydeki sorunların yalnızca devlet tarafından çözülebileceğini söyleyenlerin oranı, Eskiypar’da % 30,

Hisarkavak'ta % 35 ve Sarısüleyman'da % 33,33'tür. Köylü – Devlet işbirliği ile çözülebileceğini belirtilenlerin oranı, Eskiypar'da % 50, Hisarkavak'ta % 33,33 ve Sarısüleyman'da % 26,67'dir. Aile reisleri sorunlarının genel olarak devlet ya da köylü – devlet işbirliği ile çözülebileceğine inanmaktadırlar. Köyün sorunları çözülmez diyenlerin oranı Eskiypar'da % 20, Hisarkavak'ta % 31,67 iken, Sarısüleyman'da bu oran % 40'dır.

Tablo–49. Aile Reislerine Göre Köylerinin Sorunlarının Çözümü

	Eskiypar (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Devlet Tarafından	30	35	33,33
Köylü – Devlet İşbirliği İle	50	33,33	26,67
Köylülerin Çabaları İle	---	---	---
Çözülmez	20	31,67	40
TOPLAM	100	100	100

3.3.4. Köyde Ortak Çalışmalara Katılım

Tablo–50. Aile Reislerinin Ortak Çalışmalara Katılma Oranı

	Eskiypar (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Katıldım	90	80	88,89
Katılmadım	10	20	11,11
TOPLAM	100	100	100

Aile reislerine köyde çalışmalara katılıp katılmadıkları sorulmuş, köylüler özellikle köye su getirilmesi sırasında, hem köy içi hem de şehir bağlantı yollarının açılması sırasında çalıştıklarını belirtmişlerdir. Tablo–

50'de görüldüğü gibi, aile reislerinin genel olarak ortak sorunların çözümüne yönelik çalışmalara katılma oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Ortak çalışmalara katılanların oranı, Eskişehir'de % 90, Hisarkavak'ta % 80 ve Sarısüleyman'da % 88,89'dur. Görüldüğü gibi köylülerin ortak çalışmalara katılımı oldukça yüksektir.

3.3.5. Aile Reislerinin İşletmelerde Karşılaştıkları Önemli Sorunlar

Tablo-51. Aile Reislerinin İşletmelerde Karşılaştıkları Önemli Sorunlar

	Eskişehir (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Pazarlama	40	60	33,33
Sulama	35	20	62,22
Enerji	15	15	4,45
Diğer	5	---	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo-51'de görüldüğü gibi, aile reislerinin, tarım işletmelerinde karşılaştıkları en önemli sorunun pazarlama ve sulama sorunu olduğu görülmektedir. Pazarlama olarak belirtenlerin oranı Eskişehir'de % 40, Hisarkavak'ta % 60 ve Sarısüleyman'da % 33,33'tür. Aile reislerinin Eskişehir'de % 35'i, Hisarkavak'ta % 20'si ve Sarısüleyman'da % 62,22'si işletmelerde en önemli sorun olarak, sulama sorununun olduğunu belirtmişlerdir. Eskişehir'de ve Hisarkavak'ta ankete katılanların % 15'i en büyük sorun olarak enerji sıkıntısından bahsetmektedirler. Bu oran Sarısüleyman'da ise % 4,45'dir.

3.3.6. Aile Reislerinin Tarım Kredisi Kullanımı

Tablo–52. Aile Reislerinin Tarım Kredisi Kullanma Oranı

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Evet	70	80	88,89
Hayır	30	20	11,11
TOPLAM	100	100	100

Bugün aile reislerinin gereksinim duydukları krediyi üç şekilde sağlayabilir; **1-** Çiftçilerin kendi tasarrufları, **2-** Teşkilatsız kredi piyasası ve **3-** Bankalar. Ancak kredi için en önemlisi bankalardır. Bankalar içinde en büyük kredi sağlayıcı banka Ziraat Bankası'dır. Tablo–52'de görüldüğü gibi, aile reislerinin Eskiyapar'da % 70'i, Hisarkavak'ta % 80'i ve Sarisüleyman'da % 88,89'u kredi kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo–53. Tarım Kredisi Kullanmayan Aile Reislerinin Nedenleri

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Faizler Yüksek	90	83,33	80
Alamadım	5	16,67	20
Krediye Gereksinimim Yok	5	---	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo–53'de görüldüğü gibi, kredi kullanmayan aile reislerinin neden kredi kullanmadıkları sorulmuştur. Eskiyapar'da % 90, Hisarkavak'ta % 83,33 ve Sarisüleyman'da % 80'i faizlerin yüksek olduklarından yakınmışlardır. Çok düşük oranda olsalar da her üç köyde de kredi

başvurusu yapıp kredi alamayan çiftçilere rastlanılmıştır. Bu durumun en büyük nedeni ise tapusuz arazi ekimi olduğunu belirtmişlerdir.

3.3.7. Aile Reislerinin Tarımsal Örgütlerle İlişkisi

Bilindiği gibi, çiftçiler, ürünlerinin yetiştirilmesinden, satışına kadar, kooperatifler kurarak devletin öncülüğünde örgütlenmişlerdir. Bu örgütlerin temel amacı, kuruluşuna göre çiftçiye ya üretim aşamasında ya da ürünün değerlendirme aşamasında çeşitli şekillerde katkıda bulunmaktır. Bu kooperatifler, özellikle çiftçinin gübre, araç – gereç alımında kredilerle desteklemektedirler. Çalışma yaptığımız köylerin hiç birinde Tarım Kredi Kooperatifi bulunmamaktadır. Bu da köylülerin desteklenmesini olumsuz etkilemiş görünmektedir. Köylerinde Tarım Kredi Kooperatifi bulunmadığı için bu tür kuruluşlara her üç köyde de üye rastlanmamıştır.

Tablo–54. Aile Reislerinin Tarımsal Örgütlere Üyelik Oranı

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Evet	---	---	---
Hayır	100	100	100
TOPLAM	100	100	100

3.3.8. Köyde Karar Almada Etkin Kişiler

Tablo–55’de görüldüğü gibi, köyde sorunların çözümüne yönelik önemli kararları alanların kim olduğu sorulduğunda, köy muhtarlarının ağırlığı görülmektedir. Kararların birlikte alındığına inanan köylülerin oranı Eskiyapar’da % 25, Hisarkavak’ta % 21,67 ve Sarısüleyman’da % 40 olması

ilginçtir. İlçe ve il belediye başkanlarının köyde karar alma mekanizmasında fazla etkinliği olmadığı da anketten çıkan diğer bir sonuçtur.

Tablo–55. Köyde Karar Almada Etkin Kişilerin Oranı

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Belediye Başkanı	15	8,33	15,56
Muhtar	65	70	44,44
Köylüler Birlikte	25	21,67	40
TOPLAM	100	100	100

3.3.9. Aile Reislerinin Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik Durumu

Tablo–56. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik Durumu

	Eskiyapar (%)	Hisarkavak (%)	Sarisüleyman (%)
Değilim	65	60	77,78
Bağ-Kur	25	20	22,22
SSK	10	20	---
Emekli Sandığı	---	---	---
Özel Sigorta	---	---	---
TOPLAM	100	100	100

Tablo–56’da görüldüğü üzere, aile reislerinin Eskiyapar’da % 65’i, Hisarkavak’ta % 60’ı ve Sarisüleyman’da % 77,78’i hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı değildir. Sosyal güvenliği olan aile reislerinin büyük çoğunluğu Bağ-Kur’lu olup bunların oranı Eskiyapar’da % 25, Hisarkavak’ta % 20 ve Sarisüleyman’da % 22,22’dir. SSK’ya bağlı olan aile reislerinin oranı Eskiyapar’da % 10, Hisarkavak’ta % 20’dir. Her üç köyde de Emekli Sandığı ve özel sigorta kuruluşuna üye kimseye rastlanılmamıştır.

3.3.10. Tarım İşletmelerinde İşgücü Gereksiniminin Karşılanması

12 ve üstü yaşta olup da çalışabilecek durumda olanlar, işgücünü oluşturur. Türkiye’de küçük işletmeler genelde aile işgücü ile işlenirken, büyük işletmeler, yabancı işgücü, hatta sürekli istihdam edilen işgücü ile üretimde bulunmaktadır. Kırsal alanda çalışanlar dört gruba ayrılmaktadır. **1-** Ücret karşılığı çalışanlar, **2-**Kendi hesabına çalışanlar, **3-** Ücretsiz aile işçileri ya da bireyleri, **4-** İşveren durumunda olanlar.

Tablo–57’de görüldüğü üzere, aile reislerinin gereksinim duydukları işgücünü, daha çok aile bireylerini çalıştırarak karşılamaktadır. En çok aile bireyi çalıştıran köy, % 90 ile Hisarkavak köyüdür. Diğer köylerde oran ise; Eskiypar’da % 80 ve Sarısüleyman’da % 77,78’dir. Karşılıklı dayanışmanın en fazla görüldüğü köy, % 15 ile Eskiypar başta gelirken, Sarısüleyman’da % 11,11 iken Hisarkavak’ta karşılıklı dayanışmaya rastlanılmamıştır. İnceleme altına alınan her üç köyde de Pazar ekonomisine açılım pek olmadığından ücretli işçi çalıştırma yok denecek kadar azdır. Bunun en büyük nedenleri arasında da ailelerin çok büyük topraklara sahip olmaması gelmektedir.

Tablo–57. Tarım İşletmelerinde İşgücünün Karşılanması

	Eskiypar (%)	Hisarkavak (%)	Sarısüleyman (%)
Ücretli İşçi	5	10	11,11
Aile Bireylerinden	80	90	77,78
Karşılıklı Yardımlaşma	15	---	11,11
TOPLAM	100	100	100

4. ARAŞTIRMANIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ ve ÖNERİLER

4.1. Genel Değerlendirme

Sonuçlar, yukarıda yer alan üç köyün değişik sorunlarının olduğunu göstermektedir. Ancak bütün köyler için ortak sorun, kazançların yetersiz olmasıdır. Her ne kadar 1980 sonrası yapılan yatırımlarla, köylerin hemen hepsi telefona ve elektriğe kavuşmuşlarsa da, özellikle Sarısüleyman köyünde belirgin şekilde su sorunu yaşanmaktadır. Ayrıca her üç köyde de en büyük sorun, yıllık ortalama belirli bir gelirlerinin olmamasıdır. Her üç köyde de ailelerin ettikleri topraklar, modern çiftçilik yapılamayacak kadar küçüktür. Çünkü genel olarak bir çiftçi için 50 dönümden az toprak yetersiz kabul edilmektedir. Köylünün neredeyse tamamı 50 dönümden az toprakla tarım yapmaktadır. Yakın gelecekte çiftçilerin kentlerle göç etmesi kaçınılmaz olacaktır. Diğer yandan köylerin doğal şartları hayvancılığı da olanaklı kılmamaktadır. Çünkü hayvanların yararlanabileceği doğal bitki örtüsü ve meralar oldukça az olup hayvanların beslenmesine yetmemektedir.

Köylülerin eğitim düzeylerinin çok düşük olması da; kentlere göç edilmesi halinde, büyük geçim sıkıntısı çekeceklerinin en büyük göstergelerinden biridir.

Yukarıda belirtilen sonuçlar da göz önüne alındığında her üç köyün kalkınmış birimler kabul edilmeyecek özellikler arz ettikleri ortadadır.

4.2. Öneriler

Köylerin kalkınmış birimler haline gelebilmesi için, hem köylülere hem de devlete önemli görevler düşmektedir. İlk yapılması gereken köy sorunları ile ilgili bir birim kurulmalıdır. Ancak bu birim hem köylerin gelirlerini artırma konusunda çalışmalar yaparken, hem de köyler için gerekli teknik yardımı yapabilmelidir.

Öncelikle her il merkezinde bütün köylerin sorunları ile ilgilenen merkezi yönetimin taşra birimleri arasında mutlaka eşgüdüm sağlanmalıdır. Köylerin ekonomik kaynakları saptanarak, bunların değerlendirilmesi yönünde çalışma yapılmalıdır. Bunun yanında köylülerin hem tarımsal verimini artırmak için hem de hayvansal ürünleri değerlendirilebilecek kooperatifler mutlaka kurulmalıdır.

Köylülerin hemen hemen hepsi ürünlerini pazarlamaktan şikayetçidir. Köylüler birleşerek ürünlerini pazarlamak ve ürünlerini hem doğrudan hem de daha az aracısız tüketiciye ulaştırmak için örgütlenmelidirler. Bunun için, köylülerin tarım ürünlerini satan merkezler kurulmalıdır. Ancak bu bütün köyler için gerçekleştirilirse daha olumlu sonuçlar alınabilir. Diğer yandan her köylünün bir traktör alması yerine köyün ihtiyacını karşılayacak miktarda ortak traktör almak teşvik edilmelidir. Böylece traktörler en elverişli şekilde kullanılmış olur.

Merkezi yönetim köylerin eğitim sorununu şöyle çözebilir: Merkezi köy olarak belirlenmiş ve taşınmalı eğitim veren ilköğretim yanına bir de lise yapılarak köylülerin eğitim durumlarını yükseltmek mümkün olabilecektir. Aynı zamanda böyle merkezlerden köylülere gelişen tarım teknikleri konusunda bilgiler verilebilir. Köylülerin kitap, gazete, dergi gibi araçlardan yararlanmalarını sağlamak için merkez köyde bir kütüphane kurulmalıdır. Ve sağlanacak bir araçla bu kütüphaneden haftanın belirli günlerinde köylere ödünç kitap, dergi ve gazete vb. şeyler dağıtılmalıdır.

Bugün köylerin pek çoğu gerekli sağlık hizmeti verebilecek merkezlerden uzaktadır. Günümüzde de halen kırsal alanda yaşayan pek çok insan zamanında ve gerektiği gibi müdahale edilmediği için hayatını kaybetmektedirler. Ancak kırsal alanda belli merkezlerde gelişmiş sağlık birimleri oluşturulursa bu tür sorunlar giderilebilir.

Merkez köy anlayışının Çorum köylerinde uygulanması ve uygulanan yerlerde geliştirilmesi pek çok açıdan köylerin sorununu çözecek niteliktedir. Köylerin birbirine yakın olması, hatta bazı köylerin ilerde birleşebilir olması, merkez köy anlayışının uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Ancak sadece merkez köy anlayışı ile hareket etmek sorunun çözümünü sağlayamaz.

Devlet tarafından merkez köy anlayışı uygulanırken köy halkı ile ilgili çalışmalar için, toplum kalkınması anlayışının da çeşitli evrelerde uygulanması gerekir. Böylece kırsal kalkınmanın bir ucunda merkez köy anlayışı ile devlet; toplum kalkınması anlayışı ile halk yerini almış olacaktır. Kırsal kalkınma ancak halk – devlet işbirliği ile çözüme kavuşabilecektir.

SONUÇ

Kırsal kalkınma, öncelikle bu amacın gerçekleştirilebilmesi için, kamu kuruluşlarını hazırlamayı zorunlu kılar, onlara sorumluluk yükler; bütün halkın özverisini ister. Bunun için ilk yapılacak işlerden biri, köye hizmet götüren ilgili birimleri birleştirilmeli ya da eşgüdümlü çalışmaları sağlanmalıdır.

Köylünün gerek ekonomik gerekse sosyo – kültürel alanda ilerleme sağlayabilmesi için, köylüyü yönlendirecek, ona danışmanlık yapacak olan yönetimin ülke düzeyinde en iyi şekilde örgütlenmesi gerekir. Bilindiği gibi bugün kırsal alana hizmet götüren kuruluşlar verimli bir çalışmadan uzaktır. Kırsal alana hizmet götüren kuruluşların, il merkezinde bulunmaları nedeni ile hizmetler aksamaktadır. Bu hizmetlerin il özel yönetimi yerine, ilçe özel yönetimi kurularak oradan götürülmesi daha uygun bir örgütlenme olacaktır.

1963'te uygulanmaya başlanan planlı dönem ile birlikte kırsal kalkınma ilk ciddi girişimlerde bulunulmuştur. Ancak, planlı dönemde köye yönelik girişimler, köyün sosyal yapısını değiştirmekten uzakta kalmıştır. Ne yazık ki, bu güne kadar olan girişimlerin toplumsal yapı ile çelişki yaratması, karşı güçlerin engellemeleri, ülkede yaşanan ekonomik güçlükler, yetişmiş eleman azlığı Türkiye'nin kırsal kalkınma ile ilgili işlere yeterince zaman ayırmasına ve planladığı ölçüde sorunları çözümülemesine engel olmuştur.

Kırsal alanların kalkındırılmasında biri ekonomik, diğeri sosyo – kültürel olmak üzere iki hedef üzerine kurulmalıdır. Ekonomik hedefler, köylünün maddi açıdan kalkınmasını sağlayan araçlar olup, köylüye iş olanaklarının yaratılması, tarımda verimliliğin artırılması, toprağın düzenlenmesi gibi konuları kapsar. Sosyo – kültürel kalkınma ise, ekonomik değerler dışında kalan kalkınmadır. Köylüyü sosyal güvenliğe kavuşturma, adaletli gelir dağılımı, eğitim ve kültürel alandaki faaliyetleri kapsar.

Hiç kuşku yok ki, kırsal alanda ekonomik kalkınma çok önemli olup, bir anlamda sosyal ve kültürel kalkınmanın ilk basamağıdır. Çünkü ekonomik ve sosyal sorunları bulunan bir toplumda sosyal ve kültürel alanda ilerleme

sağlamak oldukça zordur. Bunun için kırsal alanda gelir düzeyini artıracak önlemler alınmalıdır. Kırsal alanda geliri artırmak için yapılması gereken ilk girişim buradaki potansiyel gelir kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmektir. Bu gün tarımla geçinen insanların en büyük sorunlarından biri ürettikleri ürünlerini pazarı olduğu halde iyi bir fiyata satamamaktadır. Bunun için çiftçilerin Pazar olanaklarını araştırarak kurumların oluşturulması gerekir. Aksi halde kırsal alanda elde edilen artık değer yine kırsal alanda kalması olanaksızdır.

Köyün kendi olanakları ile kalkınması çok zordur. Bu girişimlerin devlet tarafından kredi, sübvansiyon gibi teşviklerle desteklenmesi gerekir. Köy kalkınması için gerekli kaynakların köy dışından sağlanması zorunluluk olup, borçlanma yanında yardımlarda çok önemlidir. Kırsal alanın kendi maddi olanaklarının değerlendirilmesi, ilk yapılması gereken işlerden biridir.

Köylülere verilen yardımlar belli bir amacın gerçekleştirilmesi için verilmelidir. Devlet tarafından köylere yapılan yardımlar, gelecekte yatırıma dönüşme şartı ile verilmelidir. Köyün kalkınması için alınması gereken önlemler sürekli olmalıdır. Bu sürekliliği sağlayacak kalkınma planları, köyün gelişimi için aynı zamanda uzun süreli olmalıdır. Bir anlamda kalkınma planlarının gerçekleştirilebilmesi için bu zorunlu olmalıdır.

Kırsal alanın kalkındırılması için verilen teşvikler aynı zamanda tarım dışında kalkınmayı da içermelidir. Uzakdoğu ülkelerinde kurulan kırsal sanayi ile yalnızca tarıma dayalı değil, onun dışında küçük ölçekli çeşitli atölyelerde kentlerde yapılan işlerin aynı maliyetle hatta daha ucuz olarak üretilebileceğini göstermiştir.

Diğere yandan kırsal kalkınma olanaklarının son derece sınırlı olduğu alanlarda tarım dışı kalkınma teşvik edilmemelidir. Köyde tarımsal ürünleri değerlendirecek, işleyecek, paketleyecek kırsal sanayi olarak adlandırılan küçük sanayi kurulmalı ve dengeli bir kalkınma mantığı içinde diğer sektörlerin de tarımın kalkınmasına destek olması sağlanmalıdır.

Türkiye’de ne yazık ki, kalkınma girişimleri genel olarak ekonomik olanakların artırılması şeklinde algılanmış, sosyo – kültürel alanla ilgili girişimler son derece sınırlı kalmıştır. Sosyo – kültürel alanda bir kalkınma

anlayışının ihmal edilmesi, köylerdeki sosyal yapının olduğu gibi kalmasına neden olmuştur. Halbuki köylerdeki mevcut sosyal ve ekonomik yapı köylerin kalkındırılmasını önleyecek niteliktedir.

Kırsal kalkınma planları ve kırsal kalkınma araçları mutlaka birbirine uyumlu olmalıdır. Bu konuda yapılan çalışmalara titizlikle yaklaşmak gerekir, aksi halde hedeflenen amaçlara ulaşmak mümkün değildir. Diğer yandan kırsal alanın kalkındırılması için alınan tedbirler bir plan dahilinde olmalıdır. Kırsal kalkınma çalışmalarının uzun vadede başarılı olabilmesi için, kırsal kalkınma çalışmalarının tutarlı olması gerekir. Geçmişteki deneyimler tarım sektörünün ekonomideki yerinin ekonomik politikaları hazırlayanlar tarafından her zaman takdir edilmediğini göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında birkaç kez tarım sektörüne ekonomik politikalarda öncelik yer verilmesine karşılık her seferinde bu tutum ve davranışın kısa sürdüğü ve tarımın geri plana itildiği görülmektedir. Planlı döneme gelindiği zaman bile bu tutumdan vazgeçilmemiştir.²⁵⁴ 1980 sonrası ise, tarım sektörü ekonomik politikalarda neredeyse bir iki cümleyle geçirilmiştir. Bütün bunlar tarımda belli bir politika ve felsefenin olmamasından kaynaklanmaktadır.

Tarımla ilgili politikaların genel bir felsefe ve stratejiden yoksun olması; amaç ve yöntemlerin kesin olarak tespit edilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de tarım politikasının tek bir sorumlusu yoktur. Çeşitli statülerde kurulmuş bakanlıklar ve kuruluşlar tarım politikasının uygulanması ile görevlidir. Köy sorunlarının çözmek için çeşitli yasalar çıkarılmış ve bazı bakanlıklar kendi görev alanına giren konularda çalışmalar yapmışlardır. Fakat bütün bu çabalara karşın istenilen sonuç bir türlü alınamamıştır. Bunun nedenlerinin başında çalışmalar arasında eşgüdüm eksikliği gelir. Çünkü her bakanlık ve kuruluş köyleri kalkındırmak hayaline kapılmış, birbirinden bağımsız projelere girişmiş; ancak başarısızlık karşısında da yürütülen projeler yüzüstü bırakılarak yeni projelerin denenmesine geçilmiştir.

²⁵⁴ Aktan, a.g.m., s.694.

Kalkınma için önemli bir şart da kalkınma davasının köylüler tarafından anlaşılmasını sağlamaktır. Yani köylülerin kalkınma çalışmaları için hazırlanması gerekmektedir. Çünkü köylünün hayatında gelenek ve göreneklerin büyük etkisi bulunmaktadır. Gerek toplumun yönetilmesi, gerekse toplumun kalkındırılması için, yöre insanını tanımak, her şeyden önce, insan davranışlarını ve ilişkilerini düzenleyen toplumların gelenek ve göreneklerini bilmek gerekir.²⁵⁵

Kırsal kalınma, kırsal kesim insanının ekonomik düzeyinin yükselmesi kadar, hatta ondan fazlası, sosyo – kültürel açıdan değişime uğramasıdır. Ama bunu hızlandıran, gerçekleşmesini sağlayan, halkın gerçekten kalkınma isteği duyması ve bunu gönülden arzu etmesidir.²⁵⁶ Kırsal alanları geliştirmeyi amaçlayan projelerin köylü tarafından benimsenmemesi durumunda başarıya ulaşma şansı yoktur. Bu nedenle köylülerin desteğini sağlamak gerekir. Nitekim merkezde hazırlanan kırsal kalkınma projeleri, köylüleri yeterince iyi tanımadığı için, çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.²⁵⁷ Köylünün temel gereksinimlerinin karşılanması şimdiye kadar olduğu gibi yalnız devlet kaynaklarına bırakılırsa, bu gereksinimlerinin karşılanabilmesi için, uzun bir zaman gerekecektir. Bu nedenle yatırımlarda halkın katılımının sağlanması, yatırımın toplamını artıracak dolayısı ile tespit edilen amaçlara daha kısa zamanda ulaşmak mümkün olacaktır.²⁵⁸

Kalkınma konusunda hala en önemli sorunlardan biri olarak çiftçilerin eğitim sorunu devam etmektedir. Çiftçilerin eğitimi için, yayım kuruluşları, çiftçi katılımının örgütlenmesi, pazarlama, araştırmacı – yayımcı – örgütlü ortak çalışma, yöresel teknolojilerin geliştirilmesi, yani insan kaynağını geliştiren çiftçiliği bir bütün olarak ele alan uygulamalar benimsenmelidir. Özellikle üretim konularında eğitim verilmelidir.

Köy sorunlarını başlıca iki faktörden kaynaklanmaktadır. Birincisi insanla ilgili olup, hızlı nüfus artışı, gizli işsizlik, göç, eğitim, sağlık gibi pek

²⁵⁵Nermin Erdentuğ, **Türkiye’de Çağdaşlaşma Eğitim ve Kültür Münasebetleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s.15.

²⁵⁶Eraktan ve Yıldırak, **a.g.e.**, s.117.

²⁵⁷İlter Turan, **a.g.e.**, s.71.

²⁵⁸Başbakanlık, **a.g.e.**, s.12.

çok sorunlardır. İkincisi ise doğa ile ilgili olanlardır.²⁵⁹ Nüfus artışı sorunu bugün yalnızca kırsal alanların değil bütün ülkenin sorunu olmaya devam etmektedir. Hızlı nüfus artışının arkasında büyük ölçüde kırsal alandaki artış bulunmaktadır. Bu hızlı nüfus artışı karşısında yakın bir gelecekte ülke kaynaklarının yetersiz kalması ve zaten var olan ekonomik sorunların daha da ağırlaşması kaçınılmazdır.

Kırsal alanda alt yapı düzenlemelerinde yapılması gereken işlemleri şu şekilde sıralayabiliriz:²⁶⁰ Tabii kaynaklar, kırsal yerleşme, üretim – değerlendirme ve mevzuattır. Tabii kaynakların, mevcut kullanım şekli, kalkınma çabalarını hızlandıracak biçimde olmadığı gibi, sektörler arasındaki gelir dağılımındaki düzensizlikler, köylerdeki nüfusun artması ve tarım arazisinin, bu nüfus karşısında az gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum kırsal alanda yaşama şartlarının cazibesini kaybederek kente göçün hızlanmasına neden olmaktadır. Kırsal kalkınma çabalarının başarıya ulaşabilmesi için entegre kırsal kalkınma projelerinin, kapsamlı bir tarım reformunu da içine alacak şekilde yapılması gerekir. Bu reformda şunlar bulunmalıdır:²⁶¹

- 1- Toprağın en verimli şekilde kullanılması.
- 2- Mülkiyet ve veraset rejimlerinde görülen bozuklukların giderilmesi.
- 3- İşletmelerin ekonomik büyüklüklere kavuşturulması ve miras yoluyla küçülmelerinin önlenmesi.
- 4- Küçük parçalara bölünmüş arazilerin birleştirilmesi.
- 5- Islah, imar, iyileştirmek suretiyle üretime sokulabilecek alanların gelişme projeleri halinde ele alınması.

Kırsal gelişme açısından canlandırılması ve teşvik edilmesi gereken kuruluşlardan biri de kooperatiflerdir. Özellikle köyde, ortak sorunlar karşısında birlikte hareket etme bilincini artıracak olan köy kalkınma kooperatifleri gibi örgütlenmeler yaygınlaştırılmalıdır. Köy kalkınma kooperatifleri çok amaçlı bir örgüt olup, benzin istasyonu açabilir, dükkan

²⁵⁹Tütengil, **a.g.m.**, s.133.

²⁶⁰Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Kırsal Kalkınma**, s.25.

²⁶¹Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Kırsal Kalkınma**, s.25.

işletebilir, üretime dönük işletmeler kurabilir. Nitekim hükümetler kırsal kesimde yaşam düzeyini yükseltmek için bu tür kooperatifleri teşvik etmelerine karşın, amacından saptırılmış ve başarılı kooperatiflerin sayısı sınırlı kalmıştır.

Köy ve kent arasındaki ilişkilerde toplumsal ve ekonomik kalkınmanın başında, köyün bir bütün olarak ve kentle ilişkilerde toplumsal ve ekonomik kalkınmanın bir ögesi olarak ele alınmamış olması gelir.²⁶² Köy sorunu, aslında bütün ülkenin kalkınması, yani az gelişmişlikten kurtulması, dolayısıyla sanayileşmesi ile çözümlenebilir.²⁶³ Bunun gerçekleşebilmesi için, yapılan kalkınma planlarının hem ülke bazında hem de yerel bazda yapılması ve bu planların birbirini tamamlayıcı nitelikte olması gerekir.

Her ne kadar biri biri ardına uygulamaya konan makro bazdaki planlarda kırsal alanların geliştirilmesine ilişkin hedef ve stratejilere yer verilmişse de bunu gerçekleştirecek araçlar, açıklıkla tanımlanmamış ve hayata geçirilememiştir. Köye yönelik çalışmalarda köye hizmet götürme anlayışının ağır basması, köyün değişimi için yeterli koşulları sağlayamamıştır. Taşra örgütleri, özellikle ilçe yönetimi personel, araç – gereç açısından yetersiz kalmıştır. Köye hizmet götüren kuruluşlar arasında eşgüdüm sorunu yaşanmıştır.

Türkiye’de tarımın kaderi değişmek zorundadır. Türkiye’nin kalkınması, tarımın kalkınmasına bağlı olup, köy ve köylü sorunlarını ülkeden ayrı olarak düşünmek olanaksızdır. Köy sorunlarının odak noktası ekonomiktir. Bu nedenle, öncelikle köyün, köylünün gelir düzeyini artıracak önlemlere ağırlık verilmeli, yerli kaynaklar değerlendirilmeli, köylüde kalkınma isteği uyandırılmalı ve köylü kalkınmaya hazırlanmalıdır. Bunları yaparken köye götürülen politikaların somut hedefi olmalı; günlük politikalarla geçirtilmemelidir. Ancak bu ekonomik girişimler mutlaka sosyo – kültürel girişimlerle desteklenmelidir. Aksi halde, ekonomik girişimler temelsiz kalmaya mahkumdur.

²⁶²İlter Turan, **a.g.e.**, s.49.

²⁶³Tütengil, **Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları**, s.79.

KAYNAKÇA

- 1- ABLUM, Bahattin, BİLGE, Mehmet Ali; **Toplum Kalkınması**, İşçileri Bakanlığı, Ankara, 1969.
- 2- ACAROĞLU, İrem; **Toplum Kalkınması Teori ve Uygulaması**, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları No:4, 1970.
- 3- AĞAR, Tuğrul; "Tarım Kesiminin Sosyal Güvenliği", **Tarım ve Orman İşçilerinin Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri Semineri**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No:262, 1982.
- 4- AKSOY, Suat, ERAKTAN, Gülcan; **Türkiye’de Toprak İnsan İlişkileri Gelişme Sürecinde Tarımsal Yapı- Adana ve Adıyaman Örneği**, Ankara, Aklar Matbaası, 1988.
- 5- AKSOY, Suat; "Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu", **Tarım ve Orman İşçilerinin Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri Semineri**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No:262, 1982.
- 6- AKSU, Ali Kemal; **Çorum İli Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 1994.
- 7- AKTAN, Reşat; "Türkiye Tarımının Temel Özellikleri ve Verimlilik Sorunları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt:27, No:3, 1972.
- 8- ALTAN, Mehmet; **Köylü’ler Ne Zaman Manşet Olur**, Ankara, Zaman Kitap Yayınları, 2001.
- 9- ARI, Oğuz; "Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye’de Köy Meselesi", **Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- 10- ARUOBA; Çelik, "Tarım Sektörü", **Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler**, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, 1992.
- 11- ARUOBA, Çelik; "Türkiye’de Tarım Kredileri ve Tarımsal Yatırım İlişkileri", **Siyasal Bilgiler Dergisi**, Ankara, Cilt:24, No:2-3, 1996.
- 12- AVCIOĞLU, Doğan; **Türkiye’nin Düzeni**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1969.

- 13- BARAY, A. İlkin, ERGUN, Temel; **1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1990
- 14- BARRO, R. J. – LEE, J. W.; **Losers and Winners in Economic Growth**, Proceeding of The World Bank, Annual Conference on Development Economics, 1993.
- 15- Başbakanlık; **Köy İşleri Bakanlığı Kuruluş Çalışmaları**, Ankara, Devlet Matbaası, 1964.
- 16- BORAN, Behice; **Toplumsal Yapı Araştırmaları**, Ankara, Sarmal Yayınları, 1992.
- 17- BORAN, Behice; **Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1992.
- 18- BORATAV, Korkut; **Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Gerçek Yayınları, Ankara, 1991.
- 19- BORATAV, Korkut; **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, Ankara, Birikim Yayınları, 1981.
- 20- CEM, İsmail; **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınları, 1970.
- 21- CEM, İsmail; **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Cem Yayınları, 1970.
- 22- CEYHUN, Ekrem; **Kalkınmada Köy Problemleri**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1975.
- 23- CİVELEK, Ahmet Yavuz; "Zirai Kavramların Kullanımında Kargaşa", **Türktarım Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 147, 2002.
- 24- ÇAĞLAR, Yücel; **Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu**, Ankara, Ziraat Dergisi Yayınları, 1986.
- 25- ÇELEBİCAN, Gürkan; "İktisadi Açıdan Toprak Reformu", **Türkiye'de Toprak Reformu Semineri (6–8 Haziran 1968)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- 26- ÇEVİK, Bahri; “Kırsal Kalkınmada Fiziksel Planlama ve Merkez Köy Yaklaşımı”, Ankara, **Tarım ve Köy Dergisi**, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131, 2000.
- 27- ÇOKER, Ziya; **Kırsal Alanda Yeni Bir Yönetim Modeli Sorunu**, KAYA Grubu, Ankara, TODAİE Yayınları, 1990.
- 28- Çorum Valiliği; **Çorum İl Yıllığı**, Çorum, Çorum Valiliği Yayınları, 1973.
- 29- Çorum Valiliği; **Çorum İl Yıllığı**, Çorum, Çorum Valiliği Yayınları, 2003.
- 30- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE); **2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı)**, Ankara, DİE Matbaası, Kasım 2004.
- 31- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Kırsal Kalkınma**, Ankara, V. BKP. ÖİKR., 1984.
- 32- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Yayın No:1960, Ankara, 1984.
- 33- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Kırsal Kalkınma Özel Komisyon İhtisas Raporu**, Ankara, DPT Yayınları Yayın No: 2552, 2000.
- 34- Devlet Planlama Teşkilatı(DPT); **Kırsal Sanayi**, Ankara, 7. BYKP ÖİKR, 1994.
- 35- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Merkez Köyler**, Ankara, DPT Yayınları, 1993.
- 36- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas komisyon Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2000.
- 37- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, DPT Yayınları, 1984.
- 38- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, DPT Yayınları, 1989.
- 39- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, DPT Yayınları, 1996.

- 40- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, DPT Yayınları, 2000.
- 41- DOĞANAY, Filiz; **Kırsal Kalkınma**, Ankara, DPT Yayınları, 1993.
- 42- DOĞANAY, Filiz; **Merkez Köyler**, Ankara, DPT Yayınları, 1993.
- 43- DÜLGEROĞLU Ercan; **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1988.
- 44- ER, Celal; "Tarım Kentleri ve Kırsal Kalkınma", **Tarım ve Köy Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131, 2000.
- 45- ERAKTAN, Gülcan ve Selahattin Eraktan; **Devlet Tarafından Köye Götürülen Hizmetler**, Ankara, Ziraat Fakültesi Yayınları, 1985.
- 46- ERAKTAN, Gülcan ve Nurettin Yıldırak; **Türkiye’de Kırsal Kalkınma Stratejileri ve Politikaları**, Ankara, Friederich Ebert Yayınları, 1989.
- 47- ERDENTUĞ, Nermin; **Türkiye’de Çağdaşlaşma Eğitim ve Kültür Münasebetleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- 48- EREN, Turan; **Kırsal Kalkınmada Bir Model Köylere Hizmet Götürme Birliği Malkara Uygulaması**, Ankara, Tuna Yayınları, 1992.
- 49- GERAY, Cevat; **Kırsal Türkiye’de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik (Örnek olaylar)**, Ankara, Tuna Yayınları, 1981.
- 50- GERAY, Cevat; **Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1974.
- 51- GERAY, Cevat; **Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları Bünyan Örneği**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967.
- 52- GERAY, Cevat; "Toplum Kalkınması, Kooperatifçilik ve Birkaç Örnek Olay", **Amme İdaresi Dergisi**, Ankara, Cilt:4, Sayfa:3, 1971.
- 53- GERAY, Cevat; "Türkiye’de Dağ ve Orman Köylerinin Yerleşme Sorunları", **V. İskan ve Şehircilik 13 Haftası Konferansları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968.
- 54- GERAY, Cevat; "Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, No:3, Eylül 1966.

- 55- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı; **Çorum – Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi Değerlendirme Raporu**, Ankara, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, 1976.
- 56- GÖKÇE, Birsen ve Diğerleri; **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlarda Dönüşümü**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, 1993.
- 57- GÜÇBİLMEZ, Erdoğan; “Toplum Kalkınması Pilot Bölge Çalışmaları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, No:3 – 4, 1964.
- 58- GÜL, Ergil; **Türk Köylüsünün Modernleşme Eğilimi**, Ankara, DPT Yayınları, 1971.
- 59- GÜNAYDIN, Gökhan; “Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü”, **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Ankara, Kozan Ofset, 2003, Sayı: 66–67.
- 60- GÜRLÜK, Serkan; “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma”, **UÜ İİBF Dergisi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Cilt: 19, Sayı: 4, 2001.
- 61- GÜRÜZ, Adnan; “Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu”, **Türkiye’de Toprak Reformu Semineri (6–8 Haziran 1968)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- 62- KARAMAN, İsmail; **Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Sanayi**, Ankara, DPT Yayınları, 1993.
- 63- KELEŞ, Ruşen; **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Yayınları, 2000.
- 64- KEPENEK, Yakup; **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1994.
- 65- KILIÇBAY, Ahmet; **Türk Ekonomisi**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- 66- KIRAY, Mübeccel; “Türkiye’de Köy ve Köylü Sorunlarına Kalkınma Planlarının Yaklaşımı”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Ankara, Tarih Kurumu Basımevi, 1971.
- 67- KIRAY, Mübeccel; **Toplumbilim Yazıları**, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1982.

- 68- KONGAR, Emre; **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, Remzi Kitapevi 6. Bası, 1992.
- 69- Köyleri Bakanlığı; **Cumhuriyetin 50. Yılında Köylerimiz**, Ankara, Genel Yayınları No:219, 1973.
- 70- KURTKAN, Amiran; **Köy Sosyolojisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968.
- 71- Milli Prodüktivite Merkezi; **Türkiye'de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No: 340, 1986.
- 72- MÜLAYİM, Z. Gökalp; **Demokratik Kooperatifçilik Politikası ve Toprak Reformu**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1993.
- 73- OZANKAYA, Özer; "Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür", **Amme İdaresi Dergisi**, C.4, S.1, Ankara, 1971.
- 74- ÖLÇEN, Ali Nejat; "Halk Sektörü ve Köykentler", **Tarım ve Köy Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, 2000, Sayı: 131.
- 75- ÖZER, Mustafa; **İktisada Giriş**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:825, 1995.
- 76- ÖZGÜVEN, Ali; **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Planlama ve Japon Kalkınması**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1988.
- 77- ÖZTRAK, İlhan; "Toprak Reformu ve Hukuk Politikası", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:22, No:1, 1967.
- 78- PACK, H. Endogenous; **Growth Theory**, Intellectual Appeal and Empirical Shortcomings, The Journal of Economic Perspectives, Winter, 1994.
- 79- SAVY, Robert; **Tarımda ve Kırsal Kesimde Sosyal Güvenlik**, (Çeviren Yusuf Alper), İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1987.
- 80- SENCER, Muzaffer; **Osmanlı Toplum Yapısı**, İstanbul, May Yayınları, 1982.
- 81- SENCER, Muzaffer; **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri**, İstanbul, Ant Yayınları, 1982.

- 82- STOLERU, L; **L'equilibre et la Croissance Economique-Principles de Macroeconomic**, Ed. Dunod, Paris, 1989.
- 83- SUBAŞI, Gülay; "Alternatif Ürün Projesi Üzerinde Bazı Değerlendirmeler", **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Ankara, Kozan Ofset, Sayı: 34–35.
- 84- SUIÇMEZ, Baki Remzi; "IMF ve Dünya Bankası Anlaşmaları: Tarım Reformu!", **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu-Bildiriler**, Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, 2003.
- 85- ŞAHİNKAYA, Rezan; **Cumhuriyet Köyü, Köylü Kadına ve Türk Ailesine Neler Getirdi**, Ankara, Yayla Yayınları, 1984.
- 86- TANKUT, Hasan Reşit; **Köylerimiz: Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır**, Kenan Basımevi, Ankara, 1939.
- 87- TARAKLI, Duran; **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları**, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1976.
- 88- TARAKLI, Duran; **Tarım, Kalkınma ve İnsan**, Tarımsal Yapı 'Dönüşüm ve Strateji Arayışları' Seminer Notları, Ankara, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, 1994.
- 89- TESBİ, Mehmet Ali; "Türk Tarımındaki Gelişmelerin Bir Değerlendirilmesi" **3. İzmir İktisat Kongresi, Sektör Gelişme Stratejileri**, 4-7 Haziran 1992.
- 90- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası; "Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Yeniden Yapılandırılması", **Haber Bülteni**, 2004, Sayı: 73–74.
- 91- TUĞ, Aydın; **Kırsal Kalkınma Stratejileri**, Ankara, DPT Yayınları No:1428, 1975.
- 92- TUNA, Yusuf; **Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme**, Ankara, MPM Yayınları No:487, 1993.
- 93- TURAN, İlder; **Kırsal Kalkınma Sürecinde Köyler, Köy Örgütleri ve Devlet**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1989.
- 94- TURAN, Kamil; **Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından "Merkez Köyler" Projesi Uygulama Olanakları**, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1975.

- 95- Türk Belediyecilik Derneği; **Kırsal Kalkınmada İlçe ve Köy Birlikleri**, Ankara, Türk Belediyecilik Derneği Yayınları, 1999.
- 96- Türk Dil Kurumu; **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- 97- TÜRKOĞAN, Orhan; “Köy-Kent Farklılaşması”, Erzurum, **Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, C.1, S.3, 1975.
- 98- TÜRKKAN, Erdal; “Kırsal Sanayinin Doğal ve Yapay Dinamikleri ve Türkiye”, **Kırsal Sanayi Sempozyumu**, Ankara, DPT Yayınları 6–8 Nisan 1993.
- 99- Türkiye İstatistik Kurumu; **İstatistik Göstergeler (1923–2005)**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3047, Aralık 2006.
- 100- Türkiye İstatistik Kurumu; **Türkiye İstatistik Yıllığı 2006**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları Yayın No:3063, Mayıs 2007.
- 101- Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret ve Ticaret Borsaları Birliği; **Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model**, Ankara, TOBB Yayınları, Yayın No: 105, 1989.
- 102- Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği; **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/99-12/275, 1999.
- 103- TÜTENGİL, Cavit Orhan; **Az Gelişmenin Sosyolojisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1970.
- 104- TÜTENGİL, Cavit Orhan; **Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1975.
- 105- TÜTENGİL, Cavit Orhan; **100 Soruda Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1979.
- 106- TÜTENGİL, Cavit Orhan; **Türkiye’de Köy Sorunu**, İstanbul, Kıtış Yayınları, 1969.
- 107- TÜTENGİL, Cavit Orhan; “Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye’de Köy ve Meseleleri”, **Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı**, der. Oğuz Arı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- 108- VURAL, Savaş; **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım Dağıtım A.Ş., 1986.

- 109- YALÇIN, Osman; **Çorum**, İstanbul, Özyürek Yayınları, 1972.
- 110- YALÇIN, Osman; **Çorum ve Karadeniz Bölgesi**, İstanbul, Özyürek Yayınları, 1984.
- 111- YALÇINDAĞ, Selçuk; **Kırsal Kalkınma Projeleri ve Yerel Yönetimler**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1993.
- 112- YALÇINDAĞ, Selçuk; **Kırsal Kalkınma Projeleri ile Yerel Yönetimler Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesinde Yaklaşımlar**, Ankara, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1992.
- 113- YERASİMOS, Stefanos; **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye**, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, 2. ve 3. Kitap, Belge Yayınları, 1987.
- 114- YILDIRAK, Nurettin; **Kırsal Kalkınma**, Ankara, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1991.

EK:1

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
“TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARI VE
ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ”
TEZ ÇALIŞMASI ANKET SORULARI

1- Yaşınız:

- ☐ 25'den Küçük
- ☐ 25 – 40
- ☐ 41 – 60
- ☐ 60'dan Büyük

2- Eğitim Durumunuz:

- ☐ Okur – Yazar Değil
- ☐ Diplomasız Okur – Yazar
- ☐ İlkokul
- ☐ İlköğretim
- ☐ Lise
- ☐ Üniversite

3- Köyde gazete ve dergi okuyabiliyor musunuz?

- ☐ Her Zaman Okuyorum
- ☐ Okumuyorum
- ☐ Ara Sıra

4- Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?

- ☐ Çiftçilik
- ☐ İnşaat İşçiliği
- ☐ Ticaret
- ☐ Hamallık

5- Yaptığınız işten elde ettiğiniz yıllık geliriniz ne kadardır?

- ☐ 5.000 YTL den Az
- ☐ 5.000 – 10.000 YTL Arası
- ☐ 10.000 – 20.000 YTL Arası
- ☐ Bilmiyor Yada Cevaplamıyor

6- Gelirinizi yeterli buluyor musunuz?

- ☐ Çok İyi
- ☐ İyi
- ☐ Orta
- ☐ Kötü

7- Yılda yaklaşık kaç dönüm arazi kullanıyorsunuz?

- ☐ 10 Dönümden Az
- ☐ 10 – 50
- ☐ 51 – 100
- ☐ 100'den Fazla

8- Yıllık olarak kullandığınız arazinin tamamı mı, bir bölümü mü sizin?

- ☐ Tamamı
- ☐ Ortakçı
- ☐ Kiracı
- ☐ Hiç Toprağı Yok

9- Sahip olduğunuz tarım makineleri nelerdir? (Olanların hepsini işaretleyiniz)

- ☐ Traktör
- ☐ Biçer – Döver
- ☐ Pulluk
- ☐ Tırpan
- ☐ Hiçbiri

10- Suni gübre kullanıyor musunuz?

- ☐ Her Zaman
- ☐ Bazen
- ☐ Ürüne ve Toprağa Göre Değişiyor
- ☐ Hiç Kullanmadım

(Cevabınız olumsuz ise 12. soruya geçiniz)

11- Neden suni gübre kullanıyorsunuz?

- ☐ Verimi Artıyor
- ☐ Radyo veya Televizyonda Önerildiği İçin
- ☐ Başkaları Kullandığı İçin
- ☐ Diğer (Lütfen Belirtiniz)

12- Eğer hayvanlarınız varsa suni yem kullanıyor musunuz?

- ☐ Evet, Her Zaman
- ☐ Ara Sıra Kullanıyorum
- ☐ Kullanmıyorum

(Cevabınız olumlu ise 14. soruya geçiniz)

13- Suni yem kullanmıyorsanız nedeni

- ☐ Gerek Görmüyorum
- ☐ Yem Fiyatları Pahalı
- ☐

14- Köyden kente niçin gidiyorsunuz?

- ☐ Alışveriş İçin
- ☐ Çalışmak
- ☐ Tedavi
- ☐ İşleri Takip
- ☐ Dinlenme, Eğlenme
- ☐ Diğer (Lütfen Belirtiniz)

15- Köyün sizce en önemli sorunu nedir?

- ☐ Su Yetersizliği
- ☐ Yol
- ☐ Sağlık
- ☐ Toprak Yetersizliği
- ☐ Geçim Sıkıntısı
- ☐ Diğer (Lütfen Belirtiniz)

16- Köyün içinde bulunduğu sorunlar sizce nasıl çözülebilir?

- ☐ Devlet Tarafından
- ☐ Köylü – Devlet İşbirliği İle
- ☐ Köylülerin Çabaları İle
- ☐ Çözülmez

17- Köyde yapılan çalışmalara katıldınız mı?

- ☐ Katıldım
- ☐ Katılmadım

18- Tarım işletmelerinde sizce en önemli sorun nedir?

- ☐ Pazarlama
- ☐ Sulama
- ☐ Enerji
- ☐ Diğer (Lütfen Belirtiniz)

19- Tarım kredisi kullandınız mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

(Cevabınız hayır ise 21. soruya geçiniz)

20- Tarım kredisi kullanıyorsanız nereden ya da kimden alıyorsunuz?

- ☐ Ziraat Bankası'ndan
- ☐ Özel Bankalardan
- ☐ Akrabalardan
- ☐ Köyün İleri Gelenlerinden

21- Eğer kredi kullanmıyorsanız nedeni?

- ☐ Faizler Yüksek
- ☐ Alamadım
- ☐ Krediye Gereksinimim Yok

22- Köyde tarım kooperatifleri gibi, herhangi bir tarımsal örgüte üye misiniz?

- ☐ Üyeyim
- ☐ Değilim
- ☐ Köyde Öyle Bir Kuruluş Yok

23- Köyde önemli kararları kim alıyor?

- ☐ Belediye Başkanı
- ☐ Muhtar
- ☐ Köylüler Birlikte

24- Herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağılı mısınız?

- ☐ Değılim
- ☐ Bağı-Kur
- ☐ SSK
- ☐ Emekli Sandığı
- ☐ Özel Sigorta

25- Tarım işlerinde iş gücü ihtiyacını nasıl karşılıyorsunuz?

- ☐ Ücretli İşçi
- ☐ Aile Bireylerinden
- ☐ Karşılıklı Yardımlaşma

ANKETİMİZ SONA ERMİŞTİR. KATILDIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ.